

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

**ОЛИЙ ТАЪЛИМНИНГ
В 340000 - “Бизнес ва бошқарув” соҳасини
барча талабалари учун**

**“СИЁСАТШУНОСЛИК”
фанидан**

МАЪРУЗАЛАР МАТНЛАРИ

ТОШКЕНТ - 2000

Ушбу маъруза матнларида сиёсат, сиёсий шокимият, жамиятнинг сиёсий тизими, сиёсий партиялар ва сиёсий щаракатлар, ички ва ташқи сиёсатнинг муштим масалалари щамда халқаро сиёсий муносабатлар масалалари баён этилган. Улар “бизнес ва бошқарув” таълим сощасининг барча талабалари учун мылжалланган.

КИРИШ

Ватанимиз тарихидан мушум ижтимоий-сиёсий воқеа миллий мустақилликка эришиш натижасида жамият ҳаётида туб ўзгаришлар содир бўлди. Янгилаш жараёни барча соҳалар каби ижтимоий фанларни ўқитиш, уларнинг мазмуни-моҳиятини давр талаблари асосида қайтадан ўзгартириш вазифасини қўйди.

Собиқ иттифоқ даврида бу соҳа фанларни ўқитиш марказлашган тартибда амалга оширилганлиги ва шу асосда дарслик, ўқув қуроллари ҳам асосан рус тилида бўлган, унинг асосан ўзбеклаштирилган шакли сифатида кашф этилганлиги кўпчиликка маълум. Бундан ташқари дарслик ўқув қуролларини тайёрлаш жараёнида миллий хусусиятлар, миллий ўзига хосликнинг мутлақо ҳисобга олинмаганлигини ўта жиддий камчилик сифатида айтиш лозим. Мустақиллик йилларида бу амчиликларни тизатиш борасида баъзи изланишлар, ыринишлар бўлди. Ўзбекистонлик айрим сиёсатшунослар, файласуф олимлар томонидан жамиятнинг сиёсий ҳаёти, сиёсий муносабатларида рўй берган ўзгаришларни ёритиш ҳамда ҳақон сиёсатшунослигининг илмдор назарий ва амалий тажрибаларидан фойдаланиш асосида дарслик, ўқув қўлланмалари яратишни амалга оширилди.

Шунга қарамадан, мустақиллик даврида сиёсий жараёнлар, сиёсий ҳаёт, сиёсий муносабатлар соҳасида бир қатор долзарб муаммолар бўлиб, уларни илмий-назарий жиҳатдан таҳлил қилиш даврнинг мушум талабларидан ҳисобланади.

Ушбу қисқача маълумот матнларида шу кўнрада бўлган изланишлардан фойдаланган ҳолда, ҳақон сиёсатимасалалари ҳалқо майдонда ва мамлакатимизда кечаётган ижтимоий -сиёсий жараёнларни баҳоли қудрат таҳлил қилишга ҳаракат қилдик.

Маълумот матнини тайёрлашда иқтисодиёт мутахассисликлари учун ажратилган ўқув режасига асосланган 36 соат маълумот дарслари ва 18 соат амалий машғулот дарслари ўқишига алоҳида эътибор бердик, шунга қўра, дастурдаги айрим мавзулар (масалан, “Демографик жараёнлар ва сиёсат”, “Ёшлар, сиёсатда улар манфаатининг фойдаланиши” ва бошқалар) махсус курс сифатида ўқитиши кўзда тутилди.

Ушбу маълумот матнлари ҳам анча изланишлар, илмий-назарий ҳулосалар, услубий йўналишлар қилинишини талаб этадиган “Политология” (Сиёсатшунослик) фани бўйича амалга оширилган

навбатдаги ыринишлардан биридир. Унда айрим камчиликлар, такрорланишлар шамда баъса сабаб былиши мумкин былган фикрлар учраши эштимолдан холи эмас. Шуларни шисобга олган шолда, маъруза матнлари быйича билдирилган шар қандай фикр-мулоршазалар бу фаннинг азиз жонкуярларига олдиндан миннатдорчилик изшор қиламиз.

1-Мавзу: Сиёсатшунослик фани, унинг мавзуси ва усули.

1.1. Сиёсатшунослик – сиёсат шақидаги фандир

1.2. Сиёсатшунослик фанининг мавзуи, қонуниятлари ва категориялари.

1.3. Сиёсатшунослик фанининг бошқа ижтимоий-сиёсий фанлар ыртасида тутган ырни ва роли.

1.1. Сиёсатшунослик – сиёсат шақидаги фандир

Политология (Сиёсатшунослик) – юнонча *politika* - давлат ёки ижтимоий ишлар шамда *Logos* - таълимот деган сызларнинг бирикишидан ташкил топган былиб, сиёсат шақидаги таълимот маъносини англатади. Унинг сиёсий мошьяти жамиятнинг сиёсий шаёти ва сиёсий муносабатларида рый берадиган воқеа-ходисалар, ызгаришларни илмий-назарий жишатдан асослаб бериш билан белгиланади. Шеч бир ижтимоий-сиёсий фан бу масалаларни “Политология” фани сингари чуқур ва мукаммал ырганмайди.

“Политология” нинг сиёсий фан сифатидаги роли ва ашамияти унинг сиёсий мошьятга эга былган воқеа-ходисаларни алошида олинган бир мамлакат доирасида эмас, балки жашоннинг турли мамлакатларида сиёсий муаммоларни шал қилишида эришилган натижалар билан белгиланади. Бундай амалий натижалар “Политология” фанида умумлаштирилади ва унга асосланган шолда мушим сиёсий қоида ва хулосалар ишлаб чиқилади.

“Политология” бошқа ижтимоий-сиёсий фанлардан ызининг предмети, мазмуни, қонуниятлари, вазифалари ва бошқа томонларига кыра фарқ қилади “Политология”нинг мазмунини ташкил этувчи масалаларнинг бир бутунлиги ёки яхлитлиги мисолида унинг предмети таърифланади. Унинг қонуниятлари категориялари, усуллари ва вазифалари сиёсатни амалга тыри қыллашга хизмат қилади.

Маълумки, жамиятнинг сиёсий шаёти ва сиёсий муносабатлари, уларда фаолият кырсатувчи сиёсат субъектларининг шаракатларини асослаб бериш хилма-хил масалаларни ырганиш орқали амалга оширилади. Ана шундай масалаларнинг умумий ифодаси “Политология” фанининг предметида ыз аксини топади. Мана шу умумий қоидага асосланган шолда “Политология”

фанининг предметини қуйидагича таърифлаш мумкин: “Политология” жамиятнинг сиёсий шайти ва сиёсий муносабатларини шамда жащон сиёсатининг хилма-хил масалаларини ва уларда сиёсатнинг намоеън былиш ёки таъсир этиш хусусиятларини ырганувчи фандир. Жамиятни бошқаришга ва ундаги муаммоларни шал қилишга дахлдор былган давлат, сиёсий партиялар ва шаракатлар, халқаро сиёсий ташкилотлар, ижтимоий шамда оммавий жамоат ташкилотлари шамда ижтимоий гурушларнинг сиёсий фаолияти шам “Политология”нинг предметини ифода этади.

“Политология”нинг предмети унинг мазмунини умумлаштирган шолда ифодалаб беришдир. Унинг предмети мазмунига мос келиш асосида таърифланиши лозим.

“Политология”нинг мазмуни деганда шу фан ырганадиган масалаларнинг бирлиги тушунилади. Шу масалалар хилма-хил былиб, ызининг мощияти ва хусусиятларига кыра ызаро фарқ қилади. Лекин шунга қарамай бу масалалар “Политология” фанининг предметини ифодалаш жищатидан умумийлик томонларига шам эгадир. “Политология” фани масалаларига хос былган ана шу умумий ва фарқ қилувчи жищатларни шисобга олган шолда уларни учта асосий қисмга былиш мумкин.

Биринчи қисмга “Политология”нинг илмий-назарий ва методологик асосларини ифода қилувчи масалалар киради. Ана шундай масалалардан бири политологиянинг вужудга келиши ва ривожланишини ырганувчи масаладир. Бу масалада “Политология” фанининг вужудга келишидаги тарихий шарт-шароитлар, “Политология”нинг фан сифатида вужудга келишида муштим роль ыйнаган сиёсий қарашлар ырганилади.

Иккинчи қисмга сиёсий шайт ва сиёсий муносабатлар масалаларига доир мавзулар киради. Бу қисмда сиёсий жараёнлар ва сиёсий муносабатлар, жамиятнинг сиёсий системаси ва унинг тузилиши, сиёсий хокимият ва фуқаролик жамияти, сиёсий партиялар ва шаракатлар, ижтимоий шамда оммавий жамоат ташкилотлари, ижтимоий гурушлар, сиёсий онг ва сиёсий тарбия, маданий сиёсат ва сиёсий маданият сингари хилма-хил масалалар ырганилади.

Учинчи қисмга жащон сиёсати ва халқаро сиёсий муносабатларга доир мавзулар киради. Бу қисмда шозирги халқаро сиёсий муносабатлар ва уларнинг ривожланиш хусусиятлари, уруш ва тинчлик сиёсати, умумбашарий муаммоларнинг сиёсий жищатлари, халқаро сиёсий ташкилотлар, давлатлар ташқи сиёсатининг мощияти ва хусусиятлари сингари масалалар ырганилади.

1.2. Сиёсатшунослик фанининг мавзуи, қонуниятлари ва категориялари.

“Политология” фанининг предмети ва мазмуни унинг қонуниятлари ва категориялари орқали янада кенгроқ очиб берилади.

“Политология” нинг қонуниятлари ҳам бошқа сиёсий фанларнинг қонуниятлари каби умумий қонуниятлар шисобланади. Улар миллий хусусиятга эга бўлмай, балки байналминалчилик мощиятига эгадир. Бу қонуниятлар объектив характерга эга бўлиб, уларни кишиларни хошиш-иродаси билан ызгартириш мумкин эмас.

“Политология” қонуниятлари ызларининг амал қилиш хусусиятларига кыра икки гуруцни ташкил қилади.

Биринчи гуруцни ташкил этувчи қонуниятларга мамлакатларнинг ички сиёсий шаетида амал қиладиган қонуниятлар киради. Булар ижтимоий шаетни демократиялаш, сиёсий хокимият механизмларидан самарали фойдаланиш, сиёсий бошқариш принципларига амал қилиш сингари кыплаб умумий қонуниятлардир.

Сиёсатшунослик фани қонуниятларини сиёсий-ижтимоий, сиёсий-руцый қонуниятлар тарзида ҳам тушунтириш шоллари учраб туради. Сиёсий-иқтисодий қонуниятлар жамият иқтисоди базиси ва сиёсий хокимият ыртасидаги нисбатни акс эттирса, ижтимоий тизим бўлган сиёсий хокимиятни ривожлантиришни характерлайди ва нищоят сиёсий-руцый қонуниятлар шахс билан хокимият ыртасидаги муносабатларни ифодалайди.

Иккинчи гуруцни халқаро сиёсий муносабатлар сощасида амал қиладиган умумий қонуниятлар ташкил этади. Буларга турли давлатлар билан сиёсий шамкорликни амалга ошириш, халқларнинг тинч-тотув яшаши учун кураш, халқаро низо ва келишмовчиликларни бартараф этишда сиёсий воситалардан фойдаланиш, умумбашарий муаммоларни шал қилишда сиёсат кучидан фойдаланиш сингари умумий қонуниятлар киради.

“Политология”нинг мощияти ва мазмунини ифодалашда унинг категориялари муцим роль ыйнайди. “Политология”нинг категориялари ҳам бошқа ижтимоий-сиёсий фанларнинг категориялари каби шу фанда ырганиладиган масалаларни умумий тарзда ифодалашда қылланилади.

Категория тушунчаси сиёсий фанларда жамият шаетида рый берадиган воқеа-ходисалар, ызгаришларни умумий тарзда ифодалашга хизмат қилади. Шу жищатдан қараганда, “Политология” фанида бу тушунча жамиятнинг сиёсий шаети ва сиёсий муносабатларида, давлатларнинг ички ва ташқи сиёсатида, жашон сиёсатининг хилма-хил масалаларини умумий тарзда ифодаласа, “сиёсий муносабатлар” категорияси орқали эса, сиёсат субъектлари ыртасидаги муносабатлар умумий тарзда акс этади. Сиёсат, сиёсий хокимият, давлат хокимияти, сиёсий партиялар, сиёсий ташкилотлар, сиёсий онг, сиёсий маданият, халқаро сиёсий муносабатлар ва бошқа шулар сингари категориялар орқали ҳам сиёсий шает ва сиёсий муносабатларнинг хилма-хил масалалари умумий тарзда ифодаланади. Бошқача қилиб айтганда,

“Политология” нинг категориялари сиёсатга дахлдор масалаларни ойдинлаштириш, бир тушунча орқали кенг маънога эга былган фикрни умумлаштириш шотида ифодалашни билдиради.

“Политология” фан сифатида қуйидаги учта асосий функцияни бажаради:

1. Жамиятнинг сиёсий шаетида рый берадиган воқеа-ходисалар ва ызгаришларни илмий-назарий жищатдан асослаш.
2. Щар бир мамлакатда ва халқаро майдонда келиб чиқадиган муаммоларни сиёсий жищатдан щал қилиш йыларини кырсатиб бериш.
3. Жамият аъзоларининг сиёсий онглилигини ошириш ва уларни сиёсий жищатдан тарбиялаш.

“Политология” ыз олдида турган вазифаларни щал қилишда турли усуллардан фойдаланади. “Политология” фанида қылланиладиган муштим усуллардан бири – диалектик усулдир. Диалектик усул ёрдамида “Политология” фани масалаларини ырганиш бу фанни янги илмий қоида ва хулосалар билан бойитишда муштим ашамиятга эгадир.

Тарихий-мантқиқий усул щам “Политология” фани масалаларини ишлаб чиқиш ва уларни назарий жищатдан асослашда қылланиладиган муштим усуллардан щисобланади. Бу усул ёрдамида тарихий тараққиётнинг турли босқичлари ва даврларида жамиятнинг сиёсий шаети ва сиёсий муносабатларида, жащон сиёсатида рый берган ызгаришлар ызаро солиштирилади, қиёс қилинади ва шу асосда муштим хулосалар ишлаб чиқилади.

“Политология” фани масалаларини илмий-назарий жищатдан асослашда эмпирик-социологик усулдан щам кенг фойдаланилади. Бу усул сыров, анкеталаштириш, статистик тащлил қилишга асосланади. Бу усул ёрдамида жамиятнинг сиёсий шаети ва сиёсий муносабатларида рый берадиган ызгаришлар тырисида жамоатчиликнинг фикри ырганилади.

1.3. Сиёсатшунослик фанининг бошқа ижтимоий-сиёсий фанлар ыртасида тутган ырни ва роли.

“Политология” сиёсий фан сифатида жамият шаетининг турли сощаларида быладиган ызгаришларда сиёсатнинг ырни ва ролини илмий-назарий жищатдан асослайди. Бу хол, шубщасиз, унинг бошқа сиёсий фанлар билан боўлиқлигини, ызаро алоқаларини ифодалайди. Айнан шу жараёнда “Политология” фани “фалсафа”, “Иқтисодий назария”, “Сиёсий ва щуқуқий таълимотлар тарихи”, “Сиёсий тарих” “Сиёсий социология” каби фанлар билан яқин муносабатда былади. Бу фанларда ишлаб чиқилган назарий хулосаларга, амалий тажрибаларга асосланган щолда иш олиб боради. Масалан, миллий муносабатлар билан боўлиқ масалалар фалсафа, сиёсий тарих, сиёсий психология, сиёсий социология каби фанларда щам ырганилади. Фалсафа

миллатларнинг вужудга келиши ва ривожланишини умумижтимоий қонунлар асосида ырганса, сиёсий тарихда асосий эътибор у ёки бу сиёсий партияларнинг миллий муносабатлари соҳасидаги вазифаларини шал этишга қаратилган назарий ва амалий фаолиятини ырганишга қаратилади. Социал психологияда эса, миллатларнинг кайфияти, уларнинг давлат, сиёсий партиялар, ташкилотлар ва шаракатлар олиб борадиган миллий сиёсатга былган муносабатлари ырганилади.

Политологияда эса бу масала сиёсий хокимият ва унинг фаолияти билан боʻлиқ равишда қаралади. Политология бошқа сиёсий фанлардан фарқ қилиб, давлатнинг ижтимоий муносабатларини ташкил этишдаги роли ва аҳамиятини назарий жиҳатдан асослаб беради.

Мамлакатимизнинг миллий мустақилликка эришиши сиёсий фанларни ырганиш ва ықитишга былган эскича ёндашувларни батамом ызгартириб юборди. Мустақиллик шароитида олий таълим тизимини такомиллаштиришнинг дастлабки тадбирларидан бири мамлакатимизда “Политология” фанини мустақил фан сифатида ырганиш ва ықитишга киришишдан иборат былди. Мустақилликнинг дастлабки йиллариданоқ мамлакатимизда олий Ықув юртларининг Ықув режаларига “Политология” фани киритилди ва бу фан эндиликда бошқа сиёсий фанлар сингари кенг шажмда ырганилмоқда.

Мамлакатизда “Сиёсатшунослик” фанининг илмий назарий асослари ва қоидалари Президент И.А. Каримовнинг бир қанча асарлари ва маърузаларида ыз ифодасини топган. Жумладан, И.Каримовнинг “Ўзбекистон келажаги буюк давлат”, “Ўзбекистоннинг ыз истиқлол ва тараққиёт йили”, “Ўзбекистон ХХІ аср бысаʼсида ...”, “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон шает - пировард мақсадимиз” каби асарларида сиёсий партиялар, сиёсий маданият каби масалаларга атрофлича эътибор қаратилди.

қисқача хулосалар.

1. Сиёсат шаклидаги фан былган сиёсатшунослик сиёсий шает, сиёсий муносабатлар, сиёсий жараёнларни жашон мамлакатлари мисолида атрофлича тадқиқ этади.
2. Сиёсатшунослик фани ызининг тадқиқот объекти, қонуниятлари ва категорияларининг ызига хослиги билан ажралиб туради.
3. Сиёсатшунослик фани жамият шаетида рый бераётган воқеа-шодисалар, ызгаришларни илмий-назарий жиҳатдан шал этиш йилларини кырсатиб беришда жамият аъзоларининг сиёсий онглилигини оширишда муштим рол ыйнайди.

Таянч иборалар.

Сиёсат, қонуният, категория, метод (усул).

Назорат ва мушокама учун саволлар.

1. Собиқ иттифоқ даврида сиёсатшунослик фанини ыргатишдан асосий камчиликлар нимадан иборат эди?
2. Сиёсатшунослик фанининг илмий-назарий асосларининг ишлаб чиқишда қайси мамлакатлар етакчи роль ыйнайди?
3. Ўзбекистонда сиёсатшунослик фани асосларининг ривожлантирилиши иқтисодий ислохотларни амалга оширишда қандай мушм ащамият касб этади?

АДАБИЁТЛАР:

1. Каримов И.А. “Ўзбекистоннинг ыз истиқлол ва тараққиёт йыли”. Т.: 1992
2. Каримов И.А. “Ўзбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари”. Т.: Ўзбекистон, 1995
3. Орипов М., Умаров М. “Таълимни гуманитарлаштириш ва ижтимоий фанларнинг тақдири”. Ж-л Халқ ва демократия, 1992, № 11-12,
4. Шарипов Ф.Ш. “Сиёсатшунослик”. Ўқув қылланмаси. Биринчи китоб. Т.: 1996

2-Мавзу: Сиёсий қарашларнинг вужудга келиши ва ривожланиши.

- 2.1. Сиёсий қарашларнинг шаклланиши ва ривожланишининг объектив шарт-шароитлари.

2.2. қадимги дунё, ырта асрлар ва ый\ониш давридаги сиёсий қарашлар. Ырта Осиёда сиёсий щаёт ва сиёсий қарашларнинг ривожланиши.

2.3. XX аср сиёсатшунослигининг асосий йыналишлари.

2.1. Сиёсий қарашларнинг шаклланиши ва ривожланишининг объектив шарт-шароитлари.

Жамият щаётида рый берадиган цар бир ызгариш маълум бир тарихий шароитнинг маъсули щисобланади. “Политология” фанида ырганиладиган масалалар щам турли тарихий шароитларда рый берган. Бу ызгаришларни илмий-назарий жищатдан ырганиш зарурлиги “Политология”нинг фан сифатида вужудга келишида муштим ащамиятга эга былган.

“Политология” фанининг вужудга келиши ва ривожланишидаги дастлабки тарихий шароит – бу давлатнинг пайдо былишидир. Давлатнинг пайдо былиши билан жамиятнинг сиёсий щаёти ва сиёсий муносабатлари шаклланиб борди. Давлат бу муносабатларни йылга қыйиш ва уларни тартибга солиш жараёнида жамиятнинг сиёсий намоёндасига айланиб борди.

Давлатнинг вужудга келиши каби, сиёсий партиялар ва ташкилотларнинг вужудга келиши щам жамиятнинг сиёсий щаётида рый берган муштим сиёсий ызгаришлардан бири былган эди. Сиёсий партияларнинг вужудга келиши билан сиёсий муносабатлар янада такомиллашган ва уларнинг жамият щаётида таъсири кучайиб борган.

Сиёсий щаракатларнинг шаклланиши ва уларнинг жамият щаётидаги роли щамда ащамияти масаласини ырганиш щам “Политология”нинг фан сифатида вужудга келишида муштим тарихий шароит былган.

Жамиятнинг сиёсий щаётида рый берган муштим ызгаришлардан бири халқаро ташкилотларнинг вужудга келганлигидир. Щозирги кунда дунёда бундай ташкилотларнинг умумий сони қарийб юзга яқинни ташкил этади.

Хулоса қилиб айтганда, “Политология” фани щам бошқа сиёсий фанлар каби жамият щаётида рый берган ызгаришларни ырганиш натижасида вужудга келган ва ривожланган.

2.2. қадимги дунё, ырта асрлар ва ый\ониш давридаги сиёсий қарашлар. Ырта Осиёда сиёсий щаёт ва сиёсий қарашларнинг ривожланиши.

“Политология” фанининг вужудга келиши ва ривожланишида сиёсий қарашларнинг роли ва ащамияти бенищоят каттадир. Бу қарашларда жамиятнинг сиёсий щаётида рый берган воқеа- ходисалар, ызгаришлар ва уларга билдирилган муносабат у ёки бу даражада ыз аксини топган.

Дастлабки сиёсий қарашларнинг пайдо булиши эрамиздан аввалги Ш минг йилликнинг охири ва 1 минг йилликнинг бошларига тўри келади. Бу даврда қадимги Шиндистон ва Хитойда дастлабки қулдорлик давлатлари пайдо былган. Ўша пайтларда бу давлатларда олиб борилган сиёсатнинг айрим масалалари “Ману қонунлари”, “Махобхорот” сингари асарларда баён қилинган. Хитойлик мутафаккир Конфуцийнинг таълимотида ыз ифодасини топган. Конфуцийнинг фикрича, оламдаги ҳамма мавжудот сингари инсоннинг тақдири ҳам самовий қудратга бўлиқ, шунинг учун одамларнинг “Олийжаноблиги” ёки “Тубанлиги”, “Олий”, “Паст” табақага мансублигини ызгартириб бўлмади. Давлатни Конфуций катта оила сифатида талқин қилади. Конфуций акс эттирган ижтимоий-сиёсий табақаланиш, кишиларнинг тенгсизлик принципига асосланган: қора кишилар, олий, катта кишиларга бўйсунилари лозим. Оддий халқ давлатни бошқаришдан бутунлай четлаштириб қўйилган.

Эрамиздан олдинги II асрга Конфуцийлик Хитойда расмий мафкура сифатида тан олинди ва давлат дини вазифасини ўтай бошлади.

Эрамизгача былган IV-I асрларга келиб сиёсий қарашлар қадимги Юнонистон ва Римда ривож топди. Бу даврда Афлотун (Платон) (427-347), Арасту (Аристотель) (384-322), Цицерон (104-43) каби ўнлаб мутафаккирлар яшаб, ижод қилганлар.

Афлотун ызининг мунозара тариқасида ёзган “Давлат” тўрисидаги асарида давлат шаклларини уч турга: тимократия, олигархия, демократия турларига бўлади. У давлат бошқарувининг шаклларини ҳам уч турга бўлиб кўрсатади: монархия, демократия, олигархия.

Афлотун демократиянинг моциятини тилиқ тушунмаган ва шунга кўра у демократияга бутунлай салбий муносабатда былган. Унинг фикрича демократия омманинг шукронлиги бўлиб, у охир-оқибатда кўпчиликини эзишга олиб келади. Афлотун демократияга давлатнинг монархия шаклини қарама-қарши қўяди ва бундай давлатни доно ва ақлли файласуф олимлар бошқариши зарур деган ўяни илгари суради.

Афлотун сингари Арасту ҳам давлат ва давлат бошқарувининг хилма-хил шаклларини асослаб беришга ҳаракат қилган. У ызининг “Политика” асарида давлат шакллари ва давлат бошқарувининг олти та турини биринчи марта асослашга ҳаракат қилади ва уларни икки гуруҳга бўлиб кўрсатади. Биринчи гуруҳга давлатнинг монархия, аристократия, политика шаклларини киритади ва буни давлат бошқарувининг энг маъқул турлари деб таърифлайди. Иккинчи гуруҳга – зўрлик, олигархия, демократия шаклларини киритади ва давлат бошқарувининг номаъқул шакллари сифатида таърифлайди.

Афлотун ва Арастунинг шогирдларидан бири былган Цицерон ызининг “Мунозаралар”, “Давлат ҳақида” сингари машҳур асарларида давлат ҳақидаги барча ҳуқуқларнинг манфаатларини ҳимоя қилиш тўрисида муҳим фикрларни илгари суради. “Политология” фани

масалаларини ишлаб чиқиш ва ривожлантириш ишига ырта асрлар ва ыйлониш даврларида /арбий Европа щамда Америкада яшаган кыплаб мутафаккир-олимлар, давлат ва жамоат арбоблари щам муносиб щисса қышганлар.

“Политология” фанининг ривожланишига Италияда Николо Макиавелли (1468-1527), Англияда Жон Локк (1632-1704), АқШ да Томас Пейни (1737-1809), Германияда Самуель Буффендроф (1632-1694), Францияда Жон Боден (1530-1596), Ш.Монтески (1688-1755) каби ынлаб мутафаккирлар жуда катта щисса қышганлар. Масалан: италиялик мутафаккир Н.Макиавелли давлатни курашувчи кучлар щаракатига қараб доимий равищда ызгариб турувчи сиёсий ташкилот деб таърифлайди. Агар С.Буффендроф давлатнинг вужудга келишини худонинг хощиси деб щисобласа, Н.Макиавелли эса, давлатнинг вужудга келиши қарама-қарши кучлар щаракатларининг натижаси деб щисоблайди. Кыпчилик мутаффакирларнинг сиёсий қарашларида давлатнинг қонунларига ва қонунчиликка асосланган фаолияти билан бо`лиқ масалалар щақида мущим фикрлар илгари сурилган Ж.Локк, Ш.Монтески, Г.Пейни, Т.Жефферсон каби мутаффакирлар жамиятнинг сиёсий щаёти ва сиёсий муносабатларига доир қарашларда қонунларнинг кучига ва унинг ащамиятига катта ащамият билан қарайдилар. Жумладан: Ж.Локк “қаердаки, қонунлар кучли былса, бундай жойда амалдаги эркинликка эришилади” - дебди. Ж.Лонкнинг бу масаладаги қарашлари кейинчалик Т.Пейни, Т.Жефферсон каби америкалик машщур мутафаккир-олимларнинг сиёсий қарашларида щам тыла акс этади. Улар монархия бошқарувини батамом рад этиб, демократик сайловларга асосланган республика бошқарувини қыллаб-қувватладилар. Т.Жефферсоннинг бу масаладаги қарашлари кейинчалик АқШнинг миллий мустақиллик Декларациясига асос қилиб олинганлиги бу мутафаккирнинг сиёсий қарашлари мамлакат щаётида қанчалик катта роль ыйнаганлигини амалда тасдиқлайди.

XIX асрда сиёсий қарашларнинг ривожланишига буюк инглиз мутафаккири И. Бентам (1748-1832) мущим щисса қышган эди. У бу замондошлари орасида биринчи былиб сиёсатни либераллаштириш, капиталистик муносабатларни эркин ривожлантириш, давлатнинг иқтисодиётга аралашмаслиги щамда давлат муассасаларини демократиялаш \оясини илгари сурди.

XX асрда “Политология” ни фан сифатида асослаб берищда Ганс Жощам Моргенату, Жеймс Розенау, З.Бжежинский, Раймон Арон, Морис Дюверже, Макс Вебер сингари кыплаб америкалик ва /арбий европалик политолог-олимларнинг хизматлари бенищоя катта былди. Улар XX асрнинг мущим сиёсий воқеа-ходисаларини чуқур ырганиш ва илмий жищатдан ташлил қилиш асосида “Политология” фанининг яратилиши ва ривожлантирилиши ишига жуда катта щисса қышдилар.

Сиёсат ва давлат тўрисидаги қарашлар Марказий Осиё мутафаккирлари қарашларида ҳам шар томонлама ғиз ифодасини топди. Уларнинг шар бири ғизлари яшаган даврнинг сиёсий шайти ва сиёсий муносабатларида ғий берган ғизғаришлар тўрисида қимматли ғояларни илғари сурдилар ва бу билан “Политология” фани масалаларини ривожлантириш ишига муносиб даражада шисса қышдилар.

Марказий Осиёда “Политология” фани масалаларининг ишлаб чиқилишига Форобий, Ибн Сино, Беруний, Амир Темур, Улуғбек, Навоий, Бобур, Муқимий, Фурқат, Ашмад Дониш, Бердак, Сатторхон, Бешбудий каби ғнлаб етук мутафаккирлар ва давлат арбоблари жуда катта шисса қышганлар. Уларнинг асарларида “Политология” фанининг хилма-хил масалалари тўрисида кыплаб илор ғоялар илғари сурилган. Айниқса, Фаробийнинг жамоалар шайтидаги таълимоти, Навоийнинг адолатли шощ тўрисида қарашлари ва энг мушми, Амир Темурнинг давлатни идора этиш қоидалари баён қилинган. “Темур тузуклари” асари ижтимоий-сиёсий фикримиз тарихида ғчмас из қолдирди. Буларга қышимча равишда, ғизбек маърифатпарварлари ва жадидчиларининг сиёсий муносабатларини ғргатишга былган интилишлари шамда шу шайтидаги ғояларини шам айтиб ғтиш мушмидир.

2.3. XX аср сиёсатшунослигининг асосий ғйналишлари.

XX асрнинг ғигирманчи ғилларидн бошлаб сиёсий шайти муаммоларга былган илмий-амалий қизиқиш кенг кыламда авж олиб кетди. Сиёсий хокимият ва унинг фаолият ғйналишлари, сиёсий тизим ва унинг таркибий қисмлари, сиёсий маданият ва унинг турлари - кыринишлари, жашон сиёсати ва халқаро ташкилотлар масалалари жиддий илмий изланишлар, тадқиқ ва ташлил объекти былиб қолди.

Сиёсий хокимиятнинг тузилиши - амал қилиши жараёнларини сиёсатшунослиқда биринчи ташлил қилганлардан бири америкалик Толкотт Парсонс (1902-1979) сиёсий социология сошасида тизимли-асосли сиёсий жамият таълимотининг асосчиларидан бири сифатида ғз илмий фаолиятини бошлаган эди. У.М.Вебер ва В.Парето сиёсий қарашларига таянган шолда, инсоннинг сиёсий муносабатларга киришиш сабабларини, биринчи тил ва бошқа қадриятлар рамзий белгилари орқали содир быладиган, иккинчидан, кыпчилик инъикос этиб маъқуллаган қонун қоидаларга қараб якка шаракат қилишдан, учинчидан, бу шаракатларнинг фақат шахс иродасига болиқ эканлигидан келтириб чиқаради.

Ызининг юқорида баён қилинган сиёсий ғояларига асосланган шолда Парсонс одамлар сиёсий муносабатлари оқимининг ғзига хос тизими мавшум шакллантирилган қолипни яратишга ғриниб, бу шаракат тизими маданият, ижтимоий, шахсий, ташкилий системачаларни қамраб олишини, улар ғз навбатида умумлаштирилган воситачи (тил,

пул, хокимият)лар ёрдамида ызаро айирбошлаш муносабатларида былишини ықтиради. Шундай қилиб, сиёсий хокимиятнинг тузилиши ва амал қилиши Парсонс таълимотининг бош йыналишини, амалий муаммоларининг ызгармас йиндисини ташкил этади.

Шуни таъкидлаб ытиш жоизки, Парсонс ишлаб чиққан сиёсий хокимиятнинг тузилиш амал қилиш системаси щақидаги таълимот сиёсий фан ва сиёсий социология сощаларидаги илмий-тадқиқот ишларига катта таъсир ытказган былса щам, ызининг мураккаблиги ва ыта консерватив табиати туфайли жуда кып бошқача рушдаги сиёсатшунос - социолог олимлар томонидан, айниқса унинг юртдоши Чарлз Райт Миллс томонидан жиддий танқидга учради.

Миллс ызининг асосий сиёсий \оя ва қарашларини сиёсий хокимият тақсимоти муаммоларига қаратиб, ишлаб чиққан таълимотида “щукмрон синф” тушунчасига “щукмронлик қилувчи зодагонлар” (элита) ёки “зодагонлар бошқариши” тушунчасини қарама-қарши қыяди ва бу билан сиёсий хокимиятнинг синфий табиатини инкор этади. У “зодагонлар бошқариши” ни саноат, сиёсат, щарбий бошлиқлардан таркиб топган ижтимоий гурушдан иборат сиёсий хокимият сифатида таърифлаб, щумрон синф тушунчасини ижтимоий гуруш тушунчаси билан алмаштиради.

Миллс жамият сиёсий системаси учун щам, пировардида, жамиятнинг ызи учун щам асосий хавф “ақлсиз (идроксиз), оқиллик” тобора ысиб бораётганлигида эканлигини уқтириб, “зодагонлар бошқариши” оқил былмаган мақсадларга эришиш учун олим мутахассислар ишлаб чиққан оқил воситаларни ишга солиши зарур деб щисобланади. Шунинг учун у жамиятни инсонпарварлаштиришнинг асосий омилкор кучи ундаги содир былаётган сиёсий жараёнлар табиатни англай оладиган, “социологик тасаввур” қобилиятига эга былган зиёлиларда жамланганлигига ишонч билдиради.

Ызидан олдин ишлаб чиқилган сиёсий таълимотлардан фарқли равишда Миллс щозирги давр тараққиётининг асосий хусусиятларини акс эттира оладиган янги сиёсий социологияни яратиш зарур деб щисоблайди, одамларни мулқдан, сиёсий хокимиятдан ажратиб қыйиш щолати натижасида юзага келадиган ижтимоий сиёсий ызгаришларни, ундан келиб чиқадиган сиёсий барқарорлик, тықнашув, можаролар туб табиатини теран тадқиқ ва тащлил этиш зарурлигини уқтиради.

Миллснинг сиёсий қарашлари АқШ даги щозирги “янги усуллар” мафкураси ва амалий щаракатларининг шаклланишига салмоқли таъсир кырсатганлигини алошида таъкидлаб ытиш лозим. Умуман, щозирги давр сиёсатшунослигида хусусан сиёсий социологияда жамият сиёсий системаси таркибий қисм былаклари, хокимиятли ва хокимиятли былмаган муассасалар Миллс талқинида фақат инсоний муносабатларнинг сиёсий акс этиш намунаси сифатида ифода топган, яъни бир томонламалик, муайян чегарада баён қилинган, айни сиёсий

муассасаларнинг қайси ижтимоий табақага ва гуруцлар туб манфаатлари йылида хизмат қилиши хас-пушлаб четлаб ытади.

Мана шундай сиёсий қарашларнинг фаол давомчиларидан Сеймур Липсет (1922 й) ызининг асосий тадқиқот ишларини шозирги \арб мамлакатларида содир былаётган ижтимоий табақаланиш билан бо\лиқ былган сиёсий жараёнлар муаммолари ечимига ба\ишлаган. У ижтимоий табақаланиш ва ижтимоий сафарбарлик таълимотини энг ихлосли тар\иботчиси сифати табақаланиш системасида янги андозасини ишлаб чиққан былиб, жамият гыё касб ёки маш\улот, турмуш даражасини оширадиган истеъмол, ижтимоий манфаатлар умумийлиги, хокимиятга алоқадорлик белгилари билан бацоланади, мана шу белгиларга қараб у касбкор синфи, истеъмол синфи, ижтимоий синф, хокимият синфи ижтимоий-синфий тизимга эга былади, деб ықтиради. Липсет назарида, қуйидан юқорига қараб энг юксак даражада сафарбар қилинган жамият АқШда амал қилаётганлигини таъкидлаб, у очик жамият щамма учун тенг имкониятлар мавжуд былган жамиятдир дейди.

Липсет ызининг “Сиёсий арбоб. Сиёсатнинг ижтимоий асослари” номли асарида сиёсатнинг синфий табиатини қатъиян ман этиб, ривожланган мамлакатларда амал қилаётган демократик қадриятлар ва анъаналар ыз ривожида шу қадар юксак чуққига кытарилганки, унда “сиёсатдан кейинги” даврга ысиб ытилган былиб синфий гуруций фарқлар нищоят даражада силлиқлашган ва биринчи ыринга одамларнинг ижтимоий мақомига яраша амал қиладиган фарқлар чиқиб келган деб уқтиради.

Унинг таълимотларига жуда яқин тарздаги сиёсий қарашлар француз сиёсатшуноси Морис Дюверже (1917й) га щам хосдир. У сиёсатшуносликнинг “янгича социологик йыналганлигини” шозирги кунда муцим ащамият касб этиши мумкинлигини таъкидлайди. Мазкур методологик қоидаларни амалий қыллашда Дюверже энг муцим муассасалар давлат хокимияти, сиёсий партиялар ижтимоий сиёсий ташкилотларни талқин қилишнинг янгича услубини намоён этади.

Унинг қарашларига кыра шозирги ривожланган мамлакатларда давлат хокимияти учун турли сиёсий партиялар, ижтимоий-сиёсий ташкилотлари, жумладан касаба уюшмалари фаол кураш олиб бориш имкониятларига эга былиб, “сиёсий хилма-хиллик демократияси” да ыз ифодасини топгандир.

Шозирги давр сиёсатшунослигида давлат хокимиятининг турлари ва кыринишлари муаммоларини атрофлича ва теран ишлаб чиқишга интилиш кучайган былиб, айниқса, унинг бир-бирига қарама-қарши былган турлари щамда кыринишларини тащлил қилиш катта методологик ащамиятга молиқдир. Мана шундай бир-бирига зид былган давлат хокимиятининг демократия билан ялпи тоталитар турлари тадқиқига уларнинг сиёсий тащлилига диққат эътибор тобора ортиб бормоқда.

Шозирги сиёсатшунослик фанининг ривожланиб боришига немис социологи сиёсий арбоб ва замонавий либерализм асосчиларидан Ральф Дарендорф (1929й) салмоқли ҳисса қўшган. У Парсонснинг ижтимоий системалар “мувозанати” ҳоёси билан илмий бахслашиш тарзида “тықнашувнинг марказий тушунчасини сиёсий шаёт, озодлик” манбаи сифатидаги талқинини ишлаб чиқди.

Дарендорф фикрига кыра шозирга келиб “тықнашув” ызининг аввалги ижтимоий тенглик учун кураш воситасида эришган сиёсий эркинлик кафили мавқеини йықотган былиб, фуқаролар сиёсатга қизиқмай қыйдилар (қонунийлик-адолатлилик инқирози) давлатнинг эса уларга таъсир ытказиш омиллари тугади (омилкорлик инқирози) шунинг учун тараққиётнинг бош омили былиб узлуксиз иқтисодий ривожланиш миқдорий ызгаришларга нисбатан яхшиланиб борадиган сифат ызгаришлари асосида демократик жамият вужудга келтириш орқали амалга оширилади.

Сиёсий система назариясининг тан олинган ижодчилари америка сиёсатшунослари Дэвид Истон ва Габриэль Алмонд ыз асарларида жамият системасининг асосий қисмларидан бири былган сиёсий система таълимотини яратиб, сиёсатшунослик ривожланишига ылкан ҳисса қўшдилар.

Сиёсий шаётга биринчи былиб система тарзида ёндошган Истон ызининг (сиёсий система) (1953й) “Сиёсий ташлил чегараси” (1965й) “Сиёсий шаётнинг системали ташлили” (1965й) рисолаларида сиёсий система назариясининг асосларини вужудга келтириб, унда сиёсий системани ривожланиш ва ыз-ызини бошқариш шолатида былган танага қиёс қилади ва у ташқаридан келадиган барча воқеа шодисаларга мутаносиб ызгариб туришини уқтиради.

Сиёсатшуносликда унинг назарий-амалий йыналишларида шозирги кунда жуда кып мутахассислар самарали илмий тадқиқот ишларини олиб бормоқдалар. Айниқса, ривожланган мамлакатлар шароитида сиёсий назарияга илмий-амалий қизиқиш жуда катта былиб, талаб талиф жараёнлари шамощанг тарзда амал қилаётганлиги, пировардида жашон шамжамиятини қуриш ишига самарали ҳисса қўшмоқда. Мана шундай сиёсатшунослар орасида Ж.Л.Шабо, Ж.Л.Кермон, О.Тофлер, Ф.Хабек, К.Шмитт, Ж.Френд, Г.Пойл, Ж.Блондил ва бошқалар фаол ижодкорлик намунаси кырсатаётган сиёсий тафаккур вакиллари былиб, улар баъзи бирларининг ҳоёларини мазкур ықув қылланмада кам учратишингиз мумкин.

Ызга хос хусусиятларга молик былган сиёсий қарашлар қаторида зыравонликка қарши куч ишлатмасдан сиёсий мақсадларга мумкинлиги шқаидаги таълимот алошида ырин эгаллайди. Бундай сиёсий қарашлар ибтидоси қадимги замонларга тақалган былиб, уларнинг биз яшаб турган даврга тааллуқли талқин этиши Мохандас қарамганд Ганди (1869-1948й) ва Л.Н.Толстой (1828-1910й) томонидан амалга

оширилгандир. Улар гандизм ва толстойчилик таълимотлари сифатида кенг тарқалган эдилар.

Гандизм Шиндистон халқлари миллий озодлик щаракатининг сиёсий мафкураси бўлиб, ижтимоий-сиёсий, диний-фалсафий қарашлар системасини англатади, унинг заминида эса сиёсий бирлик энг қудратли яратувчан сиёсий куч эканлиги етади, халқлар миллий мустақиллигига тинч йил воситасида эришиш \ояси бош ақидани ташкил этади.

Ганди яратган ва сиёсий эътиқод тарзида оммавий қабул қилинган бу таълимот “сатъяграха” (шақиқат йилида матонат) номи билан жуда кенг тарқалган бўлиб, асосан икки қиринишда ифода топган:

1) мустамлакачи маъмурият билан асло щамкорлик қилмаслик

2) мустамлакачилар ырнатган тартиб қоидаларга асло бўйсинмаслик

Щамкорлик қилмаслик мустамлака маъмурияти томонидан берилган амал ва унвонлардан воз кечишда, у очган ықув юртларида ықишдан бош тортишда, тинч намойишлар ытказиб туришда, фуқаролик бўйсунмаслиги эса мустамлака хокимияти жорий қилган қонун-фармоишларни инкор этишда сиёсий иш ташлашлар ытказишлар барча мешнат фуқаролигини тыхтатиб қыйишда солиқлар тылашдан бош тортишда ва шу кабиларда намоён бўлиши кызда тутилган эди.

Толстойчилик унинг асосчилари Л.Н.Толстойнинг “Тавба”, “Менинг эътиқодим нимада” “Крейцер сонатаси” асарларида баён қилинган бўлиб, катта ер эгалиги ва миршаблик давлат хокимияти ырнида озод, тенг шуқуқлик дешқонлар уюшмасини яратиш зарурлиги \оясини илгари суради. Бу таълимотнинг асосий мазмунини жамият сиёсий хаётининг тубдан ызгартириш учун барча одамлар ыртасида шавқат муносабатларни ырниатиш, зулмга қарши куч ишлатмаслик диний ва маънавий ащлоқий камолот, солиқлар тылашдан ва щарбий хизматдан бош тортиш ташкил этади. Толстойчилик кенг оммага таъсир кучи ылканлигини фащмлаган чор Россиясининг сиёсий хокимият идоралари кып щолларда черков фатвоси билан унинг тарафдорларини қатъий таъқиб этганлар ва Сибирга қата\он қилганлар.

Щозирги давр сиёсатшунослигининг умуминсоний манфаатлар ва қадриятларни устивор даражада улу\лаш, инсон шуқуқларини мущофаза қилиш, шуқуқий давлат барпо қилиш, давлат хокимиятининг зыравонликка асосланган барча турларини қоралаш, сиёсий хилма хилликни оқлаш каби илмий методологик хулосалари ва эришган ютуқлари инсоният сиёсий тафаккырини янада бойитишга уни барча иллатларини щалос этишга қышган ылкан щиссасидир.

қисқача хулосалар:

1. қадимги Шарқ мамлакатлари, Юнонистондан ва Римдаги сиёсий қарашлар, сиёсат, давлат бошқариш масалаларини ишлаб

чиқишда, жамиятдаги ижтимоий, сиёсий муносабатларни ифодалашда мушум ашамиятга эга булади.

2. Ырта асрлар Шарқ ва /арб мамлакатлари мутафаккирлари ижтимоий-сиёсий фикрлари сиёсатшунослик фанида янгича йнаилишлар, назариялар шамда таълимотларни яратишда мушум асос булди.
3. 20 аср сиёсатшунослиги сиёсий тизим, сиёсий хокимият, сиёсий социология янгича сиёсий оқимлар, шаклланиши ва ривожланишига кучли таъсир кырсатди.

Таянч иборалар: демократия, монархия, аристократия, тамократия, олигархия, полис, сиёсат, давлат, жамоа, сиёсий социология, гандизм, толстойчилик.

Назорат ва мушокама учун саволлар:

1. қадимги Юнонистон ва Римда қандай мушум сиёсий фикрлар илгари сурилган?
2. Форобий ва Навоийнинг ижтимоий-сиёсий қарашларида энг мушум жишат қайсилар?
3. 20 аср сиёсий қарашларининг ызига хос жишатлари нималарда намоен булди?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Каримов И.А. “Ызбекистоннинг ыз истиқлол ва тараққиёт йыли” Т.: 1992
2. Каримов И.А. “Халқимизнинг оташ қалб фарзанди” Т.: 1992.
3. Мыминов И. “Амир Темурнинг Ырта Осиё тарихида тутган ырни ва роли” Т., 1968.
4. “Темур тузуклари” Ахмедов Б тащрири остида. Т.: 1991.
5. Шарипов Ф.Ш. “Сиёсатшунослик” Ықув қылланма. Биринчи китоб. Т.: 1996
6. Рафиқов Г.А., Хошимов Т.Р. “Сиёсий тафаккур тарихи” Ықув қылланма. Т.: 1999

3-Мавзу: Сиёсат ва унинг жамият тараққиётидаги роли.

- 3.1. Сиёсатнинг мощияти ва унинг асосий хусусиятлари.
- 3.2. Сиёсатнинг асосий шакллари ва уларнинг жамият тараққиётидаги роли.
- 3.3. Ҷозирги шароитда мустақил Ўзбекистон сиёсатининг ащамияти.

3.1. Сиёсатнинг мощияти ва унинг асосий хусусиятлари.

Жамият сиёсий щаети кып қиррали ва мураккаб жараёндыр. Бу жараённинг боришида сиёсат ва сиёсий муносабатлар мушым ырин эгаллайды. Сиёсат жамиятнинг барча сощаларига таъсир кырсатады ва бу сощаларда амалга ошириладиган ызгаришларнинг хусусиятларини белгилаб берады.

Жамиятнинг ызгариши билан “Сиёсат” тушунчасининг мазмуни щам ызгариб борады. Кенг маънода сиёсат ижтимоий щаетнинг объектив манзарасини ифодалайды. У жамият щаетининг сиёсий, иқтисодий ва маданий сощаларида содыр былаётган барча ижтимоий ходисалар ва жараёнларни қамраб олады. Кенг маънода сиёсат жамиятнинг барча сощаларида ызаро боўланган ижтимоий ходисаларни ыз ичига олады. Тор маънода, сиёсат давлат хокимияти идоралари, сиёсий партиялар, ижтимоий-сиёсий щаракатлар, жамоат ташкилотларининг мамлакат ичкарасидаги фаолияти ва уларнинг ызаро муносабатлари тыўрасидаги масалаларни қамраб олады.

Сиёсат жамиятнинг иқтисодий, мафкуравий, щуқуқий, маънавий-ащлоқий, диний-эътиқодий сощалари қаторидан ташкил этиш-назорат қилиш сощасини англатады ва жамиятнинг яхлит тизимида асосий ырин эгаллайды. “Сиёсат” ибораси щаетга Аристотелнинг давлат бошқариш ва хокимият щақидаги қарашлари баён этилгандан сынг, кенг

фойдаланишга киритилган эди. Кейинчалик “сиёсат” тушунчаси шақида тасавурлар анча кенгайган сари у тобора мураккаб, кып қиррали масала сифатида намоён была бошлади.

Сиёсатнинг амал қилиш жараёнида бошқарувчилар (элита, рацнамо) гуруци билан бошқариладиганлар гуруци ызаро мутаносиблиги намоён былади ва бу мутаносиблик щукмронлик қилувчи ва быйсинувчи гуруцлар ызаро муносабатлари тарзида ифодаланади.

3.2. Сиёсатнинг асосий шакллари ва уларнинг жамият тараққиётидаги роли.

Сиёсат тузилиши жищатидан икки турга – ички ва ташқи сиёсатга былинади. Ички сиёсат – бу давлат органлари, сиёсий партиялар, жамоат ташкилотлари томонидан мамлакат ичкарисида амалга оширадиган фаолиятдир. У синфлар ва бошқа ижтимоий гуруцлар томонидан эълон қилинган мақсад ва вазифаларни амалга оширишга қаратилади. Ички сиёсат – иқтисодий, ижтимоий, маданий сиёсатларга ажралади. Иқтисодий сиёсат – хусусийлаштириш сиёсати, пул ва кредит сиёсати, молия сиёсати, аграр сиёсат ва бошқа шу кабиларга былинади.

Ташқи сиёсат – бу давлат идоралари, сиёсий партиялар, жамоат ташкилотлари томонидан халқаро майдонда амалга ошириладиган фаолиятидир. Ташқи сиёсат – умумий ёки бирор-бир мамлакатга нисбатан былган сиёсат (масалан, Яқин Шарқ, Жанубий-Шарқий Осиё) шаклида намоён былади.

Сиёсат ызининг мощият ва хусусиятларига кыра щам икки турга – адолатли ёки тараққийпарвар щамда адолатсиз ёки реакцион сиёсатга былинади.

Адолатли сиёсат жамият щаётида ижтимоий адолатли қарор топтиришига, жамиятнинг янада ривожланиши ва тараққий қилишга, дунёда мустащкам ва барқарор тинчликни таъминлашга қаратилган фаолият, воситадир. Адолатли сиёсат ызининг инсонпарварлик, тинчликсеварлик, тараққийпарварлик хусусиятлари билан адолатсиз, реакцион сиёсатдан фарқ қилади.

Адолатсиз сиёсат ижтимоий тараққиётга тысқинлик қилишга, айрим сиёсий кучларнинг манфаатларини щимоя қилишга, демократияни былишга, оммани зырлик, дық-пыписа билан сақлаб туришга сабаб былади. Бу сиёсат халқаро майдонда зыравонлик қилишга, босқинчилик щаракатларини оқлашга, давлатлар ыртасида ишончсизлик урулини сочишга қаратилган фаолият ва воситадир.

Таъкидлаш жоизки, жамият щаётининг сиёсатдан холи былган бирон-бир сощаси учрамайди. Сиёсат жамиятнинг барча сощаларига у ёки бу даражада таъсир кырсадиб туради. Сиёсат иқтисодий щаётга жуда орли таъсир кырсатади. Шунинг учун щам иқтисодий муаммоларни щал этишга сиёсий жищатдан тыри ёндашмасдан туриб бу сощадаги вазифаларни самарали амалга ошириб былмайди.

Сиёсат иқтисод билан чамбарчас боʻлиқдир. Сиёсат иқтисодга қанчалик кучли таъсир кырсатса, иқтисод ҳам сиёсатга шунчалик кучли таъсир этади. Иқтисоднинг сиёсатга таъсири ва унинг сиёсатга нисбатан устиворлигида кыринади. Сиёсат жамиятнинг социал соҳасига ҳам таъсир кырсатади. Сиёсатнинг социал соҳа билан алоқадорлиги шундаки, ижтимоий соҳадаги вазифаларни илмий жиҳатдан асосланган сиёсий йилни ишлаб чиқмасдан туриб ҳал қилиш мумкин эмас. Ижтимоий соҳада ишлаб чиқилмаган ва амалга оширилмаган сиёсат ҳаммиша аниқ тарихий мазмунга эга бўлади. Ҳар бир даврнинг ўзига хос хусусиятлари, уларда мавжуд бўлган объектив ва субъектив шарт-шароитлар ижтимоий соҳадаги сиёсий йилни ишлаб чиқишда ўзига хосликни тақозо қилади.

Сиёсат жамиятнинг маънавий ҳаёт соҳаси билан ҳам чамбарчас боʻлиқдир. Бу боʻлиқлик сиёсатнинг маънавий ҳаёт соҳасидаги муаммоларини ҳал қилишда аниқсиз яққол намоён бўлади. қайси мамлакатда сиёсат жамиятнинг маънавий ривожланишини кызлаб амалга оширилса бундай мамлакатнинг маданий тараққиёти тезлашиб боради.

Сиёсат жамиятнинг миллий муносабатларига ҳам кучли таъсир кырсатади. Миллий масала фақат ижтимоий масала бўлиб қолмасдан, шу билан бирга у сиёсий масала ҳамдир. Шунга кыра, миллий муносабатлардаги муаммоларни ҳал қилишда илмий жиҳатдан асосланган йилни амалга ошириш муҳим аҳамиятга эгадир. Сиёсат жамиятнинг турли хил ижтимоий муносабатлари: шаҳар билан қишлоқ ўртасидаги муносабатлар, меҳнат ва меҳнат муносабатлари, оила-никоҳ муносабатлари, жамият ва шахс ўртасидаги муносабатлар ва уларнинг амал қилишида яққол намоён бўлади. Бу муносабатлар сиёсат таъсирида бошқарилиб, тартибга солиб турилади.

3.3. Ҳозирги шароитда муҳим Ӯзбекистон сиёсатининг аҳамияти.

Муҳимлик йилларида Ӯзбекистонда иқтисодий, ижтимоий-сиёсий, маданий соҳаларда олиб борилган сиёсат мамлакатимизда иқтисодий ҳаётни барқарорлаштириш, аҳоли турмуш фаровонлигини ошириш, мулкчиликнинг хилма-хил шаклларини вужудга келтириш, ижтимоий-сиёсий барқарорликни қарор топтириш, миллатлараро тотувлик ва фуқаролар бирдамлигини таъминлаш, таълим соҳасини тубдан ислоҳ қилиб, малакали мутахассислар тарбиялашга эътиборни кучайтириш ҳамда жамият маънавиятини юксалтириш масалаларига қаратилди.

Ӯзбекистоннинг миллий муҳимликка эришиши натижасида унинг маънавий ҳаётида туб ўзгаришлар амалга оширила бошланди. Бу ўзгаришлар Ӯзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилаётган ва амалга оширилаётган маданий сиёсатнинг ҳуқуқий асослари

Ўзбекистон Республикасининг Конституциясида ызининг чуқур ифодасини топган. Конституциянинг 4, 41, 42- моддаларида Ўзбекистон Республикасида барча миллат ва элатларнинг урф-одатлари, анъаналари шурмат қилиниши, уларнинг ривожланиши учун барча шарт-шароитларнинг яратилиши, мамлакатимизда щар бир фуқаронинг билим олиши, маданиятнинг барча ютуқларидан бащраманд былиши, жамиятнинг маданий ривожланиши ты\рисидаги \амхырлик қилиши зарурлиги қонун йыли билан мустащкамланаган.

қисқача хулосалар.

1. Сиёсат давлат хокимияти идоралари, сиёсий партиялар, турли щаракатларнинг мамлакат ичкарисидаги ва унинг халқаро майдондаги актив фаолияти былиб, турли иқтисодий-ижтимоий, сиёсий-щарбий масалаларни щал қилишда муштим ащамият касб этади.
2. Сиёсат жамиятнинг барча сощалари билан чамбарчас бо\лиқ былиб, унинг воситасида турли ижтимоий муносабатлар бошқарилиб, тартибга солиниб турилади.
3. Мустақил Ўзбекистон давлати ички сиёсатининг туб мощияти - иқтисодий ислощотларни изчил амалга ошириш асосида халқ фаровонлигини оширишдир.

Таянч иборалар: сиёсат, ички сиёсат, ташқи сиёсат, адолатли сиёсат, адолатсиз сиёсат, сиёсий муносабатлар.

Назорат ва мущокама учун саволлар.

1. Сиёсатнинг ызгарувчанлик хусусияти қандай щолларда намоён былади?
2. Айрим давлатларнинг халқаро майдондаги етакчилик сиёсати кыпроқ қайси хусусиятлардан келиб чиқади?
3. Мустақил Ўзбекистон сиёсатининг туб мощияти нимада?

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: 1992.
2. И.А.Каримов “Ўзбекистон ХХ1 аср быса\асида: хавфсизликка тащдид барқарорлик шартлари, тараққиёт кафолатлари”.Т.: 1997
3. И.А.Каримов “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон щаёт - пировард мақсадимиз”. Т.: 2000
4. Шарипов Д.Ш. “Сиёсатшунослик” Ықув қылланма. Биринчи китоб.

4- Мавзу: Жамиятнинг сиёсий тизими.

4.1. Сиёсий тизим тушунчаси.

4.2. Сиёсий тизимнинг асосий вазифалари ва типологияси.

4.3. Мустақиллик шароитида Ўзбекистонда сиёсий тизимни тубдан ислоҳ қилиниши.

4.1. Сиёсий тизим тушунчаси.

Сиёсий тизим - у ёки бу жамият сиёсий тизимининг сиёсий, ижтимоий, шуқуқий, мафкуравий, маънавий-маданий тартиб қоидаларига, тарихий анъаналарига ва ацлоқ нормаларига бййсунишига сиёсий муассасалар, сиёсий цаёт, сиёсий жараёнлар у ёки бу жамият сиёсий ташкил этилиши - уюштирилишининг ақидалари мужассамланган яхлит ва тартибга солинган мажмуидир.

Сиёсий тизим сиёсий хокимиятни жамият миқёсида ташкил этиш-уюштиришни, жамият билан давлат хокимияти барча ислоцотларнинг ызаро алоқадорлик муносабатларини, сиёсий жараёнлар оқимини ташкил этувчи сиёсий хокимиятнинг муассасалашувини, сиёсий фаолиятнинг цолати, сиёсий иждокорликнинг даражасини, фуқароларнинг сиёсий муносабатларига киришуви шарт-шароитларини, сиёсий йыналган ёки муассасавий уюшган муносабатлар табиатини қамраб олади.

Жамиятнинг бошқа - иқтисодий, ижтимоий, мафкуравий, маънавий-ацлоқий, шуқуқий таркибий қисмлари билан сиёсий система ызаро муносабатларга киришиб, улар ызвий боланганлик ва алоқадорлик цолатларида амал қилади. Сиёсий тизим сиёсий хокимият билан алоқадор былган элементларини бунда бирлаштиради. Сиёсий тизим жамиятнинг мақсад ва вазифаларини аниқлаш, жамият тизимидаги элементларни бирлаштириш ва мавжуд имкониятларни амалга оширишга сафарбар қилувчи механизмдир. Сиёсий тизим ызида жамиятнинг иқтисодий, ижтимоий ва миллий тузилмаларини, демографик жараёнла, ацолининг маданият даражаси, ижтимоий онг цолати, маънавий-маърифий цолатини акс эттиради.

Сиёсий тизим – жамиятда ва хокимият, бошқарувини, энг аввало давлат хокимияти ва давлат бошқарувини шакллантириш ва амалда рыёбга чиқариш билан болиқ муносабатлар, щаракатлар, ташкилотлар тизимидир. Сиёсий тизим ызига хос хусусиятларга эга былиб, улар биринчидан, сиёсий тизим доирасида қабул қилинадиган қарорларининг бутун жамият ва унинг кичик тизимлари учун мажбурийлигида, иккинчидан, унинг жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий структураси билан

чамбарчас боʻланганлигида, учинчидан, унинг нисбий мустақиллигида, яъни, унда таркибий тузилишлар, роллар, функцияларнинг махсус қурилмаси мавжудлигида намоён бўлади.

Сиёсий тизимда икки асосий томон: шуқуқий ва социологик томон ажралиб туради. Шуқуқий томон сиёсий тизимни амалдаги ижтимоий муассасалар ва ташкилотлар йигиндиси сифатида тушунишдан келиб чиқади.

Социологик жиҳат эса, сиёсий тизимни ызгарувчан қурилма, ижтимоий муқит ва ижтимоий тизимнинг ызи берадиган ызгарувчан ички турткилар, сиёсий хатти – щаракатни ва бошқа щаракатларни шакллантирувчи сиёсий ечимлар сифатида қараб чиқади.

Жамият сиёсий тизими – бу давлатни бошқариш дастаги бўлиб, у орқали маълум бир синф, ижтимоий гуруц, қатлам, миллатнинг манфаатларини рыёбга чиқариш мақсадида сиёсий хокимият амалга оширилади.

4.2. Сиёсий тизимнинг асосий вазифалари ва типологияси.

Сиёсий тизимда унинг тыртта асосий таркибий қисмини ажратиб кырсатиш мумкин. Булар: сиёсий ташкилотлар, сиёсий муносабатлар, сиёсий маданият, сиёсий тартибот. Шулар орасида муқим ащамиятга эга бўлган сиёсий ташкилотлар уч турдаги ташкилотларга бўлинади:

1. Асосий сиёсий ташкилотлар.
2. Асосий бўлмаган сиёсий ташкилотлар.
3. Сиёсий бўлмаган ташкилотлар.

Асосий сиёсий ташкилотлар: ты\ридан-ты\ри ёш бевосита сиёсий хокимиятни амалга оширадидлар. Хокимият учун кураш – улар фаолиятининг асосини ташкил қилады. Щақиқий сиёсий ташкилотларга давлат ва сиёсий партиялар киради.

Асосий бўлмаган сиёсий ташкилотларнинг фаолияти сиёсий хокимиятни амалга ошириш бўлсада, аммо бу уларнинг амал қилишининг бир томони щисобланади.

Асосий бўлмаган сиёсий ташкилотларга касаба уюшмалари, ёшлар ташкилотлари, кооператив ташкилотлар, мецнат жамоалари щамда ащолининг турли қатламларининг манфаатларини щимоя қилувчи турли уюшмалар киради.

Сиёсий бўлмаган ташкилотлар сиёсий хокимиятни амалга оширишда қатнашмайдидлар. Уларга ащоли турли қатламлари манфаатлари ва мақсадларини ифодаловчи турли ташкилотлар киради. Масалан, ыт ычирувчилар жамияти, ДОСААФ, овчилар жамияти ва щ.к.

Сиёсий ташкилотлар билан бир қаторда сиёсий тизим таркибига сиёсий муносабатлар киради. Улар хилма-хил ижтимоий муносабатларни ташкил этади ва сиёсий хокимиятини амалга ошириш жараёнида вужудга келади. Сиёсий муносабатлар уч гуруцга бўлинади.

1-гуруц. Синфлар, миллатлар ва давлатлар ыртасидаги муносабатлар.

2-гуруц. Жамиятда амал қилаётган сиёсий ташкилотларнинг бир томонини ташкил этувчи муносабатлар.

3-гуруц. Сиёсий ташкилотлар ва муассасалар ыртасида қарор топган муносабатлар.

Сиёсий тизимнинг яна бошқа бир былаги сиёсий қарашлар ва қоидалар щисобланади. Улар орқали маълум сиёсий манфаатлар ва сиёсий замин ифодаланади. Сиёсий щаёт одоб - ацлоқ қоидалари билан щам тартибга солинади.

Сиёсий маданият щам сиёсий тизимнинг энг муцим элементи щисобланади. Сиёсий тизимнинг инсоният тарихий тараққиёт даврига қараб, марксистик асосда тушунтириш ва қулдорлик, феодал, капиталистик, социалистик шаклда кырсатиш мавжуд былиб. Бошқа бир гуруц тадқиқотчилар эса, сиёсий тизимни анъанавий ва замонавийлаштирилган турларга былиб тушунтирганлар. Сиёсий тизимларни беш турга былиб кырсатган сиёсатшунос Ж.Блондель қарашлари щам анча муцимдир. У сиёсий тизимларни Либерал-демократик, кескин обрыталаб (авторитар ёки коммунистик), оммабоп, анъанавий, обрыталаб консерватив шакллар асосида тушунтиришга щаракат қилади.

Сиёсий тизимларни жамият ижтимоий тузилишига қараб турларга ажратиш тамойили щам мавжуд былиб, унда: 1) Щарбий ва фуқаролик бошқариш. 2) Миллий-демократик. 3) Буржуа-демократик табиатли сиёсий тизимлар амал қилиши уқтирилади.

Ызига хос сиёсий тизим турлари мажмуини сиёсатшунос Г.Альмонд ишлаб чиқиб, тавсия этган. Унинг уқтиришича, сиёсий тизимларнинг тырт тури мавжуд былиб, улар: 1) англиз-америка; 2) оврыпача (Буюк Британиядан ташқари); 3) индустриал даражагача ва қисман индустриал; 4) ялпи (тоталитар) турлардан иборатдир.

4.3. Мустақиллик шароитида Ызбекистонда сиёсий тизимнинг тубдан ислоц қилиниши.

Сиёсий тизимнинг қуйидан юқорига шаклланган тизим зинапоялилик ақидаси асосида амал қилиб, унинг таркибидаги щар бир былак-қисмлар худди шу тарзда қуйидан юқорига қараб бошланлич, оралик, юқори былин халқа тизимига эга былади. Масалан, давлат хокимияти ырнини барча шохчалари билан бошланлич қишлоқ хокимиятидан туман, щашар, вилоят хокимиятлари орқали олий хокимият тизимлари - парламент, президент, щукумат, суд хокимиятига шаклланган тарзда амал қилади.

Сиёсий системанинг қисм - былаклари ва тизимлари қаторига (горизонтал) тизим былиб, унинг таркибига:

1. давлат хокимияти ызининг барча былаклари билан.

2. сиёсий партиялар ва сиёсий уюшмалар
3. ижтимоий жамоат ташкилотлари (касаба уюшмалари, ёшлар, хотин-қизлар).
4. ишлаб чиқариш жамоалари (ширкатлар, фирмалар ва бошқалар)
5. маънавий-маиший уюшмалар (ижодий жамоалар, меърафат, жисмоний тарбия ва спорт ташкилотлари) ва бошқалар киради.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, миллий давлат мустақиллиги тинч парламент йили билан Ўзбекистон халқи қилига бир буюк неъмат бўлиб киритилганлиги унинг жамият барча шай жабдаларини, хусусан, сиёсий тизимни чуқур ишлатиш вазифасини шай илгари сурди.

Президент И.А.Каримов ўзининг “Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йили” номли асарида келажакда шайланиб қарор топадиган жамият сиёсий тизими шайда бир қанча илмий тахминларни баён қилган. Улар Ўзбекистоннинг ижтимоий-сиёсий шайда мушай амалий ашай касб этади. Уларнинг асосий маркази қуйидагилардир:

1. Янги жамият сиёсий тизими халқ тажрибасига, унинг миллий ва маънавий-ашай анъаналарига, жамият барча ижтимоий гурушлари ва қатламлари манфаатларига мос келадиган шайқий демократик ақдаларини қарор топтиради.
2. Жамият сиёсий тизими барча қисмлари, давлат идоралари бурч вазифаларини сифатли бажариш марказий ва мащаллий хокимиятлар ваколатлари ва вазифаларини аниқ белгилаб қийиш, адолатли ва инсонпарвар қонунчиликка амал қилиш жараёнларини бошқаради.
3. Сиёсий тизим кучли ижро хокимиятини вужудга келтириш лозим, унинг воситасида фуқароларнинг шуқуқ ва эркинликлари шай шай қилиниши, ишлатишлар ўтказилиши таъкидланади.
4. Барча фуқароларнинг қонун олдидаги шуқуқий таянчи, кишилар хавфсизлиги масалаларини жамият сиёсий тизим амалга оширади.
5. Янги сиёсий тизим озчиликдан иборат былган миллатлар ва элатлар манфаатлари ва шуқуқларини шай шай қилади.
6. Истиқболга мылжалланган сиёсий тизим фаолиятида якка мафкура шумронлигига йил қийилмайди, аксинча, фикрлар хилма-хиллигига кенг йил очилади.
7. Былажак сиёсий тизим ба\рида кып партиявийлик ақдалари қарор топади.

Шозирги кунда Мустақил Ўзбекистон Республикасида амалга оширилаётган сиёсий тизим доирасида шай кенг ва чуқур қамровли ўзгаришлар жуда қисқа муддат ичида содир этилганлиги, аввало, мамлакатимиз ашайсини, қолаверса, ил\ор тафаккурли жашон жамоатчилигининг диққат эътиборини тортиб, қониқтирмақда. Давлат мустақиллигининг баён этилиши, мустақил давлат рамзларининг қабул қилиниши, миллий пулимизнинг амалиётга киритилиши, ижтимоий

Йиналтирилган бозор иқтисодига ётишнинг шуқуқий-қонуний асослари яратилиши, мулкчилик ва сиёсий хилма-хиллик ақидаларининг қарор топиши, тараққий этган давлатлар даражасига етиб олиш йылидаги щаракатлар жамият сиёсий тизимининг изчил ривожланиб бораётганлигидан далолат бериб турибди.

қисқача хулосалар.

1. Жамиятда хокимият бошқарувини шакллантириш ва амалга ошириш билан боʻлиқ- турли муносабатлар, щаракатлар, ташкилотларнинг ызига хос давлат бошқариш дастаги щисобланади.
2. Сиёсий тизим ызининг таркибий тузилиши ва вазифалари асосида жамиятда ижтимоий сиёсий муносабатларни қарор топишида, сиёсий жараёнларни бошқаришда муштим ащамият касб этади.
3. Ызбекистон Республикасининг янгиланган сиёсий тизими шуқуқий демократик давлат қуриш, фуқароларнинг тыла шуқуқ ва эркинликларини тыла амалга ошириш, миллатлараро тотувлик ва фуқаролар бирдамлигини таъминлаш ишида муштим роль ыйнайди.

Таянч иборалар: сиёсий тизим, сиёсий ташкилот, сиёсий муносабатлар, сиёсий маданият, сиёсий тартибот.

Назорат ва мушчокама учун саволлар.

1. қандай щолларда сиёсий тизимнинг фаолияти сустлашади ёки яроқсиз щолга келиб қолади?
2. Сиёсий тизим қандай қисмлардан ташкил топган ва уларнинг ызаро муносабатлари қандай?
3. Ушбу мавзуда сиёсий тизимнинг биз кырсатган элементларидан бошқа яна қандай сиз билган элементлари мавжуд?

Фойдаланилган адабиётлар:

- Ызбекистон Республикасининг Конституцияси. Т.: 1992.
Каримов И.А. “Ызбекистон келажаги буюк давлат” Т.: 1999
Каримов И.А. “Ызбекистон буюк келажак сари” Т.: 1998
Каримов И.А. “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон щаёт - пировард мақсадимиз” Т.: 2000
Рафиқов Г.А., Хошимов Т.Р., Тыраев А. “Сиёсатшунослик асослари” Термиз.: 1997

5-Мавзу: Сиёсий ҳокимиятни амалга ошириш шакллари.

5.1. Сиёсий ҳокимият моцияти, уни амалга ошириш шакллари, воситалари ва усуллари.

5.2. Сиёсий ҳокимият турлари, уларнинг хусусиятлари ва асосий белгилари.

5.3. Ўзбекистон Республикаси Мустақиллиги шароитида сиёсий ҳокимиятни ташкил этиш ва такомиллаштиришнинг асосий йуналишлари.

5.1. Сиёсий хокимият мощияти, уни амалга ошириш шакллари, воситалари ва усуллари.

Хокимият - кып қиррали, кып томонли, кып йыналишли категория былиб. Унинг умумий, хусусий ва алоҳида таъриф-тавсифлари мавжуд. Хокимиятнинг сиёсий хокимият шакли жамият сиёсий тизимида ва сиёсий жараёнларини бошқаришда ызига хос ашамият касб этади.

Сиёсий хокимиятнинг шаклланиши жамият шаётидаги муштим сиёсий ходисадир. Унинг вужудга келиши билан жамият шаётида янги тартиблар ырнатилади, бошқарувнинг ва ращбарликнинг янги усуллари ва воситаларидан фойдаланила борилади.

Сиёсий хокимият жамият шаётидаги мураккаб сиёсий ходисалардан бири щисобланади. Уни амалга ошириш механизмлари, фаолият кырсаши даражаси ниҳоятда ранг-баранг былиши билан бирга, унда хокимиятнинг бошқа турлари щам ыз ифодасини топади ва уларнинг щар бири ызининг аниқ мақсад ва вазибаларига эга былади.

Хокимият тушунчаси оддий тилда ва илмий АДАБИЁТЛАРда жуда кып қылланилади. Щар бир аниқ ҳолатда ва шароитда бу тушунча ызига хос маъно ва мазмунга эга былади. Масалан: “Оила хокимияти”, “Ота-оналар хокимияти”, “Ешлар хокимияти”, “Хыжалик хокимияти”, “Давлат хокимияти”, “Суд хокимияти” ва бошқа шулар сингари тушунчаларда “хокимият” сызи турли хил маъноларни англатади ва турли мақсадларни амалга оширишга хизмат қилади.

“Хокимият” тушунчасини унинг сиёсий мощияти нуқтаи назаридан қуйидагича таърифлаш мумкин: “Хокимият” - бу кишилар, ижтимоий гурушлар щамда синфларнинг фаолиятига, хулқ-атвориға, щаракатларига , иқтисодий-сиёсий, \оявий, ижтимоий механизмлар, шунингдек куч ишлатиш, зырлик қилиш, ишонтириш, қобилиятлари билан таъсир этувчи фаолиятнинг алоҳида шаклидир.

Хокимиятнинг мощиятини ращбарлик, щукмронлик ва быйсундириш муносабатлари ташкил этади. Хокимиятнинг умумий мощиятига эга былган таърифга асосланган щолда унинг алоҳида тури былган сиёсий хокимиятни қуйидагича таърифлаш мумкин: “Сиёсий хокимият – бу сиёсий субъектларнинг сиёсатда ифодаланган иродасини турли йыллар, усуллар ва воситалар ёрдамида амалга ошириш фаолиятининг ызига хос алоҳида шаклидир”.

Ыз ирода щукмини бошқаларга ытказа олиш қобилияти хокимиятнинг 1) щукмронлик қилиш, ращбарлик қилиш, бошқариш, ташкил этиш-уюштириш, назорат қилиш каби фаолият сощаларида намоён былади. Щукмронлик қилиш нисбий ёки мутлоқ даражада быйсундирилиши (масалан, подшо, зыравон, диктатор), ялпи (тоталитар), эркин-ихтиёрий(демократик), илошый-ихтиёрий (щаризматик) кыринишларда намоён былади. Щукмронлик қилиш бир

одамнинг бошқа бир одамга кучли иродаси билан таъсир ытказиш орқали ызига быйсундирилиши воситасида амалга оширилади.

5.1. Сиёсий хокимият турлари, уларнинг хусусиятлари ва асосий белгилари.

Сиёсий хокимият ызининг тузилишига кыра турли хил шаклларда былади. Унинг щар хил шаклларда намоён былишининг асосий сабаби жамият щаётида кыплаг хокимиятларнинг щаракатда былиши билан белгиланади. Бундай хокимиятлар ызларининг жамият щаётида тутган ырни ва ролига, мақсад ва вазифаларига кыра бир-бирларидан фарқ қилады. Сиёсий хокимиятнинг асосий шаклларидан бири давлат хокимиятидир. Давлат сиёсий ташкилот былганлиги учун щам унинг фаолияти сиёсий мощият касб этади. У жамиятнинг фақат иқтисодий, маданий, социал ва щарбий сощаларида фаолият кырсадиб қолмай, шу билан бирга жамиятнинг сиёсий щаётида щам фаол иштирок этувчи асосий сиёсий кучлардан бири щисобланади. Давлат хокимиятининг сиёсий мощияти, аввало, унинг сиёсий жараёнлар ва сиёсий муносабатларда фаол иштирок этиши билан белгиланади. Чунки давлат мамлакатнинг сиёсий щаётида рый берадиган муаммоларни щал қилишда сиёсий кучлардан бири сифатида фаолият кырсади. Давлат хокимияти томонидан мамлакатнинг ички ва ташқи сиёсати ишлаб чиқилады, дунёнинг турли мамлакатлари билан сиёсий алоқалар ва ызаро щамкорлик муносабатлари ташкил қилинади ва амалга оширилады, давлат билан сиёсатнинг бошқа субъектлари ыртасида ызаро муносабатлар олиб борилады.

Сиёсий хокимиятнинг бирон бир шакли давлат хокимияти сингари имкониятларга эга эмас. Давлат хокимияти ащолининг барча қатламлари учун мажбурий щисобланган қонунларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш ишида етакчи роль ыйнайди. Сиёсий хокимиятнинг бошқа шакллари эса ыз иродасини дастурлар, низомлар, қарорлар сингари мажбурий щарактерга эга былмаган щужжатлар асосида амалга оширади.

Давлат хокимияти ихтиёрида армия, милиция, прокуратура. Суд сингари зырлик аппаратлари тыпланган былиб, улар давлатнинг кучи билан ызининг хокимиятини амалга оширади.

Давлат хокимияти ызига хос хусусиятларга эга:

■ давлат хокимияти тушунчаси сиёсий хокимият тушунчасига кыра тор маънога эга;

■ давлат хокимияти сиёсий хокимиятдан ызининг иш услубига кыра фарқ қилады (масалан, давлат хокимиятида мажбур қилиш усуллари мавжуд, сиёсий хокимиятда бундай имконият йық);

■ давлат хокимияти қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд хокимиятига эга;

■ сиёсий хокимият шам давлат хокимияти шам сиёсий щодисадир;

■ щар иккаласида шам сиёсий щукмронлик акс этади;

■ щар иккисининг шам асосини халқ ташкил этади;

■ щар иккиси шам жамият щаётидаги ызгаришларга у ёки бу даражада таъсир этади;

Сиёсий хокимиятнинг асосий шаклларидан бири сиёсий партияларнинг хокимиятидир. Бу хокимият ызининг тузилиши, мақсад ва вазифалари, жамият щаётида тутган мавқеи жищатидан давлат хокимияти ёки сиёсий хокимиятнинг бошқа шаклларидан фарқ қилади. Сиёсий партиялар хокимиятининг жамият щаётидаги имкониятлари давлат хокимиятиники сингари эмас. Лекин шунга қарамай сиёсий хокимиятнинг бу шакли жамият щаётида ыз ырни ва мавқеига эгадир.

Сиёсий хокимият илоций ёки диний хокимият шаклида шам намоён былади. Хокимиятнинг бу шакли унинг бошқа шаклларига қараганда анча илгари шаклланган. Ибтидоий муносабатлардан қулчилик муносабатларига ытиш даврида хокимиятнинг бу шакли пайдо была бошлаган.

Бу хокимият сиёсий масалалар билан бевосита шу\улланмасида давлатлар ёки сиёсий партиялар хокимиятлари томонидан амалга оширилайётган сиёсий йылга ызининг муносабатини билдириб туради.

Ижтимоий ва оммавий жамоат ташкилотларининг хокимиятлари шам сиёсий хокимиятнинг ызига хос шаклидир. Сиёсий хокимиятнинг бу шакли унинг бошқа шаклларидан ызининг тузилиши, мақсад ва вазифалари, жамият щаётида тутган ырни ва ролига кыра фарқ қилади. Бу хокимиятнинг сиёсий мощиятга эга эканлиги, бир томондан, уларнинг ташкилот сифатидаги тузилиши билан белгиланса, иккинчи томондан, уларнинг сиёсий масалаларни щал этишда иштирок этишлари билан белгиланади.

Сиёсий хокимиятнинг бу шакли қуйидаги турларга былинади: касаба уюшмаларининг хокимияти: ёшларнинг хокимияти, хотин-қизларнинг хокимияти, фахрийлар хокимияти, мащалла хокимияти ва бошқалар. Бу хокимиятларнинг фаолият доираси ва таъсир кучи давлат хокимиятининг сингари имкониятларга эга эмас.

Шуни алошида таъкидлаш лозимки, сиёсий хокимиятнинг намоён былиши бир қанча шаклларда былади. Сиёсий хокимиятнинг амалга оширилишида авторитар, тоталитар шамда демократик шакллар кенг тарқалган шакллардан щисобланади. Авторитар якка шахс, обрыталаб шахсининг, подшо ёки императорнинг алошида хокимияти щисобланади. Бунга мисол тариқасида: Япония, Буюк Британия, Испания, Нидерландия, Швеция ва бошқа шу каби мамлакатларни кыриш мумкин. Тоталитар хокимияти шакли эса кыпроқ маъмурий буйруқбозликка, зыравонликка асосланган хокимият щисобланади. Собиқ Иттифоқ давридаги сиёсий тузум хокимиятининг ана шу шаклига асосланган эди.

Хокимиятнинг демократия шакли эса кыпроқ халқнинг ыз-ызини бошқаришига, қонунчиликнинг жамиятдаги щамма сощаларида баравар амал қилишига асосланади. Хокимиятни амалга оширишнинг демократия шакли Республика кыринишида щам мавжуд былиб, бунда парламент Республикаси Президентлик бошқарувига асосланган Республика каби шакллари щам мавжуд былади. Парламент Республикасида кыпроқ парламентнинг устунлиги намоён былади. Сиёсий хокимиятнинг намоён былишида мамлакатдаги умумий бошқарув шакли щам муштим ащамиятга эга былади. Бунда федератив, конфедератив ва унитар давлат тузилмалари щақида айтиб ытиш лозимдир. Федератив давлат шакли тенг щуқуқли республикалар, вилоятлар, губерниялар уюшмасидан ташкил топади. (Олмония, Америка, Россия ва бошқалар). Унитар хокимият шакли бошқаришнинг оддий кыринишидаги шакли былиб, унда турли туманлар, вилоятлар бу хокимият шаклида вужудга келади.

5.3. Ызбекистон Республикаси Мустақиллиги шароитида сиёсий хокимиятни ташкил этиш ва такомиллаштиришнинг асосий йыналишлари.

Ызбекистонда мустақиллик шароитида сиёсий хокимият ва давлат хокимияти тизимида янгича ызгаришлар содир былди. Сиёсий хокимиятнинг ызгариши жамият сиёсий тизимининг ызгариши натижасида ундаги сиёсий партиялар ва щаракатларнинг янада фаоллашуви билан изошланса, давлат хокимиятининг шаклланиши ва ривожланиши эса янгича тартибдаги қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд органлари фаолияти билан изошланади. Щозирги пайтда Ызбекистон давлат хокимияти масаласи ты\`рисида щар хил фикрлар баён қилиниб, уларга кыра айрим сиёсатчилар Ызбекистонни унитар давлат деб атаса, бошқалар эса уни федератив давлат сифатида щам аташ мумкин дейишмоқда. Ызбекистон Республикаси Конституциясида мамлакатимизда унитар давлат хокимияти шакли амал қилиш ты\`рисидаги модда кырсатиб ытилган.

Мустақиллик йилларида Ызбекистонда давлат хокимиятининг щуқуқий пойдевори яратилди, хокимият былинишининг конституциявий тамойиллари асосида кыплаб қонунлар ишлаб чиқилди. Давлат бош ислощотчи сифатида халқ хыжалиги, иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ва маънавий щаётда туб ызгаришларни амалга оширишнинг ташкилотчиси сифатида фаол щаракат қила бошлади. Ызбекистонда давлат хокимияти ижтимоий щаётни демократлаштиришнинг етакчи сиёсий хокимиятининг бошқа шакллари билан щамкорлик қилиш, уларнинг фаол щаракат қилишлари учун қулай шарт-шароитларини яратиб беришда амалий фаолият кырсатмоқда.

қисқача хулосалар.

1. Сиёсий хокимият жамият щаётида тартиб ырнатиш, бошқарув ва ращбарлик қилишнинг, синфлар, ижтимоий гуруцлар, кишилар хулқ-атворлари, щаракатларига турли механизмлар, воситалар билан таъсир этишнинг алощида шакли сифатида муцтим ащамият касб этади.

2. Сиёсий хокимиятнинг турли шакллари ызининг вазифалари щамда хусусиятларига кыра сиёсатни ишлаб чиқиш, сиёсий алоқаларни ырнатиш, сиёсий жараёнларни тартибга солиш, сиёсий муносабатларни такомиллаштирищда муцтим роль ыйнайди.

3. Ызбекистон Республикасининг сиёсий хокимияти янгича бошқаришни амалга оширищда, демократияни чуқурлаштирищда, сиёсий фикрлар хилма-хиллигининг намоён былишида, жамиятнинг барча сощаларидаги туб ызгаришларнинг содир былишида етакчи куч сифатида амалий фаолият кырсаत्मоқда.

Таянч иборалар: хокимият, сиёсий хокимият, давлат хокимияти, унитар, федерация, конфедерация.

Назорат ва муццокама учун саволлар.

1. Сиёсий хокимиятнинг амал қилиш сабаблари нимада? Унинг асосий вазифалари нимадан иборат?

2. Давлат хокимияти қандай щолларда ва кимларга қарши мажбур этиш ёки зырлик куролидан фойдаланади?

3. Икки палатали парламент нима? Ызбекистон шароитида икки палатали Парламентни ташкил этиш имкониятлари қай даражада?

Фойдаланилган адабиётлар:

Ызбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: 1992

Каримов И.А. “Ызбекистон келажаги буюк давлат” Т.: 1992.

Каримов И.А. “Ызбекистон XX1 асрга интилмоқда” Т., 1999

Каримов И.А. “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон щаёт - пировард мақсадимиз” Т.: 2000

Шарипов Ф.Ш. “Сиёсатшунослик. Ықув қылланма” Иккинчи китоб. Т.:1996

6-Мавзу: Жамият сиёсий тузилмасида давлатнинг ырни.

6.1. Давлат жамият сиёсий тузилмасининг асосий ташкилоти сифатида.

6.2. Давлатнинг асосий белгилари, шакллари ва вазифалари.

6.3. Мустақил Ўзбекистон давлатининг ташкилий тузилмаси ва унинг истиқболи.

6.1. Давлат жамият сиёсий тузилмасининг асосий ташкилоти сифатида.

Жамият сиёсий системасида етакчи вазифани сиёсий хокимият муассасалари амалга оширадилар. Улар қаторига биринчи навбатда давлат аппарати ызининг қонун чиқариш, ижро этиш ва шакамлик кыринишлари билан яхлит бир механизмни ташкил қилган шолда киради ва амал қилади. Давлатнинг жамият сиёсий системасида асосий сиёсий муассаса сифатида амал қилиши жараёнини батафсил кыриб чиқамиз.

Давлатнинг илмий-методологик таърифи шали шам муайян қолипга тушмаган, бу унинг табиатидан келиб чиққан былиши мумкин, чунки унда жуда кып қиррали, турли хилма-хил ижтимоий кучларнинг асл мақсад ва манфаатлари, орзы-умидлари бир нуқтада жамлангандек акс эттирилган. Шунинг учун давлатнинг асл табиати шақидаги илмий назарий фикр-мулошазалар шам турлича ва хилма-хил тарзда ифода топгандир.

Шаммамизга маълумки, давлат инсоният тарихий тараққиётининг шамма паллаларида шам былмаган ва амал қилмаган, бундан кейинги асрларда шам у абадий сақланиб қоладиган ва амал қилаверадиган жамият сиёсий системасининг асосий муассасаси деб уқтириш объектив шақиқатга зид тарздаги тафаккур меваси былар эди. Шунинг учун давлатни узоқ муддат давом этган инсоният тарихий тараққиётининг ишлаб чиқариш кучлари юксалиб бориб, мешнат тақсимоти

чуқурлашиши ва хусусий мулкчилик муносабатларининг келиб чиқиши натижасида вужудга келган, жамиятнинг турли ижтимоий синфлар, табақалар, гуруцларга былиниб кетиш жараёнининг хосиласи сифатида талқин қилиш мақсадга мувофиқдир.

Давлат жамиятининг сиёсий системасида марказий ыринни эгаллайди. Шунинг учун у сиёсий системанинг асосий муассасасини, етакчи ва шал қилувчи таркибий былагини ташкил қилади. Ызининг тузилиши жищатидан нищоят даражада мураккаб бирликни ташкил этган давлат муассасаси сифатида щам кып томонли ва кып қиррали алоқаларга киришиши табиий былгани туфайли унинг таърифи щам бир мазмунли былиши мумкин эмас.

Давлат жамиятнинг бир-бирига қарама-қарши турган ижтимоий синфларга, былиниб кетиши натижасида келиб чиққан барча щает жабщаларини ташкил этиш ва уюштиришнинг сиёсий шаклидир.

Давлат синфий жамият сиёсий системасининг асосий муассасаси былиб, жамиятни бошқариш, унинг иқтисодий ва ижтимоий тузумини щимоя қилиш, мазкур тузум асосларини қупориб ташламоқчи былган мухолиф кучларининг қаршилиқ щаракатини бостириши вазифаларини амалга ошириш учун хизмат қилади.

Давлат жамиятнинг асосий муассасаси былган щолда унинг ягона муассасаси вазифасини адо этмайди. Жамият сиёсий тизимида давлат муассасалари атрофида амалий фаолият олиб борадиган турли сиёсий партиялар, касаба, ёшлар, хотин-қизлар уюшмалари, диний бирлашмалар, ижтимоий-жамоат ташкилотлари, ихтиёрий кынгилли жамиятлар ва шу кабилар мавжуд былади.

Давлат улардан қуйидаги щоллар билан фарқланади:

1. Жамиятнинг барча аъзоларига ва барча ижтимоий қатламларига тааллуқли олий хокимиятни амалга оширувчи идоралари щамда муассасаларнинг мавжудлиги билан;
2. Давлат томонидан щамма учун риоя қилиниши шарт былган хулқ-атвор ва ащлоқ-одоб қоидалари мажмуининг щуқуқий асосларининг мавжуд былиши билан;
3. Давлат хокимиятининг щуқуқ доираси белгиланган муайян щудуднинг мавжудлиги билан фарқланади.

Давлат ва унинг амалга ошираётган хокимият тизимлари ызи вужудга келтирган сиёсий, мафкуравий, щуқуқий муносабатлар, назорат қилиш аппаратлари жамиятга қарши қаратилагн хатти-щаракатларнинг олдини олиш, маъмурий тизимлар орқали жамият ижтимоий муносабатларининг бутун мажмуини яхлит тарзда қамраб олади, бу билан у жамиятни бирлаштиради ва уни щамжищатликка олиб боради.

Давлат ыз сиёсий хокимияти амал қиладиган муайян щудуд доирасида быйсундириш щукмронлигини амалга ошириш имкониятига эга былади, бу эса асосан айрим ижтимоий гуруцларга нисбатан

хомийлик бошқа ижтимоий гуруцларга нисбатан эса зыравонлик вазифаларини адо этишни тақозо қилади.

Ундан ташқари, давлат жамият сиёсий системасининг асосий муассасаси сифатида бутун жамият номидан мамлакат ички ва ташқи сиёсатини юритиш шукқуқига шам эга былиб қолади.

Давлатнинг асосий белгиловчи хусусиятлари шақида фикр мулоццаза юритганда, юқорида келтирилган фарқли белгиларни асос қилиб олган шолда қуйидагиларни яна бир бор такрорлаш мақсадга мувофиқ былади:

- давлат хокимиятини амалга оширадиган ихтисослаштирилган идора ва муассасаларнинг алоцида, махсус системаси мавжудлиги;

- давлат хокимияти томонидан маъқулланган ва тасдиқланган муайян тартиб қодалар системасини акс эттирувчи шукқуқлар мажмуасининг мавжудлиги;

- мазкур давлатнинг шукқуқий шукмронлиги амал қила оладиган шудудига эга былиши мавжудлиги.

Давлатнинг мощияти пировардида жамиятда шукм сураётган ва амал қилаётган ишлаб чиқариш усулларининг, хусусан, ишлаб чиқариш муносабатларининг табиатидан келиб чиқади, у билан диалектик бо̀лиқлик ва алоқадорликда былади. Бошқача қилиб айтганимизда, давлат жамиятнинг иқтисодий базиси устига ырнатилган сиёсий усткурмани англатади. Бундай бо̀лиқлик ва алоқадорлик доирасидан ташқари холатда давлатнинг бир тарихий туридан унинг иккинчи турига, кейингисига ытиши жараёнларини шам тасаввур этиб былмайди.

6.2. Давлатнинг асосий белгилари, шакллари ва вазифалари.

Давлат жамият сиёсий тузилмасининг асосий ташкилоти сифатида бир қатор муштим белгиларга эга;

1. Давлатнинг мажбур қилиш, тартибга солиш усуллари ва воситалари мавжуд (масалан, милиция, прокуратура, миллий хавфсизлик);

2. Давлат ызининг қонун чиқарувчи, ижро этувчи, суд хокимиятларидан ташкил топади;

3. Давлатда маълум даражада шаклланган молия-солиқ тизими амал қилади;

4. Давлат ызининг маъмурий-шудудий тузилишига эга былади;

Давлат ызининг амал қилиш жараёнида бир қанча шаклларда намоён былади. Давлат бошқарувининг ытмишда кенг тарқалган монархия шакли шозир шам айрим мамлакатларда ызига хос тартибда амал қилмоқда. Бундан ташқари, давлатнинг республика, парламент бошқаруви шакллари намоён былмоқда. (Эслатма: давлат бошқаруви шакллари ты̀рисида бундан олдинги мавзуда батафсил тыхталган эдик.)

Давлат хокимиятининг асосий бурч-вазифалари икки гурушга былинади: биринчи гуруш вазифалари - жамиятда иқтисодий шукмрон былган синфнинг манфаат ва қизиқишларини ифода этиб, унинг ижтимоий шаётда етакчи ыринни эгаллаши ва сақлаб қолиши учун ёрдамлашади, иккинчи гуруш вазифалари эса жамиятда ялпи иқтисодий-ижтимоий вазифаларни, ишларни амалга оширишга қаратилади. Шундан келиб чиққан шолда, давлатнинг бостириш ва бунёдкорлик, яратувчанлик функциялари намоён былади.

Айрим сиёсатшунос олимлар давлат хокимиятининг асосий бурч-вазифаларини янада кенгроқ тушунтиришга щаракат қилганлар. Жумладан, сиёсатшунос Ш.Шарипов ызининг “Сиёсатшунослик” ықув қылланмасининг иккинчи китобида давлат хокимиятининг қуйидаги бурч-вазифаларини келтириб ытади: 1) ызини вужудга келтирган сиёсий тузум асосларининг барча мавжуд имкониятларини ишга солиб щимоя қилиш; 2) ижтимоий-сиёсий жищатлардан хавф ту\дирадиган барча можаро-тықнашувларни олдини олиш ва уларни бартараф этиш; 3) иқтисодий, ижтимоий, сиёсий муносабатларни уй\унлаштириб, йыналтириб туриш; 4) жамият шаётининг барча жабщаларида аввалдан режалаштирилган ва муайян мақсад сари йыналтирилган мамлакат ички сиёсатини юритиб, жамиятни бошқариш; 5) мамлакат манфаатларини халқаро миқёсда щимоя қилишга қаратилагн ташқи сиёсат ытказиш; 6) мамлакат мудофаасини ташкил этиш.

Бу вазифалар давлат хокимиятининг стратегик вазифалари сифатида қаралса, уларни амалга ошириш жараёнлари давр талабларига кыра босқичма-босқич тактик воситалар орқали содир былади. Бу тактик воситаларни кымакчи бурч-вазифалар сифатида щам қараш мумкин. Бундай вазифалар ыткинчи, тез ызгарувчан щарактерда былиб, фавқулодда иқтисодий, сиёсий, маънавий-ащлоқий тадбирларни амалга ошириш шаклида намоён былади

6.3. Мустақил Ызбекистон давлатининг ташкилий тузилмаси ва унинг истиқболи.

Бозор муносабатларига ытиш даврида давлат бош ислощотчи былиши, иқтисодиёт ва ижтимоий турмушнинг щамма сощаларини ызгартириш режаларини тузиб уни изчиллик билан амалга ошириш зарур. Жащон тажрибаси иқтисодиётни давлат йыли билан тартибга солиб туриш зарурлигидан далолат бермоқда. Том маънода ызини ызи тартибга солиб турадиган бозор былмайди. Давлат ызининг алощидида мавқеига кыра щамма даврларда иқтисодий жараёнларга таъсир ытказиб келган.

Ижтимоий жищатдан йыналтирилган щозирги бозор давлат томонидан тартибга солиб туриладиган бозордир. Унинг турли андозалари давлат ва рақобатчилик томонидан тартибга солиш даражасининг нисбати билангина фарқ қилади.

Шозирги пайтда давлат иқтисодий ислохотларни муваффақиятли амалга ошириш учун жуда зарур былган ижтимоий-сиёсий барқарорлик ва миллатлараро тотувликнинг кафолатидир.

Айни пайтда давлатнинг вазифаси щимоя қилиш билангина чекланиб қолмайди. Бозор муносабатларининг қарор топиши даврида давлат ислохот жараёнида фаол иштирок этиш, унинг ташаббускор былиши ва ислохотни изчиллик билан ва қатъийлик билан амалга ошириши шарт.

Давлат бозор институтларини яратиш учун қулай шароит тўдиради. Бунда бозор институтларининг шаклланиш жараёни рақобат қонунлари таъсири ва иқтисодий жищатдан мақсадга мувофиқ йыналишда амалга ошиши лозим.

Вужудга келаётган ишбилармонлик тызулмалари қарор топиши ва ривожланишига кумақлашиш давлатнинг бурчидир. Бундан ташқари, давлат ыз органлари орқали бозор механизмларини жорий этишга давъат этади, таркиб топган рухиятни ва турачилик тусикларини бызиб ташлайди.

Айниқса мақсадга қаратилган тузилма сиёсатини амалга оширишда давлатнинг ащамияти катта. Бу халқ хыжалигининг устун тармоқларига сармояларини жалб этиш учун имтиёзли шароитгина эмас, шу билан бирга марказлаштирилган манбааларни янги истиқболли корхоналар кыринишига бевосита сарфлашдан щам иборатдир.

Давлат иқтисодиётининг бевосита давлат сектори орқали щам ижтимоий-иқтисодий жараёнларга таъсир ытказади. Келгусида давлат секторининг улуши анча камаяди. Халқ хыжалигининг энг асосий ва стратегик ащамиятига молик тармоқларигина давлат тасарруфида қолади. Шунингдек, давлат улардан ишлаб чиқаришни акциялашда иштирок этади.

Бозор шароитида иқтисодиётни давлат йыли билан тартибга солиш, одатда иқтисодиётнинг давлат секторини ривожлантиришни бошқаришда щамда ижтимоий муаммоларни щал этиш йыли билан бевосита, шунингдек шукуқий ва иқтисодий воситалар ёрдамида бевосита амалга оширилади.

қисқача хулосалар.

Давлат жамият сиёсий тизимининг асосий муассасаси сифатида жамиятни бошқариш, унинг иқтисодий ва ижтимоий тузумини щимоя қилиш, конституциявий тузумни аўдариб ташлашга ыринган щар қандай кучларнинг қаршилигини бостириш вазифасини амалга оширади.

Жамият ижтимоий-сиёсий тизимининг мазмун-мощиятига кыра, давлатнинг ички ва ташқи сиёсати амалга оширилиб, у иқтисодий, сиёсий, маънавий-ащлоқий сощаларидаги вазифаларни бажариш шаклида намоён былади.

Мустақил Ўзбекистон давлати миллий давлатчилигимизнинг тарихий анъаналарига асосан қайта ташкил этилиб, у бозор иқтисоди шароитида бош ислохотчи вазифасини амалга ошироқда. Ўз навбатида мамлакатимизда “кучли давлатдан - кучли фуқаролик жамият сари” йил тутилиб, давлатнинг бир қатор вазифалари жамоат ва нодавлат ташкилотларига ўтиб бормоқда. Бунинг натижасида давлатнинг жамият сиёсий тузилмасидаги ўрни ва роли яна ҳам ортиб бормоқда.

Таянч иборалар: жамият, сиёсий тузилма, давлат, шуқуқий давлат, демократик давлат, давлат сектори.

Назорат ва мушокама учун саволлар.

Нима учун давлат жамият сиёсий тузилмасининг асосий ташкилоти ҳисобланади?

Шуқуқий давлатнинг бошқа давлат шаклларидадан афзал жиҳатлари нимада?

Олдинги дарсликларда давлатнинг вазифалари жамиятнинг бошқа ташкилотларига аста-секин ўтиб бориши натижасида давлат барҳам топади дейилган эди. Шу фикр тўғрисида?

Фойдаланилган адабиётлар:

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т.: 1992

Каримов И.А. “Ўзбекистон келажак буюк давлат” Т.: 1992

Каримов И.А. “Ўзбекистон ХХ1 аср босқинчилигида...” Т.: 1997

Каримов И.А. “Озод ва обод ватан, эркин ва фаровон ҳаёт шартлари мақсадимиз”. Т.: 2000

Шарипов Ф.Ш. “Сиёсатшунослик. Ўқув қўлланма.” Иккинчи китоб. Т.:1996

7-Мавзу: Сиёсий партиялар ва сиёсий ҳаракатлар.

7.1. Сиёсий партиялар ва сиёсий ҳаракатларнинг мощияти, турлари ва ривожланиш қонуниятлари.

7.2. Шозирги шароитда сиёсий партиялар ва сиёсий ҳаракатлар фаолиятини баҳолаш мезони.

7.3. Ўзбекистон Республикасида сиёсий партиялар, сиёсий ҳаракатлар ва уларнинг ҳаракат дастурлари.

7.1. Сиёсий партиялар ва сиёсий ҳаракатларнинг мощияти, турлари ва ривожланиш қонуниятлари.

Сиёсий ҳаракатларнинг сиёсий тизимлари таркибида ызининг тутган ырни ва аҳамияти жиҳатидан давлат ҳокимиятидан кейинги ыринни сиёсий партиялар эгаллайди. Уларнинг ибтидоси ҳам давлатнинг келиб чиқиши сабаблари билан ҳамчунан боʻлиқ бўлиб, ҳаракатда моддий иқтисодий табақаланиши оқибатида манфаатлари бир-бирига қарама-қарши бўлган ижтимоий гуруҳларга бўлиниб кетиши натижасида сиёсий гуруҳ ва сиёсий партиялар шакллана бошланган.

Фирқа, яъни партия сызининг ызи лотинча “рачс” “қисм” сызидан келиб чиққан бўлиб, у ёки бу ҳаракатда мавжуд бўлган ижтимоий синф, табақа, гуруҳнинг бир қисмини, одатда унинг энг илʼор ва энг фаол қисмини бирлаштирадиган сиёсий ташкилотни англатади.

Агар биз “Сиёсий партия” тушунчасининг илмий таърифини билмоқчи бўлсак, уни қуйидагича баён қилган маъқул: Сиёсий партия – бу ижтимоий синф ёки гуруҳнинг туб манфаатларини ыз фаолиятида ифода этувчи, уларнинг энг илʼор ва энг фаол вакилларини ыз атрофида жипслаштирувчи, ҳамда уларнинг муайян мақсад – манфаатлари, орзу-умидларига эришишлари учун курашадиган ва уларга сиёсий рақобатлик қилувчи сиёсий ташкилотлар. Сиёсий қабул қилинган фирқалар шозирги кунда белгиланганидек, сиёсий уюштиришнинг сиёсий ташкилотнинг энг аниқ шаклидир.

“Партия тизими” тушунчаси сиёсий партиялар умумий таърифи мазмунидан келиб чиқади ва уларнинг барча таркибий бўлаклари, қисмлари ыртасидаги боʻлиқлик, алоқадорлик мутаносиблигини, улар ҳаммасининг ҳаракат сиёсий тизимидаги барча таркибий бўлаклари ва қисмлари билан боʻлиқлиги, алоқадорлиги, мутаносиблиги муносабатларини англатади.

Партия тизимлари сиёсий партияларнинг ташкилий сиёсий таркиб топиши ва ʋоявий-сиёсий уюшмалигича қараб вужудга келадилар ва амал қиладилар. Сиёсий партияларнинг вужудга келиши маълум бир ривожланиш жараёнини босиб ʋтади. Биринчи сиёсий партияларнинг вужудга келиши Юнонистон билан боʋлиқ. Улар шали ташкилий жишадан шаклланмаган, ʋзининг барқарор тузилишига эга былмаган нисбатан кам сонли гурушлардан иборат былган. Улар қулдорлар синфи орасида қанча оқим мавжуд былса, шуларнинг манфаатларини ифода этган. Шундай партиялар ʋрта асрларда шам мавжуд былиб улар кыпроқ шукмрон синфлар манфаатлари учун хизмат қилган.

XVII - XVIII асрларда сиёсий партиялар сиёсий уюшмалар сифатида амал қила бошлади. XX асрга келиб, сиёсий партияларнинг тыла шаклланиш жараёни ʋз бериб, бу шолат улар фаолиятининг кучайишига сабаб былди.

7.1. Шозирги шароитда сиёсий партиялар ва сиёсий шаракатлар фаолиятини бащолаш мезони.

Сиёсий партиялар ʋз фаолияти давомида бир қанча вазифаларни бажарадилар ва бир қанча турларга былинади.

Партиянинг вазифаси (функцияси) – ижтимоий иқтисодий ва сиёсий мақсадни ʋз ичига олган дастурни ишлаб чиқиш: социал интеграция, янги аъзоларни жалб этиш, турли даражадаги сиёсий ращбарни тарбиялаш.

ПАРТИЯ ТУРЛАРИ. Партиянинг турлари, уларнинг вазифалари, бошқа партиялар билан муносабатлари, хокимият ва уни қылга олиш усулларига қараб хилма-хил былади. Партия учун ягона былган умумий мезон йық. Мақсадларидан келиб чиқиб, улар ʋнг радикал, консерватив, либерал, реформистик, социал-демократик, коммунистик партияларга былинади. Сиёсий тизимдаги ʋрнига қараб идора қилувчи шукмрон мухолифдаги партияларга былинади. Тузилиши ва фаолият кырсатиш усулига кыра партия демократик, автократик, шарбийлашган турларда былади.

1. Сиёсий партияларнинг турлари хилма-хилдир.

Сиёсий партияларнинг (Америка тури) у архаик турдаги партиялар щисобланади. У аниқ ташкилий тузулманинг йықлиги, фаолиятининг доимий эмаслиги (фақат сайловлар даврида фаоллигини кырсатади, хокимияти ташкилотларига сайлаш натижаларига қараб аъзолик аниқланади, хайрия фонди асосида фаолият кырсатади) ажралиб туради.

2. Парламент туридаги партиялар (Европа тури) ижтимоий ʋзгартирмай шаракат қилувчи, ташкилий тузилмага эга былган, уларни маблаʋ билан таъминлаш манбаи аъзолик бадали щисобланган парламент фаолиятига қаратилган, ислощотлар партияси.

1. Марксча-ленинча партиялар. Уларнинг аниқ ташкилий тузилмалари былган, ижтимоий шаётнинг барча сощаларини қамраб

олган, давлат тузилмасига кирган, ташкил топиш ва фаолияти марказлашиш принципига асосланган, аъзолик бадалига эга былган инқилобчилар фирқаси.

Кыппартиявийлик мамлакатда, жамиятда мавжуд былган икки ва ундан ортиқ партиялар мажмуи тарзида оддийгина тушуниш мумкин. Аммо, кып партиявийликнинг у ёки бу мамлакатда бир ва ундан ортиқ партияларнинг мавжуд былиши ва партия хокимияти тизими сифатида кып фирқавийлик ва икки партиявийлик бевосита сайлов мавсумида қатнашиши ва ушбу фирқалар вакилларининг хокимияти ташкилотлари фаолиятида қатнашишга қараб фарқлаш керак.

Мисол сифатида АҚШ ва Францияни олиб кырайлик, АҚШда фирқаларнинг сони кып, социалистик, социал-демократик, коммунистик, демократик республикалар ва ш.к. Бошқача қилиб айтганда, кыппартиялик амал қилади.

Францияда, /арбий Европадаги бошқа мамлакатларда былгани каби кып фирқалик мавжуд былиб уларнинг шаммаси фуқаролик жамиятининг асосини ташкил этиб, демократиянинг ривожланишига ёрдам беради.

Таъкидлаш керакки, кыппартиялик шақиқий демократияни қарор топишига ихтиёрий равишда олиб келавермайди. Кыппартиялик демократик жамиятни нишонаси. Аммо бу асосий, бирдан-бир аломат эмас. Дунё шамжамиятини тарихи шундайларни шам кырганки, кыппартиялик диктатурани ырниатиш учун ниқоб былиб шам щисобланган.

Жамият шаётида сиёсий партиялар билан бирга сиёсий щаракатлар шам фаолият кырсатади.

Сиёсий щаракатлар - маълум сиёсий манфаатларни, мақсадларни амалга оширишга қаратилган сиёсий фаолиятдир.

Сиёсий щаракатлар турлича ижтимоий мавқега эга былган сиёсий, диний эътиқодлар шам турлича, миллати, ирқи, тилидан қатъий назар умумий мақсад -манфаатлар ва талаб эштиёжлар атрофида ихтиёрий равишда бирлашган кишиларнинг иттифоқидир. Сиёсий щаракатлар бир қанча йыналишларда намоён былади. Унинг асосий йыналишлари - термоядро уруши ва экологик щалокатлардан сақлаб қолиш, қашшоқлик, юқумли касалликларга қарши кураш каби муаммоларни щал қилиш зарурлигидан иборатдир.

Улардан урушга қарши былган - “Жащон тинчлик кенгаши”, “Халқаро тинчлик институти”, “Европа кенгаши”;

Экологик хавфга қарши былган - “Яшиллар щаракати”, “Табиатни мущофаза қилиш щаракати”, “Табиий мущитни сақлаш щаракати”;

Ёшлар щаракатини мувофиқлаштириб турувчи - “Демократик ёшлар федерацияси”, талабалар манфаатларига қаратилган “Халқаро талабалар уюшмаси”, хотин-қизлар щуқуқларини щимоя қилувчи

“Халқаро хотин-қизлар Демократик федерацияси”, “Бутун жашон қишлоқ хотин-қизларининг ассоциацияси” шулар жумласидандир.

7.3. Ўзбекистон Республикасида сиёсий партиялар, сиёсий ҳаракатлар ва уларнинг ҳаракат дастурлари.

Мустақилликнинг ётган саккиз йили мобайнида Ўзбекистонда давлат ва жамият қурилиши, ижтимоий-сиёсий, тараққиёт тажрибалари шуни кўрсатдики, мамлакат демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамияти қуриш йўлидан мақсадга қараб олишмасдан ва ишонч билан олаётган ҳолатда. Бу жараёнда сиёсий партиялар ва сиёсий ҳаракатлар, аynиқса фаол таъсир кўрсатмоқдалар.

Шозирги вақтда республикада бешта сиёсий партия рўйхатга олинган ва фаолият кўрсатмоқда.

Булар: Ўзбекистон халқ демократик партияси, “Ватан тараққиёти” партияси, “Адолат” социал-демократик партияси, “Миллий тикланиш” демократик партияси, “Фидокорлар” миллий-демократик партияси. Сиёсий партиялар билан бир қаторда “Халқ бирлиги” ҳаракати ҳам фаол иш олиб бормоқда.

Халқ демократик партияси 1991 йил 1 ноябрда ташкил топган. Шозирда Олий Мажлис депутатлари фракцияга эга. У “Ўзбекистон овози”, “Голос Ўзбекистана”, газеталари ҳамда “Мулоқот” журналларининг муассасасидир. Республикада бу партия аъзолари кўпчиликти ташкил қилади.

“Ватан тараққиёти” партияси 1992 йилда таъсис этилган. Партия ўз сафларида бизнесменларни, ишбилармонларни ва бошқа кишиларни бирлаштирган. Партиянинг Олий Мажлис депутатлари фракцияси рўйхатга олинган. Партия “Ватан” газетасининг таъсисчисидир.

“Адолат” социал-демократик партияси 1995 йилнинг февраль ойида таъсис этилган. Партия жамиятнинг турли соҳаларида ижтимоий ва ижтимоий адолатни амалда жорий этишга хизмат қилади. “Адолат” партиясининг Олий Мажлис депутатлари фракцияси фаолият кўрсатмоқда. Партия ўзининг “Адолат” номи газетасига эга.

“Миллий тикланиш” партияси 1995 йил 3 июнь куни дунёга келди. Партия Ўзбекистоннинг миллий давлатчилигини мустақкамлаш, халқ маданиятини ривожлантириш, республикадаги ижодкорларни, зиёлиларни бирлаштиришга хизмат қилади. Партия ўз атрофига илм-фан, маданият ва маърифат хизмат қилаётган, йирик олимларни бирлаштирган. Олий Мажлисида фракциясига эга. У ўзининг “Миллий тикланиш” газетасига эга.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислам Каримовнинг шахсий ташаббуси билан мамлакатда яна бир партия – Ўзбекистон “Фидокорлар” миллий демократик партияси ташкил топди. Бу партиянинг 1998 йил декабрда Тошкентда таъсис қўрултойи чиқарилиб, партия

ташкил топганлиги эълон қилинди. Партия ызининг дастурида мамлакатда долзарб муаммоларни шал этишда фидоийлик кырсатиш вазифасини қыйган.

Ўзбекистон “Фидокорлар” миллий демократик партиясининг матбуот органи қилиб “Фидокор” газетаси тасдиқланди.

Ўзбекистонда “Халқ бирлиги” щаракати 1995 йил июндан фаолият кырсатмоқда. Адлия Вазирлиги мазкур щаракатни 1995 йил 9 июнда рыйхатга олган. Щаракатнинг асосий мақсади кып миллатли мамлакатда халқлар бирлигини янада мустащкамлаш, фуқароларнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясида мустащкамланган щуқуқ ва эркинликларининг кафолатларини тыла-тыкис амалга ошириш ва фуқаролик, ватанпарварлик туйуларини ривожлантиришдан иборат.

Ўзбекистон “Халқ бирлиги” щаракати таркибида вилоят, шащар ва туман кенгашлари, 165 та бошлануич ташкилотлар иш олиб бормоқда.

Ўзбекистон “Халқ бирлиги” щаракатининг “Бирлик” ва “Единство” хафталик газеталари нашр этилмоқда.

Ўзбекистонда турли сиёсий партиялар ва сиёсий щаракатларнинг щуқуқий мақоми Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларда тегишли тартибда белгиланган. Жумладан, Конституциянинг 36 моддасида: “Ўзбекистон Республикасида қонунда белгиланган тартибда рыйхатдан ытказилган касаба уюшмалари, сиёсий партиялар, олимларнинг жамиятлари, хотин-қизлар, фахрийлар ва ёшлар ташкилотлари, ижодий уюшмалар, оммавий щаракатлар ва фуқароларнинг бошқа уюшмалари ва жамоат бирлашмалари сифатида эътироф этилади” - деб езиб қыйилган.

Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг XV сессиясида Президент И.А. Каримов сиёсий партиялар ва сиёсий щаракатларнинг былажак сайловларидаги иштироки ва фаоллиги щақида атрофлича фикр юритганлар.

қисқача хулосалар.

1. Ижтимоий синф ёки гурущнинг туб манфаатларини ыз фаолиятида ифода этувчи, уларнинг фаол вакилларини ызида бирлаштирувчи сиёсий партиялар жамиятнинг ижтимоий-сиёсий, маданий-маънавий щаётида муштим роль ыйнайди.

2. Сиёсий щаракатлар турлича ижтимоий мавқега эга былган, умумий мақсад-манфаатлар ва талаб-эщтиёжлар атрофида ихтиёрий равишда бирлашган кишиларнинг иттифоқи сифатида муштим ижтимоий-сиёсий масаларни шал этишга хизмат қилади.

3. Ўзбекистондаги сиёсий партиялар ва щаракатлар жамиятнинг муштим сиёсий ташкилотлари сифатида иқтисодий ислощотларни чуқурлаштириш, жамиятни демократлаштириш жараёнларига таъсир

ытказишда щамда кишиларнинг турли қатламларини щимоя қилишда жонбозлик кырсамоқдалар.

Таянч иборалар: партия, сиёсий щаракат, фракция, плюрализм.

Назорат ва мушокама учун саволлар.

1. Сиёсий хилма-хиллик ва кып партиявийликнинг ызаро бо\лиқлиги нимада?
2. Сиёсий партиялар ва щаракатларнинг жамиятдаги бошқа ташкилотлар ва уюшмалардан устун жищатлари нимада?
3. Нима сабабдан Ызбекистонда “Ватан тараққиёти” ва “Фидокорлар” партияси бирлашди?

Фойдаланилган адабиётлар:

Ызбекистон Республикасининг Конституцияси. Т.: 1992

Каримов И.А. “Ызбекистон ХХ1 асрга интилмоқда”. Т.: “Ызбекистон”, 1999

Каримов И.А. Ватан озодлиги-олий саодат. Ызбекистон Республикаси Олий Мажлисининг XV сессиясидаги маъруза. “Халқ сызи”, 20 август, 1999

Рамазонов И., Муминов Э. “Политология” Т.: 1997

Киргизбоев М. “Фуқаролик жамияти сиёсий партиялар, мафкуралар, маданиятлар” Т.: 1998

8-Мавзу: Ижтимоий ташкилотлар ва щаракатлар, уларнинг сиёсатлашуви.

8.1. Ижтимоий ташкилотлар тушунчаси, уларнинг турлари ва вазифалари.

8.2. Шозирги даврдаги ижтимоий ташкилотларнинг фаолияти ва хусусиятлари.

8.3. Ўзбекистон Республикасидаги ижтимоий ташкилотлар ва шаракатлар, уларнинг сиёсий шуқуқий холати ва оявий йуналиши.

8.1. Ижтимоий ташкилотлар тушунчаси, уларнинг турлари ва вазифалари.

Жамият шаётида кып сонли ижтимоий шолда оммавий жамоат ташкилотлари фаолият кырсатади. Уларнинг шаклланиши объект рурият былиб, бу заруриятни жамиятнинг ривожланиш ив за ихтиежлари такозо қилади. Жамият шаётида рый берган шар бир ызгариш зарурият тарикасида намоён былган ана шу эхтиежларнинг кондириш натижасидир.

Ижтимоий шамда оммавий жамоат ташкилотлари ызларининг тузилиши, вазифалари, функциялари, мақсад ва манфаатларига кыра бир-биридан фарқ қилади. Улар ызининг ана шу фарқ қилувчи жищатларига кыра икки турга ижтимоий шамда оммавий жамоат ташкилотларига былинади.

Фуқаролар учун ижтимоий жищатдан зарур былган мақсадларни амалга ошириш томонидан ихтиерий тарзда тызилган уюшмалар ижтимоий шамда оммавий жамоат ташкилотлари деб аталади. Бу ташкилотларнинг шар бири фуқароларнинг муайян гуруцларнинг манфаатларини щимоя қилади. Айни вахтада улар мазкур мамлакат ащолиси барча қатламларини жамият шаётини бошқариш ишларига сафарбар қилиш учун муцим восита вазифасини бажаради.

Ижтимоий шамда оммавий жамоат ташкилотлари ыз мақсад ва вазифаларига кыра шар бир мамлакатда ишлаб чиқиладиган ва амалга ошириладиган сиёсатда бевосита катнашади. Улар давлатдан фарқли уларок бутун жамият номидан эмас, балки унинг у ёки бу қисми номидан иш кыради. Жамият ишларини бошқаришда бу ташкилотларнинг фаолияти мамлакатнинг умумий манфаатларигагина эмас, балки бирга турли ижтимоий гуруцларнинг ызига хос манфаатларини шам ифода этади.

Улар ызининг кундалик ишлари билан мамлакатда олиб бориладиган сиёсий жараёнлар ва сиёсий муносабатларга таъсир кырсатади ва жамиятда амалга ошириладиган ызгаришларда фаол иштирок этади ыз аъзоларини щимоя қилиши учун кураш олиб боради.

8.2. Шозирги даврдаги ижтимоий ташкилотларнинг фаолияти ва хусусиятлари.

Бу ташкилотлар давлат ишларини бошқаришда, сиёсий, хыжалик, таълим-тарбия, ижтимоий-маданий масалаларни шал этишда, фуқароларнинг ижтимоий-иқтисодий ва шуқуқий манфаатларини щимоя қилишда, уларнинг ижтимоий – сиёсий фаоллигини кучайтиришда, миллий ва иркий муаммоларни шал этишда катнашади. Бу ташкилотлар жамият аъзоларининг турли ижтимоий қатламларига дахлдор былган фуқароларнинг хошиш-истақлари билан тызиладиган ихтиерий бирлашма тызганлиги учун щам, биринчи навбатда, ыз аъзоларининг манфаатларини щимоя қилади.

Оммавий жамоат ташкилотлари ижтимоий ташкилотларга нисбатан жуда кып сонли былиб, улар жамиятнинг барча сощаларида иш олиб бораётган фуқароларнинг нисбатан кичикрок уюшмаларини ыз ичига олади. Улар жамиятда ижтимоий ташкилотларга нисбатан торрок куламдаги вазифаларни амалга оширади. Бироқ ижтимоий щамда оммавий жамоат ташкилотларини бир-биридан батамом ажратиб қыйиш мумкин эмас, чунки улар ызининг жамият сиёсий системасида тутган ырнига кыра бир-бирига жуда яқин туради ва жамиятни ривожлантириш билан боўлиқ быладиган умумий манфаатлар учун биргаликда кураш олиб боради. Жамиятнинг сиёсий тизимида давлат ва сиёсий партиялардан кейин муштим ыринни ижтимоий ташкилотлар эгаллайди. Уларга касаба уюшмалари, ешлар ташкилотлари, хотин-кызлар ташкилотлари ва диний ташкилотлар киради. Бу ташкилотлар ыз устиворларида белгиланган вазифаларга мувофиқ равишда ва жамоат ишларини идора қилишда, сиёсий ижтимоий-иқтисодий щамда маданий масалаларни шал этишда катнашадилар.

Ижтимоий ташкилотлар тизимида касаба уюшмалари энг оммавий энг таъсирчан ташкилотлардан биридир. Уларнинг сафларида турли касб билан шугулланувчи, жамият щаётининг барча сощаларида иштирок этувчи миллионлаб кишилар бирлашган былиб, улар жамият щаётида катта мавкега эгадир.

Касаба уюшмалари моддий ишлаб чиқариш, маиший хизмат кырсатиш ва маданий-маънавий сощаларда бажарадиган фаолиятлари туфайли фуқароларнинг энг йирик ташкилотларидан бири щисобланади. Улар жамият щаётининг барча сощаларини ривожлантиришда ыз имкониятларини кенгайтирмоқдалар.

Жамиятнинг сиёсий тизими ва сиёсий щаётида ащолининг катта қисмини ташкил этувчи ешлар ташкилотлари муштим ырин тутуди. Мамлакатлар щаётида вужудга келадиган ёки келиши мумкин былган муаммоларни шал этиш мақсадида щар бир мамлакатда ва жащон микесида ешларнинг турли хилдаги ташкилотлари ва щаракатлари шаклланган. Бундай ташкилотлар асосан ешларнинг ижтимоий-иқтисодий сиёсий ва \оявий талаб эхтиежларини кондириш, жамиятда содир былаётган сиёсий щаёт окимида фаол иштирок этиш мақсадида

тызилган былиб, улар биринчи навбатда ыз аъзоларининг мақсад-манфаатларини щимоя қиладилар.

8.3. Ўзбекистон Республикасидаги ижтимоий ташкилотлар ва ҳаракатлар, уларнинг сиёсий ҳуқуқий ҳолати ва ҳолиявий йуналиши.

Ўзбекистонешларининг “КАМОЛОТ” жамгармаси умуминсоний миллий ва миллатараро манфаатларини щимоя қилмоқда. Ўз дастурий мақсадларини амалга ошириш учун мамлакатдаги ва чет эллардаги ешлар ташкилотлари билан мустаҳкам ҳамкорлик қилмоқда.

Шунинг учун ҳам И.А.Каримов “Ўзбекистоннинг ыз истиқлол ва тараққиёт йили” асарида мамлакатимиз равнаки ешларнинг фидокорлигига боғлиқ эканлигини қуйидагича таърифлайди: “Ҳар бир инсоннинг айниқса эндигина ҳаётга кадам қуйиб келатган ешларнинг онгига шундай фикрни синдириш керакки, улар ыртага қийилган мақсадларга эришиш ызларига боғлиқ эканлигини, яъни бу нарса уларнинг собит-кадам, гайрат-шижоатлигига, тыла-тықис фидокорлигига ва чексиз меҳнатсеварлигига боғлиқ эканлигини англаб етишлари керак, Худди шу нарса давлатимиз ва халқимиз равнак топишининг асосий шартидир” .

Ҳамият тараққиёти ҳамда мамлакатларнинг ижтимоий ҳаётида инсониятнинг ярмидан қипини ташкил этган хотин-қизлар муҳим ыринга эгадир. Улар ҳамият ҳаётининг барча соҳаларида фаол иштирок қиладилар, унинг яшаши ва ривожланишига кучли таъсир қирсатадилар. Хотин-қизлар ташкилотларининг асосий мақсади хотин-қизларнинг ҳуқуқларини щимоя қилиш билан бирга, уларни ҳамият ишларига сафарбар қилиш ва шу асосда хотин-қизларнинг ижтимоий фаолликларини ошириб боришдан ҳам иборатдир.

Ўзбекистонмустақилликка эришгандан сунг, мамлакатимизда хотин-қизларнинг ҳар хил кенгашлари, уюшмалари вужудга кела бошлади ва ва улар мамлакатимизда амалга оширилатган қиплаб тадбирларда фаол иштирок этмоқда.

Ҳамиятнинг сиёсий ҳаётида бошқа жамоат ташкилотлари билан бир қаторда диний, тақшилотлар ҳам муҳим роль ўйнайди. Бу ташкилотлар миллати, ирки, эътиқоди ва жинсидан катъий назар ыз эътиқодларига эга фуқароларнинг ихтиерий уюшмасидир. Улар ҳар бир мамлакатда ва халқаро микесда ҳар хил диндаги фуқароларнинг уюштирган ташкилотлар былиб, уларнинг энг йириклари мусулмон, христиан ва буддизм динига оид былган уюшмалардир.

Ҳамиятнинг сиёсий тизимида ижтимоий ташкилотлар билан бир қаторда оммавий жамоат ташкилотлари ҳам муҳим ырин эгаллайди. Быларда турли илмий-техника ҳамиятлари, табиатни ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ҳамиятлари, езувчилар, композиторлар, рассомлар, қипдан-қип маданият оқартув ва спорт ҳамиятлари, маҳалла кенгашлари ва бошқалар киреди. Ҳамият аъзолари мана шу уюшмалар

орқали ыз касбларига тааллуқли былган ва бошқа муқим муаммоларни муҳоқма қилиб, уларнинг амалга оширилишида фаоллик билан қатнашади.

Ижтимоий шамда оммавий жамоат ташкилотлари фаолиятининг муқим жишати жамиятни демократиялаш шисобланади. Демократиялаш жараёни ижтимоий шамда оммавий жамоат ташкилотларидан ыз фаолиятларида демократик асосларга тыла риоя қилиши, ошқоралик асосида ыз фаолиятини амалга ошириш, ыз аъзоларининг ишончини амалда қозониш, ыз фаолиятида инсонга хизмат қилишини такозо этади.

Ижтимоий шамда оммавий жамоат ташкилотларининг шар бир аъзоси мамлақатнинг фуқароси шисобланади. Улар жамиятда утқазиладиган барча турдаги сайловларда фаол иштирок этмоқдалар. Улар сайловларда иштирок этиш орқали жамият шаетидаги сиёсий жараёнларнинг боришига у ёки бу даражада муносабат билдирмоқдалар. Бу ҳолат айниқса Олий Мажлисга сайлови шамда Ўзбекистон Республикаси Президенти сайловида яққол намоён былмоқда.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, ижтимоий шамда оммавий жамоат ташкилотлари шозирги кунда жамият сиёсий системаси ва сиёсий шаетида қатта маъкега эга былган ташкилотлардир. Улар шар бир фуқаронинг, муайян гурушнинг манфаатларини ифодаловчи ва муҳофаза этувчи уюшмалар былиб, одиллик, амалий демократия, ыз-ызини бошқариш қоидалари асосида ташкил топган. Айни вақтда улар мазкур мамлақат ашқолиси барча қатламларини жамият шаетининг бошқариш ишларига сафарбар қилиш учун жуда муқим восита вазиқасини шам бажармоқда.

қисқача хулосалар.

1. Ижтимоий жишатдан зарур былган мақсадларни амалга ошириш учун фуқоролар томонидан ихтиёрий тарзда турган уюшмалар - ижтимоий ташкилотлар жамиятнинг ижтимоий-сиёсий шаетида муқим роль ыйнайди.
2. Оммавий жамоат ташкилотлари жамоат ишларини идора қилишда, сиёсий, ижтимоий-иқтисодий шамда маданият-маънавий масалаларни шал этишда кенг суратда иштирок этадилар.
3. Республикадаги ижтимоий ва оммавий жамоат ташкилотлари мамлақат мустақиллигини янада мустақкамлаш ашқолининг барча қатламларини жамият шаетини бошқариш ишларига сафарбар этишда фаоллик қирсатмоқда.

Таянч иборалар.

Ижтимоий ташкилотлар, ижтимоий шаракатлар. Оммавий жамоат ташкилотлари, ижтимоий сиёсий тузум.

Назорат ва мушокама учун саволлар.

1. Оммавий жамоат ташкилотларининг оммавий демократик шаракатлардан фарқ қилувчи жишатлари нимада?
2. Республикада қайси ижтимоий жамоат ташкилотининг фаолиятида сусткашликлар кызга ташланмоқда ва нима сабабдан?
3. Сиз қайси ижтимоий жамоат ташкилотининг фаолиятини кыпроқ маъуллайсиз?

АДАБИЁТЛАР.

1. Ызбекистон Республикаси Конституцияси. Т.: 1992. 19-20 бетлар.
2. Каримов И.А. “Ызбекистон ХХ1 асрга интилмоқда”. Т.: 1999. 21-22 бетлар.
3. Каримов И.А “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон шаёт - пировард мақсадимиз ” Т.: 2000
4. Рамазонов И., Муминов Э. “Политология”. Дарслик Т., 1997. 123-141 бетлар.
5. Киргизбоев М. “Фуқаролик жамияти: Сиёсий партиялар, мафкуралар, маданиятлар”. Т.: 1998
6. Янги Ызбекистонинг 7 зафарли йыли. Т.: 1999

9-Мавзу: Сиёсий маданият.

- 9.1. Сиёсий маданият тарифи.
- 9.2. Сиёсий маданият вазифалари.
- 9.3. Ўзбекистонсиёсий шаётида сиёсий маданиятнинг ырни.

9.1. Сиёсий маданият тарифи.

Сиёсий маданият ижтимоий воқелик сифатида синфлар ва давлатларнинг пайдо былиши билан юзага келган . Шу билан бирга сиёсий шаёт маданияти синфларининг юзага келишидан аввал қадимги Шарқда, қадимги Греция ва Римда шаклланган. Сиёсат, давлат, сиёсий хулк атвор, сиёсий шаётни бошқариш санъати шақидаги билимларнинг пайдо былиши ва улардан жамият шаёти амалиетида фойдаланишга сиёсий маданиятининг юзага келганлиги сифатида қараш керак. Афлотун, Арастыларнинг озодлик ва давлат шақидаги фикрлар, Н.Макиавелли, Ш.Монтескье, Ж.Ж.Руссоларнинг турли мазмундаги ижтимоий ыялари сиёсий маданиятнинг шаклланишига асосий туртки былган.

Шар кандай жамиятнинг сиёсий шаётини англашга унинг сиёсий маданиятини шар тарафлама ырганиш орқалигина эришилади. Фақат шу орқалигина сиёсий тизимнинг манбаи, шарактери ва ызига хос хусусиятлари, жамиятда шукронлик қилаетган сиёсий тартибот, ижтимоий гурушларнинг хатти-шаракати ва сиёсий онги сиёсий жараёнларнинг йуналиши ва шаракати шақида маълумотга эга былиши мумкин.

Сиёсий маданият одамларнинг хулк-атвориға ва турли ташкилотларнинг фаолиятиға таъсир кырсатади, уларнинг ички ва ташқи ходисаларни идрок этиш, сиёсий тизим ва тартиботларға, шукрон гуруш ва алошида сиёсий рахбарлар фаолиятиға шахснинг жамият сиёсий шаётида тутган ырниға бахо беришда мезон шисобланади. У сиёсий йылни ишлаб чиқиш, аниқ сиёсий бошқарув қарорларини кабыл қилиш ва рыёбға чиқариш учун кенг истиқбол йылларини очиб беради.

Сиёсий маданият муаммоси мажмуи ута мураккаб ва кып қирралидир. Сиёсий маданият масаласида адабиётларда турлича фикрлар мавжуд. Сиёсий маданият моддий ва маънавий маданиятлар билан бир қаторда ызига хос мустақил маданият туридир. У фаолият сощасининг алошидалиги (сиёсат сощаси, сиёсий хокимиятнинг амал қилиши) ва ушбу маданият сощасини шарактерловчи элементларнинг (Сиёсий тасаввур ва кадриятлар, сиёсий кырсатма ва хулк-атвор) ызига хослиги билан белгиланади. Сиёсий маданиятни жамият сиёсий шаёти билан чамбарчас бо̀лиқлигини шисобға олиш унинг ызига хос шарактерини ва чегарасини аниқлашға ёрдам беради.

Юкорида баён қилинган фикрлардан келиб чиққан шолда, сиёсий маданиятға шундай таъриф бериш мумкин: Сиёсий маданият мавжуд

ижтимоий бирликка хос былган сиёсий онг ва хулк-атвор мажмуидир. Аммо бундай таъриф сиёсий маданиятнинг мазмунини тыла очиб бера олмайди. Бунинг учун сиёсий маданият асосий таркибий қисмларга эътиборни қаратиш лозим былади.

Сиёсий маданиятнинг таркибий қисмларига сиёсий онг, сиёсий кадриятлар, сиёсий кырсазма, сиёсий хулк-атвор, сиёсий белгилар, рамзларни киритиш мумкин.

Сиёсий онг элементи жамиятда шукрон былган ёки бирорта ижтимоий гуруцга хос былган, жамият сиёсий шаётининг турли жищатларига сингиб кетган қарашлар щисобланади. (Масалан, сиёсий тартибот, қарорларни кабыл қилиш, сиёсий шаётдаги билимдонлик). Сиёсий кадриятларнинг мазмуни сиёсий вокеликдаги шахс, гуруц, жамият кадриятлари тузилмаси билан чамбарчас бо̀лиқ.

Сиёсий кырсазма – бу субъектнинг сиёсий вокеликка муносабатларидир. Бу сиёсий билимни кабыл қилишга интилиш, сиёсий фаолиятга былган фаол ва суц эътибор, сиёсий фаолиятнинг турли жищатларига былган муносабат.

Сиёсий хулк-атворни шакллантиришда сиёсий анъаналар муцим роль ыйнайди. Анъаналарда жамият мақсадлари ва манфаатларига жавоб берадиган утмиш сиёсий тажрибалари жамланган былади.

Сиёсий белгилар, рамзлар (символ) ызида жушкинликни акс эттирган щолда, кишини ызига жалб этиш хусусиятига эга былади. (масалан, Тейлор сиёсий белгилардан усталик билан фойдаланган, Англияда муцим сиёсий белги монархия ва х.к.).

Юкорида баён қилинган фикрларга асосланган щолда, сиёсий маданиятнинг кенг маънодаги таърифини келтириш мумкин: Сиёсий маданият ыз мазмуни ва мощиятига кыра одамлар шаёт фаолиятининг синфий, ижтимоий хосиласи, уларнинг сиёсий бунедкорлиги, фаолияти щисобланиб, синфлар, қатламлар ва миллий тузилмалар, гуруцлар ва бирликлар томонидан ызлаштириш жараёнини акс эттиради.

9.2. Сиёсий маданият вазифалари.

Сиёсий маданият жамият сиёсий шаётда бир қанча муцим вазифаларни бажаради. Биринчидан, сиёсий маданият жамиятда ва миллий манфаатларни рыёбга чиқаришни сиёсий жищатдан таъминлашда муцим роль ыйнайди. Бу вазифанинг мазмуни ижтимоий-сиёсий формациянинг ривожланиши, жамият тараққиёти даражасига қараб ызгаради. Иккинчидан, сиёсий маданият синфлар, ижтимоий гуруцлар, қатламлар, миллий ва миллий тузилмалар манфаатлари йылида сиёсий муносабатларни кайта ызгариши ва кайта ызлаштириш вазифасини бажаради. Бу вазифани амалда тадбик этиш билимларни ижодий қыллаш, жамият сиёсий шаётини, сиёсий фикрлар, давлат хокимияти органлари ва бошқа сиёсий кучларнинг фаолиятини чуқур англаб етиш билан бо̀лиқ. Учинчидан, сиёсий маданият тартибга

солувчилик вазифасини ўтайди. Бундай вазифа барқарор сиёсий тизим, сиёсий ташкилотлар билимини таъминлайди. Сиёсий маданият жамиятда барқарорликни қарор топишига кумақлашади. Туртинчидан, сиёсий маданият тарбиявий вазифани бажаради. Юксак, мақсадлар, кадриятлар, нормалар асосида шахс сиёсий маданиятини шакллантириш унинг мощиятини ташкил этади. Бу вазифа сиёсий фаолликни фуқаролик маъсулиятини тарбиялайди, ижтимоий-сиёсий фаолият куникмаларни шакллантиради. Бешинчидан, сиёсий маданият алоқа вазифасини амалга оширади. Бунда, у фуқаронинг сиёсий тизим ва жамиятнинг бошқа аъзолари билан алоқаси шакли сифатида намоён бўлади. Бу вазифани амалга оширишда таълим, тарбия тизими, оммавий ахборот воситалари, маданий-оқартув муассасалари, адабиёт ва санъат муҳим роль ўйнайди. Олтинчидан, сиёсий маданият олдиндан айтиб беришлик вазифасини бажаради.

Таъкидлаш жоизки, сиёсий маданият ҳақида гап кетганда жамият сиёсий маданияти деган тушунчаларга ҳам эътиборни қаратиш лозим. Жамият сиёсий маданияти, турмуш маданияти, жамият барча тузилмалари ҳаёт фаолиятининг қизғиси бўлиб, ижтимоий ривожланиш субъектидаги ҳамма сиёсий маданиятларнинг умумлашмаси ҳисобланади. У ҳақида барча илғор ва инкирозли ходисаларни (масалан, давлатчилик, миллатчилик, бой-феодалларча психология) меърос қилиб олиш мумкин. Шахснинг сиёсий маданияти сиёсий онг, анъаналар, принциплар, сиёсий фаолият заминида, шахсий ва фуқаролик ҳатти-ҳаракатларда, синфлар, ижтимоий қатлам ва гуруҳлар, миллатлар ва миллий тузилмалар даражасида намоён бўлади. Жамиятнинг янгиланиш жараёнида сиёсий маданиятга қуйиладиган талаблар ҳам ошиб боради. Сиёсий маданият инсоннинг умумий билим даражаси, дунёқараши, ахлоқ-одоби билан ўзвий бўлиқ. Сиёсий маданият жамиятдан ташқарида ёки умуммаданиятдан ўзилган ҳолда амал қилмайди. Сиёсий маданият кишилар ва жамоалар, синфлар ва сиёсий фуқароларнинг аниқ мақсадга онгли интилиши, шу мақсад ва меънатни ҳаққон тушуниши, эҳтиросга берилмай олган интилишни таъминловчи муҳим омилдир. Сиёсий маданиятга ҳос талабларга қуйидагилар қиради:

- жамиятдаги воқеа, ходисаларга босқинчилик билан муносабатда бўлиш.
- Воқеа, ходисаларни сабабларини тўғри таълил қилиш:
- Воқеа, ходисаларга нисбатан объектив ва адолатли муносабатда бўлиш:
- Воқеа, ходисаларга оид муносабатда жамоатчилик фикри билан ҳисоблашиш:
- Шахсий фикрнинг давлат, бошқа сиёсий ташкилотлар фикридан устун қўймаслик:

- Давлат сиёсати, давлат тили, маданияти, урф-одатлари, турмуш тарзига хурмат билан қараш.

Сиёсий маданият юкори онглилик, маънавий бойлик маъсулидир. Сиёсий онг қанчалик юкори былса, сиёсий маданият даражаси ҳам юкори булади.

9.3. Ўзбекистон сиёсий шаътида сиёсий маданиятнинг ырни.

Ўзбекистонда мустақиллик даврида сиёсий маданият (аниқроғи шахснинг, раҳбарнинг сиёсий маданияти – Б.Р.) масалаларига сезиларли даражада эътибор қаратилмоқда. Айниқса, Президент И.А.Каримовнинг асарларида ишлаб чиқилган назарий қоидалар ва аниқ қирсатмалар асосида шахснинг, раҳбарнинг сиёсий маданиятини янада оширишга катта аҳамият берилмоқда. Бу ҳолатни биз Президентимизнинг ҳали ноиблари Самарканд, Навоий ва Тошкент вилояти Кенгашларининг навбатдан ташқари сессияларида қилган маърузаларида ҳам аниқ қуришимиз мумкин. Шу билан бирга ҳозирги кунда ешларнинг, айниқса талаба ешларнинг ҳам сиёсий маданиятини оширишга катта эътибор берилмоқда. 16 февраль воқеаларидан кейинги вазият ешлар маънавиятини, уларнинг сиёсий онгли ва дунёқарашини янада ривожлантиришнинг кун тартибидаги энг муҳим вазифалардан бирига айлантирилмоқда.

қисқача хулосалар.

1. Сиёсий маданият одамларнинг хулқ-атворида ва турли ташкилотларнинг фаолиятига таъсир қирсатишда, ҳукмрон гуруҳ алоҳида сиёсий раҳбарлар фаолиятига, шахснинг ҳамият сиёсий шаътида тутган ырнига баҳо беришда асосий мезон ҳисобланади.
2. Сиёсий маданиятнинг вазифалари ҳамиятдаги сиёсий муносабатларни катта ызгартириш ва қайта ызлаштириш ишига яқиндан ёрдам беради.
3. Ўзбекистон Республикасида иқтисодий ислоҳотларни амалга ошириш, демократиялаштириш жараёнини тобора кенг ёйишда ҳамда ҳамият билан шахс ыртасидаги муносабатларни юксалтиришда шахснинг, раҳбарнинг сиёсий маданияти муҳим аҳамият касб этади.

Таянч иборалар.

Маданият, сиёсий маданият, шахснинг сиёсий маданияти, сиёсий элита.

Назоарт ва муҳокама учун саволлар.

1. Сиёсий маданият назариясига ҳисса қышган Ёрта Осиёнинг қандай мутафаккирларини биласиз?
2. Сиёсий маданиятли шахс деб кимларни айтамыз ва улар қандай ҳислатларга эга былиши керак?

3. Сиёсий маданият Ўзбекистон шароитида шахснинг, рацбарнинг сиёсий маданияти қандай ацамият касб этади?

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т.: 1992
2. Каримов И.А. “Ўзбекистоннинг ыз истиқлол ва тараққиёт йили2. Т.: 1992
3. Каримов И.А. “Ўзбекистон буюк келажак сари”. Т.: “Ўзбекистон”. 1998
4. Каримов И.А. Ватан озодлиги – олий саодат.Ўзбекистон Олий Мажлисининг XV сессиясидаги маъруза. 20 август 1999 йил.
5. Рафиков Г.А. Хошимов Т.Р., Тураев А. “Сиёсатшунослик асослари”. Ўқув қилланма. Термиз.: 1997
6. Рамазонов И., Муминов Э. Политология. Дарслик. Т.: 1997.
7. Хакимов Н. “Сиёсат жацон мушоҳадаси”. Т.: 1996.

10-Мавзу: Ижтимоий гуруцлар _ сиёсатининг асосий субъектлари ва объектларидир.

10.1. Ижтимоий гуруцлар ва уларнинг турлари.

10.2. Ижтимоий – синфий манфаатларнинг зиддиятлилиги, ижтимоий қатламлар ва гуруцларнинг жамиятни янгилашда муносабатлари.

10.1.Ижтимоий гуруцлар ва уларнинг турлари..

Жамият щаётида кып сонли ижтимоий гуруцлар фаолият кырсатади. Уларнинг фаолияти ижтимоий щаётнинг барча сощаларига дахлдор былиб, бу фаолият жамиятнинг мавжудлиги, уларнинг яшаши ва ривожланишининг зарур шарты сифатида намоён былади. Кишилик жамиятни пайдо былишининг ва ривожланишининг бутун тарихи турли хилдаги ижтимоий гуруцларнинг шаклланиши ва ривожланиши тарихидир.

Ижтимоий гуруцлар турли хил шароитларда ва турли хил сабабаларга кыра шакланган. Уларнинг шаклланиши жамият ривожланишининг объектив жараёни былиб, тарихий тараққийётнинг щар бир янги даври бу гуруцларнинг мавкеига, уларнинг турмуш ва щаёт шароитларига ызининг хусусиятларини киритган. Турли даврларда жамиятнинг сиёсий щаёти ва сиёсий муносабатларида былган ызгаришлар ижтимоий гуруцларнинг мавкеига, уларнинг щаракатларига у ёки бу даражада таъсир кырсатган.

Ижтимоий гуруцлар сиёсатнинг ызига хос субъектлари щисобланади. Бунинг маъноси шундаки, щар бир ижтимоий гуруц ызининг иродасини сиесиатда ифодаланган ташкилоти ва хокимияти орқали амалга оширади. Ижтимоий гуруцлар щаракатининг жамият щаётидаги амалий натижасы кандай былишидан катъий назар, унда жамиятга қилинадиган таъсири ыз ифодасини топади.

Щар бир шахс бир вақтнинг ызиди бир неча гуруцга мансуб былиши мумкин эмас. У ызининг бутун умри давомида бир гуруцдан чикиб бошқасига мансуб былиши мумкин. Масалан: ешлар гуруцнинг вақили вақт ытиши билан мутахассислик хусусиятларига кыра шакланган гуруцга ва ундан сунг фахрийларнинг гуруцига мансуб былади.

Ижтимоий гуруцлар ызининг шаклланиш хусусиятларига кыра қуйидаги турларга былинади: синфийлик хусусиятларига кыра шакланган ижтимоий гуруцлар: этник хусусиятларга кыра шакланган ижтимоий гуруцлар: касбкорлик ва мутахассислик хусусиятларига кыра шакланган ижтимоий гуруцлар: элита гуруцлари.

10.2. Ижтимоий синфий манфаатларнинг зиддиятлиги, ижтимоий қатламлар ва гуруцлар жамиятини янгилашга муносабатлари.

Жамият ва ижтимоий муносабатларнинг ривожланиши энг аввало ижтимоий структура динамикасини ызгариши билан щарактерланади, шунинг учун улар очик ойдин аниқлаб олмай туриб, ижтимоий щаётнинг бирон – бир сощасида жиддий силжишига эришиш мумкин эмас.

“Социал тузилма” тушунчаси илмий ва ижтимоий-сиёсий АДАБИЁТЛАРда турлича изох қилинади. Кенг маънода айтадиган былсак, у жамият асосий былақлари ыртасидаги алоқалар тизимидир.

Аниқрок айтганда, “Ижтимоий тушунча” турли ижтимоий бирликлар ва улар ыртасидаги социалсинфий (Синфлар, социал гуруцлар ва қатламлар), социал – демографик (ешлар, аеллар, кариялар) социал этник (миллатлар, элатлар) муносабатларини щарактерлайди. Нихоят, тор маънода у ижтимоий – синфий ижтимоий гуруцлар ва улар ыртасидаги муносабатларини тасаввур этишни англатади.

Турли мавкени эгаллаб турган (баъзида бир – бирига зид) манфаатлар ва мақсадларни кызлаб шулар учун курашадиган кыпдан – кып гуруцлар жамиятимизнинг ижтимоий структурасини ташкил этади. Турмушнинг щамма сощаларида: маданият, щам (киномотографларнинг “баррикада жанглари”ни машщур театр жамоалирини ичидаги “конли” курашни ва шу кабиларни эсга олинг), иктисодда щам (корхонанинг хыжалик щуқуқларини кенгайтириш тырисида худудий ва идоравий бошқарувнинг мувофиқлиги щақидаги бахолар), экологияда щам (мухитни жуда былгайдиган корхоналарнинг жойлаштирилиши) ва бошқа сощаларда иш ана шундай.

Ижтимоий муносабатларни кайта куриш сощасида щам (хатто бошқа сощаларга нисбатан кыпрок даражада) мана шундай тукнашувларни куриб турганлигимиз табиий. Жамиятни янгилаш мещнаткашларнинг асосий оммаси халқнинг кыпчилиги манфаатлари йылида амалга оширилмоқда, аммо озчиликнинг манфаатларига жуда каттик дахл қилмоқдаки, мана шу озчилик эса таслим былишга сира мойил эмас.

Улар устидан галаба қилиш учун асосий нарса нима? Халқнинг ижтимоий ызлигини танишини ривожлантириш – галабанинг бош шартидир. Ижтимоий турмушимизнинг окими кескин жадаллашди, жушкин тус олди. Сокинлик пайтида сохил яқинида сызиб бораётган, сунгра очик денгизга чикиб жушкин окимлар гирдобига тушиб колган кемани тасаввур қилинг.

Илгари палубада капитан ва бир неча вахтачи етарли эди, колганлар дам олишлари мумкин эди. Энди бутун команда ызлуксиз равишда бутун диккат эътиборини бир жойга жамлаши, щар бир матрос вазиятга қараб иш тытиши керак.

Жамиятимизнинг турмуш шароити щозир худди ана шундай ызгарди. Шу сабабли рахбарларгина эмас, балки оддий кишилар, жамоа хыжалиги аъзолари зиелилар щам янгиланишдаги ыз ырни ва мавкеини тушуниб олишлари, ызларининг хакикий манфаатдорликларини куришлари ва шу манфаатларга эришиш учун онгли курашга кушилишлари \оят мущимдир.

Жамиятни янгилашнинг оқибат тақдири (оддий) мещнатга бо\лиқ щар бир киши у ишчи, жамоа хыжалиги аъзолари зиелилар щам янгиланишдаги ыз ырни ва йылини тушуниб олишлари, ызларининг хакикий манфаатдорликларини куришлари ва шу манфаатларга эришиш учун онгли курашга кушилишлари \оят мущимдир.

Жамиятни янгилашнинг оқибат тақдири (оддий) меънатга боʻлиқ шар бир киши у ишчими, жамоа хыжалиги аъзосими, ықитувчими жамият тез ызгараётган шароитда ижтимоий ызлигини юксак даражада янгилайдиган былиши, яъни инсон гуруц, жамиятнинг ижтимоий турмуш окими ижтимоий манфаатлар тукнашуви ва кураши. Деб идрок этиш махоратига, имкониятига, кобилиятига эга былиши керак. Дарцақиқат жамиятда турли мавкени эгаллаб турган, ызаро мураккаб муносабатда ва ызаро таъсирида былган гуруцлар ва қатламлар манфаатларнинг тукнашуви ва курашувидир.

Меънаткашларнинг жамият щаётига амалда ижтимоий-сиёсий восийлигини тушунмасдан, уларнинг ижтимоий ызлигини англаш туйгусини ривожлантормасдан туриб, кыпчилигининг жамиятни янгилашни бажонидил қыллаб – қувватлашга умид боглаш кийин. Бундай холатда жамиятни чинакамига демократиялашга шам умид қилиб былмайди. Зотан оддий кишининг ривожланган ижтимоий онги илгор ижтимоий ызгаришлар мукаррарлигининг бош кафолатидир.

Ащолининг жуда кыпчилиги рахбарлик меънати билан эмас, балки ижрочилик меънати билан шугулланувчи кишилардан иборат. Уларнинг фикри ва феъл – атвори бенихоя муцим роль ыйнайди. Агар халқнинг катта қисми ва манфаатларининг мазмунини аниқ англаб олса, у жамиятда демократияни четлаш тарафига суриб юборилишига йыл куймайди. Ижтимоий тараққиёт жараёнлардаги ыз ролини тушунмайдиган одамлар эса аксинча, ызгаришлар кай тарафга боришидан катъий назар рый бераётган воқеаларга куникишга кыпинча мойил быладилар.

Бундай одамлар: “Биз нима қилибмизки курашамиз?” “Биз нима қила олардик” - деган гапдан нарига утмайдилар. Уларнинг кыплари ыз ишларининг яхши билиши учун бошқалар томонидан қилинадиган ызгаришларни пассив тарзда ва айнаи вақтда токатсизлик билан кутадилар.

Барча фуқароларнинг жамоа хоцциш – иродаси жамиятни янгилаш мощиятининг щал қилувчи омилидир. Ижтимоий турмушни согломлаштириш жараёнига щозирча ыз муносабатини аниқламаган ва жамиятга ыз ырнини эгаллаб олмаган кишилар шам юкоридагилар жумласига кирадилар. Ахир, одамлар кыпчилигининг янгилашга бефарқлик эмас, балки фаол щалакит берадиган омилдир.

Маълумки, анчагина кишилар учун ижтимоий шаклларнинг барқарорлиги мустахам кадрийат щисобланади. Анъанавий муносабатларнинг бызилиши, уларнинг ырнига одат былмаган муносабатларни урнатилишини кып кишилар огриниб кабыл этадилар.

Холбықи янги ижтимоий муносабатларни йылга қыйиш анчагина вақт талаб қилади, шу вақт ичида эса муаммолар вужудга келади.

Масалан: бизнинг иқтисодиётимизда рый бераётган истеъмол бозоридаги товарларни тахсиллигини кып турдаги озик-овкат ва саноат

моллари нархларини махфий ва очик оширилиб борилиши, тез суратда пул кийматини пасайиб кетаётганлиги жамиятнинг социал иқтисодий жищатдан фарқланиб (ажралиб) боришини кучайтирмоқда, айрим аҳоли қатламлари норозилигини кескинлаштирмоқда.

1993 йилда утказилган социологик кызатишлардан олинган маълумотларга кыра республиканинг тахминан шамма ижтимоий гуруцларига тегишли кыпчилик вақиллари (айрим ижтимоий гуруцларнинг 67 фоизига яқин) одамларнинг моддий жищатидан таъминлаганлиги ыртасида муцим тафовутлар мавжуд эканлигини таъкидлайдилар. Бундан ташқари, кызатилганларнинг учдан биридан то иккидан бир қисмигача кайта куриш кенгайиб борган сари одамлар турмуш даражаси ыртасидаги табақалашув янада ортади деган хулосага келдилар.

Шу вақтга қадар биз шамма ерда, шар вақт жамиятимиз ижтимоий-синфий тузилиши, уларнинг манфаатлари шақида гапирар эканмиз, доимо ишчилар, дехконлар ва зиелилар туб манфаатларининг муштарақлиги, уларнинг ызаро яқинлашуви, барча ижтимоий гуруцлар янги киефасини ягона белгилари шаклланиши асосида жамиятнинг сифат жищатидан янги холати, унинг бызилмас ижтимоий – сиёсий ва оявий бирлиги вужудга келди, деб асослашга ыриниб келди.

Жамиятнинг ижтимоий – синфий тузилишида юз бераётган ижобий ызгаришларни еритиш ва уларни кези келганда нотыри, ракамлар орқали исботлаб, бу жараённинг бориши мураккаб, кып холларда зиддиятли эканлигига етарли бахо берилмади, шунинг учун бу салбий жараёндан жамият тараққиётининг истиқболи йылида катъий хулосалар чиқариш юзаки былган.

Жамиятни янгилаш ижтимоий – синфий тузилишида авваллари такрорлаб келинган ижобий ызгаришлар билан бир қаторда камчилик ва нуксонларга эга эканлиги, зиддиятчилигини кырсатди. Маълумки, тараққиёт қарама – қаршиликлар кураши орқали, зиддиятларни бартараф этиш орқали амалга оширилади. Зиддият щеч қачон ыз-ызидан эмас, балки щамиша одамларнинг хулк атвори орқали авж олади ва одамларнинг у ёки бу гуруци, уларнинг ижтимоий мавкеи билан алоқадор былади. Шундай экан, бу зиддиятларни ыз вақтида пайкаш ва бартараф этиш учун катъий чоралар куриш зарур. Агар зиддиятлар, ыз вақтида щал этилмаса, улар анча жиддий чигалликларга, баъзан эса жуда катта зиддиятларга щам олиб келиши мумкинлигини тажриба кырсатиб турибди.

Жамиятни янгилаш туфайли, синфлар, ижтимоий гуруцлар ва қатламларнинг сиёсий хокимиятга былган хакикий муносабат ызгармоқда. Бу муносабат нисбатан оммавий, очик, ваколатли былиши билан бирга у зиддиятли, кыпинча низоли щамдир. Ушбу муносабатларда қыллаб – қувватлаш ва инкор этиш ва ишончсизлик, маъқыллаш ва маъкулламаслик каби бир – бирига қарама-қарши былган

холатлар мавжуд былади. Ишчилар синфи ва дехконларнинг манфаатлари бюрократия манфаатларига қарама- қаршидир, шунингдек турли касбдаги гуруцларнинг манфаатлари ҳам бундан мустасно эмас. Иқтисодда юз бераётган структуравий силжиш, норентабель корхоналарнинг тугатилиши, корхона ва ташкилотларнинг шахсий кишилар кулига топшириш хусусийлаштириш жараёнининг тезлашуви оқибатида миллионлаб кишилар ишдан ажралмоқдалар. Узоқ муддатли ишсизлик, ижтимоий танглик ва сиёсий барқарорлик юзага келмоқда.

Бизнинг жамиятимиздаги бюрократик тызулмаларни бызиб ташлаш жараёнининг тезлашуви оқибатида турли ижтимоий гуруцлар ыз манфаатларини хилма-хил щаракатларда ифодалаш учун йыл очилмоқда.

Мещнаткашлар ичида кыпгина гуруцлар ва қатламлар малакасиз мещнатни сезиларли даражада кискаришига олиб келувчи илмий – техника инқилобининг ривожланишидан манфаатдор эмаслар. Улар энг кобилиятлиларга устунлик ва тайерга – айерликка зарба берувчи “бозорнинг кыринмас кулини” ет ва қудратли деб кабыл қилмоқдалар. Бизнинг мустақил давлатлар щамдустлигида (бошқа саноати ривожланган кыпгина мамлкатлар каби) янги ташкил этилаётган ва замонавийлаштирилган ишлаб чиқариш учун малакали ишчи кучига былган эхтиеш кескин ошмоқда. Щозир юкори малакага эга былган ишчилар зурга 20 фоизни ташкил этади, колганлари, ырта (60 фоиз) ва (20фоиз) малакалидир. Кып укладли иқтисодиёт ва бозор муносабатлари ривожининг муцим шарти сифатида хусусий мулкчилик шаклига ытиш ва унинг саноатнинг базис тармоклари, хаво ва темир йыл транспорти алоқа магистрал коммуникацияларини ыз ичига олган давлат мулкидан былак щамма соцаларни олиш, кыпчилик тармоқларда акционерлик жамиятлари, жамоат, ширкат, биржаларни ривожланиши, кишлок ва шащарларда хилма-хил кооперативлар, дехкон ва фермер хыжаликларининг юзага келиши жамиятни табақалашувини янада чуқурлаштириб хилма-хил янги гуруцларни юзага келтирмоқда. Щозир брокер, менеджер, акционер, ишбилармон компания президенти бош директори деган сызларни ишлатиш одатдагидек бир хол былиб колди. Натижада жамиятдаги бир гуруц одамлар манфаатлари билан иккинчи гуруц ордамлар ыртасидаги манфаатлар доирасида ажралиш чуқурлашмоқда. Бу ыринда биринчилари щам мазмунли мещнат билан банд былган, иккинчилари эса иш ва турмуш кечириш шароитлари огир щисобланган кыпчиликни ташкил этади. Бу эса ащолининг кам даромади ва энг ночор қисмининг ижтимоий жищатдан ишончли щимоя қилишни талаб этади. Уриш ва мещнат фахрийлари учун меъерий турмуш шароитини яратиш, нафақат таъминотини изчиллик билан яхшилаш, бозор муносабатларига ытиш шароитида кишиларни айникса ешларни иш билан таъминлаш муаммоларига эътибор бериш оналик ва болаликни мухофаза этишни кучайтириш зарур.

Ишчилар синфи таркибининг учдан бирини кишлокдан келган, ярим ишчилар ташкил этади. Синфсизлашган гуруцлар ишчилар синфининг ижтимоий рухий киефасини кескин ызгартриб, унинг сиёсий активлигини усишига тусик былмоқда. Биз щозирнинг ызидает қарама-қарши манфаатларининг тукнашувига дуч келмоқдамиз. Бу ижтимоий сиёсий муносабатларни кескинлашувини кучайтирмоқда камбагаллик ва кишлоклик истесно былибгина колмасдан у миллионларнинг щаёт кечирешининг койдаси щам былиб колмоқда. Щозир бойлар билан камбагаллар ыртасидаги тафовут сезиларли кызга ташланмоқда.

Шунга қарамай щозир щар бир киши – у ишчими, дехконми, хизматчими жамият тез ызгараётган шароитда ижтимоий ызлигини юксак даражада англаш томон бормоқда, яъни инсон, гуруц жамиятнинг ижтимоий турмуш окимини ижтимоий манфаатлар тукнашуви ва кураши деб идрок этиш махоратига, имкониятига, кобилиятига эга былиб бормоқда. Дарщақиқат жамият турли мавкеини эгаллаб турган ызаро мураккаб муносабатда ва ызаро таъсирда былган гуруцлар ва қатламлар манфаатларнинг тукнашуви ва курашидир.

Манфаат – ижтимоий ызлигини англаш муаммосидаги энг муцим тушунчадир.

Гуруц ызининг ижтимоий мавкеини, ыз манфаатларини англаб олган тақдирда ижтимоий ызлигини англаш шакллана бошлайди. Аммо манфаатлар узок вақтгача пинхон, колиши реал щаракатлардагина эмас, хатто сызларида щам ташқи ифодасини топа олмаслиги мумкин. Бундай холларда одамлар кандай ызгаришлар туфайли улар яхши, кайсилари туфайли емон былишини, аслида, ызлари тызукрок билмайдилар. Шу сабабли “сизнинг манфаатларингиз мана шу” деган никоб остида ыз манфаатларини уларга тикиштириш мумкин былади.

Бироқ пинхон манфаатлар сёкин – аста фаол тус олади. Баъзан бу ходиса четнинг таъсирида рый берса, аммо кыпинча ижтимоий таълим оладиган асосий мактабимиз былган турмушнинг тизики остида рый беради. Манфаатлар тушунарли ва сызлар аниқ ифодаланган былса, одамларни энди алдаш осон былмайди.

Тушунилган ва англаб олинган манфаатлар ташқи ижтимоий ифодани талаб этади. Шу сабабли ижтимоий гуруц ыз орасидан ыз манфаатлари вақилини, шу манфаатларнинг щимоячиларини епиштириб чиқаради ёки топади. Бу ыринда гап етарли равищда майдаланган гуруцлар щақида бормоқда. Чунки жамиятимизнинг реал ижтимоий тузилиши “икки синф ва бир қатлам ” деган иборага тыла тықис мос келмайди.

Бизнинг жамиятимиздаги ызгаришлар синфларнинг сиёсий щаётдаги иштирокини, мазмунини щам ызгартиради. Кишиларнинг маълум бир қисмини сиёсий етилмаганлиги тобора сиёсатни табақавий идрок қилиш ва сиёсий щаётда фаол иштирок этиш эхтиешининг усиши учун ырин бышатиб бермоқда. Дунёқарашига былган монополик ызининг

Ҳоявий ролини йықотмоқда. Одамлар хабари бор хакикий эхтиешлар билан бевосита боғланиб хаел ва афсоналарни фош этишга тобора кодир былиб бормоқдалар.

Стихияли ривожланиш ырнини миллионлаб кишиларнинг жамиятни ислоҳ қилиш борасидаги онгли муносабати олмоқда. Халқ оммасининг бир турдаги фаолликдан бошқасига ытиши тезлашмоқда.

қисқача хулосалар.

1. Ижтимоий гуруцларнинг мавжудлиги жамиятдаги ижтимоий сиёсий муносабатларни янада ривожлантиришга, сиёсий жараёнларга фаол таъсир кырсатишга кымақлашади.
2. Жамиятнинг ривожланиши ва мулкчилик муносабатларининг такомиллашуви натижасида ижтимоий гуруцларнинг мазмун мощияти ызгариб боради ва уларнинг янги шакллари вужудга келади.

Таянч иборалар.

Ижтимоий гуруц, сиёсатнинг объекти, сиёсатнинг субъекти, ижтимоий тузилиш, ижтимоий муносабатлар.

Назорат ва муцокама учун саволлар.

1. “Ижтимоий сиёсий тузилма”, “Синфий тузилма” тушунчаларинанг мощияти нимада?
2. Янгиланаётган жамиятда ижтимоий гуруцларнинг кыпайиб бориши объектив заруриятми?
3. Щозирги ишчилар синфининг жамиятда тутган роли қандай?
4. Ижтимоий-демографик гуруц нима ва у жамият щаётида қандай ырин тутади?

АДАБИЁТЛАР

1. Каримов И.А. “ЫзбекистонXX1 асрга интилмоқда”. Т.: “Ызбекистон” 1999.
2. Шарипов Ф. “Сиёсатшунослик” Т.: 1996.
3. Рафиков Г., Хошимов Т., Тураев А. “Сиёсатшунослик асослари.” Термиз.: 1997.

11-Мавзу. Шахс сиёсат субъекти.

11.1. Шахс сиёсий щодиса сифатида.

11.2. Шахсининг сиёсий щуқуқлари ва эркинликлари.

11.1. Шахс сиёсий шодиса сифатида.

Инсон - ижтимоий мавжудот былганлиги сабабли у фақат жамиятда ривожланади. Унинг бутун шаёти жамиятда унинг бошқа кишилар билан турли хилда муносабатларда былиши асосида кечади. Щар бир шахс жамиятидан ажралган шолда бошқа кишилар билан алоқа қилмайди. Бу шол жамият аъзоси былган шахсни тарбиялайди, уни маънавий жищатдан бойитади ва сиёсий онгини оширади.

Щар бир шахс объектив шарт шароитлар ва субъектив омилларни остида шаклланади ва ривожланади. Шахснинг ривожланишида объектив шарт-шароитлар етакчи рол ыйнайди. Оила, мактаб, олий ыкув юртлари, ижтимоий-сиёсий ташкилотлар муассасалар, қыни қышни, мащалла сингари омиллар щам шахсни тарбиялашга муштим ащамиятга эга. Объектив шарт шароитларни шахсга таъсири субъектив омиллар орқали ытади.

Шахс жамиятда шаклланади ва камол топади. Аммо бу жараёнга бир томонлама қараш керак эмас, чунки жамиятнинг мащсули былган шахс унинг ривожига у ёки бу даражада таъсир кырсатади. Шу сабабли щам шахснинг щарактери фаоллиги инсонпаварлиги ва бошқа сифатий белгилари улар яшаётган сиёсий тызимга боʻлиқ былади. Агар жамият якка хукумронликка асосланган былса бу жамиятда шахснинг сиёсий ривожланиши сушт былади натижада жамият тараққиёти секин ривожланиши ёки ривожланишдан орқада қолиши мумкин. Агар жамият тараққиёти демократик тамоилларга асосланган былса, унда шахснинг фаоллиги унинг давлат ва жамият ишларида иштрок этиши учун кенг имкониятлар яратилади. Натижада жамият тараққиёти тезлашади. Шахс нафақат ижтимоий мощиятга эга балки у табиатан сиёсий мощиятга эга былади, чунки у жамият сиёсатининг субъекти сифати фаолият кырсатади.

Жамиятда яшовчи щар бир шахс ызининг хошиш иродасидан қатий назар бирон бир давлатнинг фуқороси маълум бир ижтимоий-сиёсий ташкилотларнинг аъзоси у ёки бу миллатнинг вақили щисобланади. Бу мансудлик шахснинг жамият ишларида иштрок этишини таъминлаб туради. Шахснинг жамиятдаги иштроки унинг хошиш истагидан қаътий назар рый беради.

Бу объектив жараён сифатида жамият хаётида намоён былади. Шахснинг жамиятдан ташқарида былмаслигининг ызи унинг объектив ходиса эканлигини кырсатади. Шахснинг жамиятда сиёсат объекти сифати намоён былишининг боиси шундаки, жамиятда ишлаб чиқиладиган ва олиб бориладиган ва щар қандай сиёсат биринчи навбатда жамият аъзоларига, уларнинг жамият хаётида қандаё қатнашишларига қаратилган былади.

Сиёсат ызининг аъзоларига кырсатадиган таъсири орқали моддийлашади. Сиёсатнинг щар бир шахсга ва жамиятдаги барча

шахсларга кырсатадиган таъсири эса шахсни сиёсатнинг объекти былишига сабаб былади.

Шахс сиёсатнинг объекти сифатида жамиятнинг объектив қонунларига быйсунади. Объектив қонунларни субъектив омиллар асосида ызгартириб былмагани сингари шахснинг сиёсатдаги иштирокини шам тыхтатиб қыйиш мумкин эмас. Цар бир шахс сиёсатда ёки жамиятнинг сиёсий жараёнларида у ёки бу даражада иштирок этади. Шундай экан, шахснинг жамиятдаги иштирокини объектив щодиса сифатида таърифлаш зарур.

Шахснинг жамиятга таъсири мақсадсиз, режасиз, кыр-кырона фаолият кырсатиш йыли билан ижтимоий-сиёсий муцитни, жамиятни ызгартирувчи сиёсий кучга айланади.

Инсон фақат тарихий шароит ва унинг мащсулигина эмас, балки бундай шароитларнинг яратувчиси шамдир. Жамият тараққиёти цар бир шахсни ыз бурчини кыр-кырона бажариш эмас, балкиунга онгли муносабатларда былиб ёндашишни талаб этади. бу щолнинг шахс сиёсат субъекти сифатида фаолият кырсатишини тақозо қилади. Шахснинг сиёсий жараёнлар ва сиёсий муносабатларнинг субъекти сифатидаги фаолияти унинг сиёсатни ишлаб чиқишда қатнашиш ва жамиятда олиб бориладиган сиёсатга муносабат билдириши орқали ифодаланади.

Шахс сиёсатнинг сиёсатнинг субъекти сифатида жамиятдаги сиёсий жараёнларга бефарқ былмайди, балки англаб олишга щаракат қилади ва жамият сиёсий щаётида маълум ролларни бажаради. У сайловларда сайловчи сифатида овоз беради, сайлаб қыйиладиган турли органлар, жамоат ташкилотларининг ишларида қатнашади ва уларга ыз муносабатларини билдиради. Быларнинг барчаси шахснинг сиёсатнинг субъекти сифатидаги роли ва ащамиятини оширади.

Шахснинг сиёсий онгини ызгартирмай туриб янгича фикрлаш, иқтисодиётда, бошқарувд, тарбияда, ижтимоий сощада бирон бир ызгартириш қилиш мумкин эмас, балки у мураккаб ижтимоий-сиёсий мавжудотдир. Агар шахсга нисбатан унинг наф-сониятини ерга урадиган, ташрирлайдиган муносабатда былинса, бу щол муқарра равишда жамият олиб бораётган сиёсатга ишончсизлик, умидсизлик туўдиради, шахснинг сиёсий фаоллигини сусайтиради.

11.2. Шахснинг сиёсий щуқуқ ва эркинликлари.

Шахснинг сиёсий щуқуқ ва эркинликлари щақидаги масала барча замонларда яшаган мутафаккирлар, буюк давлат арбобларининг эътиборидан четда қолмаган. Улар ызларининг асарларида шахснинг сиёсий щуқуқ ва эркинликлари тушунчасини, унинг мощиятини, мазмунини ва амалий ифодасини кырсатиб беришга щаракат қилаганлар. Юнонистонлик буюк файласуф Арасту шахснинг сиёсий щуқуқ ва эркинликларига доир муцитим \ояларни илгари суради. У инсоннинг сиёсий щуқуқлари ва эркинликларини эътироф этибгина

қолмай балки табиий ва шартли, ижобий ва салбий шуқуқларини фарқлайди. Унинг фикрича, табиий шуқуқ ва эркинликлар шартли шуқуқ ва эркилик учун намуна былиб хизмат қилиши керак.

Шахснинг сиёсий шуқуқ ва эркинликлари масаласи Фаробий, Ибн Сино, Беруний, Амир Темур, Навоий, Бобур сингари етук мутафаккир олимлар ва давлат арбобларининг эътиборидан ҳам четда қолмаган. Буюк социбқирон Амур Темур ызининг “Темур тызуклари” асарида давлат ишларида қонун-қоидаларга асосланиб иш тутганлиги тырисида ёзган эдики, бу қонун-қоидаларда инсоннинг шуқуқ ва эркинликлари мужассамлашганлиги шубшасиздир.

Индивидлар шахсга айланиша учун бир қанча шуқуқ ва эркинликларга эга былиши лозим. Масалан: қул инсон, лекин шахс эмас. Бунинг асосий сабаби шундаки, қул жамиятда шеч қандай шуқуқ ва эркинликларга эга былмайди. Шундай экан, шахс дейилганда умуман инсон эмас, балки типик ва алоҳида хусуситлар мужассамлашган, муайян шуқуқ ва эркинликларга эга былган одам тушунилади. Унинг шуқуқ ва эркинликлари даражаси жамиятнинг ижтимоий тузуми, омманинг тобора ысиб бораётган фаоллиги ва бошқа омилларга болиқ былади.

Эркинлик шар бир шахснинг табиий шуқуқи былиб, уни щимоя қилиш барча давлатнинг вазифасидир. Инсон дунёда яшар экан, еб ичиши, кийиниши, уй жоли былиши, маънавий эштиёжларни қондириши, жамиятнинг сиёсий шайётида иштирок этиши зарур. Былар унинг инсон сифатида яшашининг зарур шарты, табиий эштиёжидир.

Инсоннинг барча шуқуқ ва эркинликлари сингари, унинг сиёсий шуқуқ ва эркинликлари ҳам былиб қыйилмаслиги зарур. Аммо жашсоннинг айрим мамлакатларида шахснинг сиёсий шуқуқ ва эркинликларини чеклаб қыйиш, поймол этиш шоллари давом этмоқда.

Шахснинг сиёсий шуқуқ ва эркинликлари масаласи кыплаб халқаро шужжатларда ыз ифодасини топган. 1990 йилда қабыл қилинган “Европа учун Париж шартыяси”да шахснинг сиёсий шуқуқ ва эркинликларини шурмат қилиш ва уларга ёрдам бериш шуқуматларнинг биринчи галдаги вазифаси эканлиги кырсатиб ытилган. Бу шужжатда шахснинг сиёсий шуқуқ ва эркинликларини шурмат қилиш, кучли хокимиятга эга былган давлатларга қарши сезиларли кафолатдир

Шахснинг сиёсий шуқуқ ва эркинликлари БМТ нинг бир неча асосий шужжатларида ҳам ыз аксини топган. “Инсон шуқуқлари умумжашсон деклорацияси”, “Фуқоралик шуқуқлари ва сиёсий шуқуқ тырисидаги пакт” сингари шужжатларда инсон шуқуқлари ва эркинликларини халқларнинг ыз тақдирини ызи белгилаш шуқуқи тан олинган. Мазкур шужжатларда инсон шуқуқлари ва эркинликларини камситишнинг барча шаклларини таққилайдиган қоидалар мавжуд былиб, уларнинг ратификация қилган мамлакатлар ундаги қоидаларга риоя қилишга мажбурдирлар, дейилади.

Бизнинг мамлакатимизда ҳам кейинги йилларда шахснинг ҳуқуқлари ва эркинликларини шимоя қилиш соҳасида кўпгина ишлар амалга оширилмоқда. 1991 йил 30 декабрда бўлиб ўтган Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгашининг XII сессиясида “Инсон ҳуқуқлари ва эркинликларини декларацияси” қабул қилиниши ва унинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси да ўз аксини топиши бунга яққол мисолдир.

Шахснинг сиёсий ҳуқуқлари ва эркинликлари - бу ҳуқороларнинг ижтимоий ҳаётда ва давлатни бошқаришда фаол иштирок этиш имкониятларининг яратилиши, сайлов ҳуқуқлари, уюшмаларга, иттифоқларга кириш эркинлиги, йиғилишлар, намойишлар ўтказиш эркинлиги, сўз фикрини ифодалаш эркинлиги, виждон эркинлиги шундай ҳуқуқлар жумласидандир.

Мамлакатимиз Конституциясида ҳуқороларнинг шахсий ҳуқуқ ва эркинликлари (VII боб) билан бирга уларнинг сиёсий ҳуқуқлари ҳам белгилаб берилган. Унда Ўзбекистон Республикасининг ҳуқоролари сайлаш ва сайланиш ҳуқуқига эга эканлиги қонун асосида мустақамланган. Конституциянинг 117 моддасида Ўзбекистон Республикасининг ҳуқоролари сайлаш ва сайланиш ҳуқуқига эга эканликлари қайд этилганки, бу шахснинг сиёсий ҳуқуқлари қонун асосида кафолатланганлигини кўрсатади.

Ўзбекистон Республикаси ҳуқоролари касба уюшмаларига уюшиш, оммавий ҳаракатларда иштирок этиш ҳуқуқига эгадирлар. Сиёсий партияларда, жамият бирлашмаларида, оммавий ҳаракатларда, шунингдек ҳокимиятнинг вақиллик органларида озчиликни ташкил этувчи муҳолифатчи шахсларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ҳам қонун билан шимоя қилинади.

Собиқ Иттифоқ даврида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликлари расмий равишда Конституцияда ифодаланган бўлсада, амалда уларга бутунлай йил қўйилмас эди. Парламент сайловларида депутатликка номзодлар фақат марказдан кўрсатилар, ҳуқоролар эса бундай ҳуқуқ ва эркинликларга амалда эга эмас эдилар. Намойишлар, митинглар, йиғилишлар ўтказиш эса мамлакат манфаатларига мос келганда рўхсат этилар, сўз келмаганлари ўз навбатида ҳуқороларнинг сиёсий фаоллигини сўниб боришига сабаб бўларди.

Ўзбекистон ўзининг миллий мустақиллигига эришганидан сўнг унда шахснинг сиёсий ҳуқуқ ва эркинликлари анча кенгайди, уни амалга ошириш учун зарур бўлган шарт-шароитлар ва имкониятлар яратилди.

Навбатдаги парламент сайловларида мамлакатимиздаги барча ҳуқоролар фаол иштирок этдилар. Улар парламентга ўз номзодларини демократик асосда кўрсатиш имконига эга бўлдилар.

қисқача хулосалар.

1. Шахс сиёсатнинг субъекти ва объект сифатида жамиятдаги ижтимоий-сиёсий жараёнларга таъсир кўрсатади.

2. Шахнинг сиёсий шуқуқ ва эркинликлари цар бир жамиятдаги сиёсий тизим, сиёсий бошқарувнинг табиатига бевосита боʻлиқ бўлади.
3. Ўзбекистон фуқороларининг шуқуқ ва эркинликлари умуминсоний қоидалар ва тамойилларга асосланган шолда, демократик шуқуқий давлат мощиятига мос равишда амалга оширмақда.

Таянч иборалар.

Шахс, сиёсат субъекти, сиёсий эркинлик, сиёсий шуқуқ, ижтимоий шуқуқ, иқтисодий шуқуқ, фуқоролик бурчи.

Назорат ва мушокама учун саволлар.

1. Собик Иттифоқ даврида шахс қайси шуқуқ ва эркинликлардан кыпроқ мащрум бўлган эди?
2. Фуқороларнинг шуқуқ ва эркинликлари бирлиги тамойилини қандай тушунализ?
3. Инсон шуқуқларига ва қадр-қимматига нисбатан шурмат қилиш тарбиялаш учун нима қилиш керак деб ыйлайлиз?

АДАБИЁТЛАР.

1. Каримов И.А. “Озод ва обод Ватан, эркин ва фарофон шаёт - пировард мақсадимиз”.Т.: 2000.
2. Каримов И.А. “ЎзбекистонXX1 асрга интилмоқда”. Т.: .Ўзбекистон. 1999
3. Шарипов Ф. “Сиёсатшунослик” Т.: 1996
4. Рафиков Г., Хошимов Т., Тураев А. “Сиёсатшунослик асослари.” Термиз.: 1997.
5. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. Т.: 1992.

12-Мавзу: Иқтисодий сиёсат.

- 12.1. Иқтисодиётнинг сиёсатда ифодаланиши.
- 12.2. Ўзбекистоннинг давлат мустақиллиги шароитида иқтисодиёт ва сиёсат.

12.1. Иқтисодиётнинг сиёсатда ифодаланиши.

Сиёсат ва иқтисодиёт тушунчасида жамиятнинг иккита асосий соҳасидаги масалалар умумий тарзда ыз аксини топади. Бу соҳаларда быладиган ызгаришлар жамият аъзоларининг турмуши ва шаёт шароитларида, халқлар ва давлатлар тақдирига, кишилар турмуш тарзи ва тафаккурида юз берадиган тарихий ызгаришларни шам белгилайди. Сиёсат билан иқтисод ва уларнинг нисбатида ижтимоий шаётнинг моддий ва маънавий соҳаларида быладиган ызгаришларнинг бирлиги ва ызига хослиги кыринади.

Иқтисодиёт кенг маънода кишиларнинг ишлаб чиқариш фаолияти ва у билан боʻлиқ былган моддий муносабатларни ифодалайди. Бу соҳадаги табиат билан жамият ыртасидаги муносабатларни шам ижтимоий шакли былган ишлаб чиқариш муносабатлари шам аниқ киради.

Ишлаб чиқариш муносабатлари жамиятнинг иқтисодий асосини ташкил этади ва кишилар шаётининг барча ходисаларини, уларнинг истак ва интилишларини шамда ижтимоий муносабатларни тартибга солиб турувчи сиёсий шуқуқий холатларнинг (масалан, қонунларнинг) табиатини белгилайди.

Иқтисодиёт даставвал жамият аъзоларининг моддий эҳтиежлари уларнинг объектив манфаатлари тарзида намоён былади. Иқтисодий манфаатлар асосида эса алоҳида олинган шахслар, ижтимоий гуруцлар ва нихоят, жамиятнинг яхлит манфаати этади. Иқтисодий манфаатлар англаб олинishi биланок у сиёсий моцшият касб этади. Шунга кыра, сиёсат маънавий шаётда шам қилувчи ырин тутуди.

Иқтисодиёт ва сиёсат ыртасида богланишларнинг мураккаб ва кып томонлама эканлигини таъкидлаган шолда, улар нисбатининг қатор объектив қонуниятларини ажратиш мумкин. Бу қонуниятлар жамият тараққиётининг турли босқичларида турлича амал қилибгина колмай, шу билан бирга алоҳида олинган жамиятнинг турли босқичларида шам ызига хос шаклда шаракат қилади.

Жамиятнинг моддий шаёти унинг бошқа соҳаларида нисбатан белгиловчи ашамиятга эгадир. Жамият шаётнинг бошқа соҳаларида унинг таъсири ва бу жараёнда иқтисодиётнинг белгиловчи ашамияти, асосан қуйидаги холларда аниқ намоён былади.

Биринчидан, бу шар бир аниқ шолда рый – рост намоён былмай, пировард натижада кыринади. Шунга кыра, у ёки бу гуруцлар олиб борадиган сиёсатнинг асосини уларнинг жамиятдаги моддий ахволдан кидирмок лозим. Шундагина бу сиёсат кандай иқтисодий манфаат кимларнинг манфаати ифода этилаетганлиги ва кандай ишлаб чиқариш усули шимояланаетганлигини билиш мумкин былади.

Иккинчидан, иқтисодиётнинг сиёсатга нисбатан белгиловчилик ырни вақт жишатдан намоён былади. Тарихийлик нуктаи назаридан ижтимоий шаёт ходисаларининг келиб чиқishi ва ривожланишида бирламчилик иқтисодий омиллардандир. Сиёсатнинг иқтисодиётига тобелигини

ибтидоий жамоа тузумининг охирларида жамият аъзоларининг манфаатлари тубдан қарама-қарши гуруҳларга ажралишида ва бунинг натижасида келиб чиққан давлат ҳокимияти мисолида ҳам куриш мумкин:

Учинчидан, мақсад-эътибори билан ҳам иқтисодиёт сиёсатга нисбатан бирдамчи, белгиланчи ыринга эга булади. Иқтисодиёт мақсад сифатида сиёсий ҳаракатларни йуналтиради ва бошқаради, сиёсий ташкилотлар, муассасалар фаолиятида ички қонуният сифатида намоён булади. Шунга қара тарихий жараёнга унинг кечилиши ыз мақсади сари ҳаракат қилаётган кишиларнинг фаолияти тарзида қараш мумкин. Бинобарин, истаган сиёсий ызгаришлар, қайта курашлар шеч қачон бирдан-бир мақсад була олмайди. У доимо пировард натижада иқтисодиётга хизмат қилади. Сиёсат иқтисодиётга хизмат қилмаганда эди, у тутриксиз сиёсатбозликка айланиб қолган булар эди:

Туртинчидан, иқтисодиёт соҳасидаги қонунларнинг объектив амал қилишига қара ҳам сиёсатнинг иққиланчи эканлигини пайқаш мумкин. Ҳуш, иқтисодий қонунларнинг объективлиги нимада қиринди? Иқтисодий қонунлар сиёсат томонидан яратилмаганидек, уларни сиёсий йыл билан бекор қилиш ҳам мумкин эмас. Иқтисодиёт қонунлар, кишилар хошиш истагига бўлиқ эмас. Кишилар эса ижтимоий фаолиятда қатнашганларида жамиятнинг иқтисодий ҳаёти ривожланишидан зарурий келиб чиқадиган талабларга мувофиқ иш қарадилар. Иқтисодий қонунларнинг қушияти жамият аъзоларининг манфаатида ифодаланди. Кишиларнинг ш моддий манфаатларини рыёбга чиқариш учун кураши, ҳаракати иқтисодий қонунлар амал қилишининг мазмунини ташкил этади. Агар иқтисодий қонунлар кишиларнинг объектив фаолиятида амал қилса, сиёсий соҳа қонунлари иқтисодиётнинг объектив омиллари билан тақозоланган кишилар объектив фаолиятида амал қиладики бунинг натижасида жамиятдаги объектив иқтисодий қонунлар талабларига қара юз берган ызгаришлар сиёсий соҳада ҳам зарур ызгаришларни эртами, кечми содир этади.

12.2. Ўзбекистоннинг давлат мустақиллиги шароитида иқтисодиёт ва сиёсат.

Ҳуш, Ўзбекистоннинг давлат мустақиллигини таъминлаш учун қандай йыл тытиш лозим? Аввало иқтисодиётни, миллий иқтисодий бирликни Ўзбекистоннинг табиий шароитларидан келиб чиқиб таъмин этишга қириниш қерак булади. Ҷозирги қунда жумҳурият пахта ипақ қорвачилиқ ва дехқончилиқнинг бошқа маҳсулотларни этиштиришга мослаштирилган. Бу маҳсулотларни шу ернинг ызида қайта ишлашни қенг йылга қийиш ва бунинг учун зарур бўлган техника ва технологияни яратиш лозим. Бу эса ызаро манфаатли асосларда қалқаро иқтисодий муносабатлар даражасига тортилишни тақозо қилади.

Кишлоқ ҳыжалиги маҳсулотларини четга сотишда жақон бозори даражали вазиқадир. Бунда Ўзбекистон учун тарихан тарқиб топган

собик Иттифок бозори билан бир қаторда Европа ва Осиё мамлакатлари ишбилармонлари билан муносабатга киришиш айникса мушмидир.

Ўзбекистонда қарор топган кон саноати хом-ашеси (олтин, уран, кыпгина бошқа металлар, газ) чинакамига катта миллий бойлигимиздирки, миллий иқтисодиётни яратишда уларнинг ашамияти ниҳоятда каттадир. Ундан халқимиз туб манфаатлари йылида фойдаланиш давлат олиб борадиган иқтисодий сиёсатнинг марказида турмоги лозим. Айникса, бу хол хо ашедан шу ернинг ызида истеъмол махсулотлари ишлаб чиқариш ишини йылга қыйиш айна муддао былар эди. Бу эса иқтисодиётнинг Ўзбекистон давлати олиб бораётган сиёсати талабларига жуда мос былиб тышади.

Иқтисодиёт сошасида амалга оширилиши лозим былган тадбирлар марказида ишлаб чиқариш воситаларига эгалик қилишнинг яъни мулк шаклларининг ызини оклайдиган барча кыринишларидан мохирона фойдаланиш тцради. Бунинг учун эса аслида эгасиз былиб колган мулкни давлат тасарруфидан кенг доирада чиқариш лозим.

Ўзбекистонда замонавий иқтисодиётни вужудга келтиришда саноатнинг янги тармоklarини яратиш мушмид ырин тутади. Бунинг учун эса давлат бюджети имкониятларидан кенг фойдаланиш лозим. Маълумки, давлат бюджетида ашולי кенг қатламларининг иқтисодий ва сиёсий манфаатлари ыз аксини топади. Жумхуриятнинг тыла мустақиллиги, унда истикомат қилувчи ашолининг манфаатларини шимоя қилишга қаратилган сиёсий йылини огишмай амалга ошириш, асосан, иқтисодиётга уни шар томонлама ривожлантиришга бо̀лиқдир. Шундай экан, давлат, сиёсий партиялар ва шаракатлар ызларининг сиёсий фаолиятида иқтисодий масалаларни шал этишга астойидил киришишлари, бунинг учун илмий жишатдан асосланган сиёсатни ишлаб чиқаришлари ва уни муваффақиятли амалга оширишлари лозим.

Бу сиёсатни амалга оширишда бошқариш усули алошида ашамият касб этади. Бошқача қилиб айтганда, маданият, демократик жамият сари бориш йылида мавжуд бир томонлама бошқарувдан ызини оклаган бошқа усулларга шам кенг ырин берилмоги лозим. Бунда гап даставвал бошқаришнинг иқтисодий усули ты̀рисида боради.

Ушбу усул хыжалик шаётида рахбарлик қилишда объектив иқтисодий қонунлар, иқтисодий зарур тарзда қыллашни билдиради, ишлаб чиқарувчиларнинг мустақиллигига ва ташаббусига шамда мешнатнинг моддий рағбатлантирилишига кенг йыл очади. Шундагина иқтисодиётда омма ташаббускорлигини авж олдириш, халқнинг ижодий кучларини устириш мумкин былади. Товар пул муносабатлари, бахо, фойда, самарадорлик, кредит каби иқтисодий категорияларнинг ашамияти ошади.

Бошқаришдаги иқтисодий усулнинг ашамияти қанчалик катта былсада, лекин давлат-маъмурий усулидан шам жиддий фойдаланиш лозим былади.

Бу усул былган тарзда ва жойда ва уни илмий асосда қылланилганда ижобий натижа беради. Масалан: иқтисодиётда мецнат унумдорлигини устиришда фан-техника тараққиёти ютукларидан кенг фойдаланиш даражаси ва кулами давлат сиёсатига боʻлиқдир, яъни давлат фан-техника ривожланишига умумий рахбарлик қилиб, уни бюджет маблаглари билан лозим даражада таъминлаб ва фан ходимларини энг илгор мамлакатларнинг олий Ықув юртларида тайерлаб, иқтисодиётга тараққиётга кумак былиши лозим.

Хыжалик юргизишда маъмурий усул давлат ташкилотларининг ызбошимча щаракатларидан иборат былиб колмаслиги учун маъмурий сиёсатда ижтимоий ривожланишнинг объектив қонунлари талабларига риоя қилиш, мавжуд вокелик фактларига, энг аввало иқтисодий щаёт фактларга асосланиш муцтимдир. Бу дегани, биринчи навбатда, щаёт тажрибасидан келиб чикиб, кенг халқ манфаатини сиёсий ифодалашни англатади.

Маъмурий бошқаришда тыʻри йылни танлаб олишнинг ызи етарли эмас. Бу йылни мохирона амалга ошириш учун мисоли санъаткор былиш, яъни бошқарув санъатини эгаллаган былиш лозим.

Давлат бошқарувида иқтисодий щаётни зарур қонунчилик билан таъминлаш алоцида ырин тутади. қонун эса шуқуқий акт былиб, сиёсий табиатга эгадир. Одатда, қонунларда давлатнинг асосий сиёсий талаблари ифодаланган ва мустахамланган былади.

Иқтисодиётда бозор муносабатларига ытиш даври вазифалари щозирги вақтда Ызбекистон Республикаси Олий Мажлиси кабул қилган қатор қонунларда ыз аксини топди.

Уларнинг талабларини огишмай амалга ошириш янги иқтисодий муносабатларга ытишнинг муцтим шартидир.

Иқтисодий ва сиёсий щаёт бошқарувнинг усулларида маъмурий йылнинг зарурлиги, бу йылда тез-тез учраб турадиган бюрократизмга иложи борича имкон бермасликни такозо қилади. Маълумки бюрократизм бошқарув аппаратининг халқдан ажралиб колиб, ундан устун туришга уринишидан иборатдир. Бюрократизм туфайли халқ оммасининг мустақиллиги, ташаббускорлиги ва ишбилармонлиги бугиб куйилди. Шунга кыра у билан кураш муцтим сиёсий вазифа щисобланади.

Ижтимоий щаёт иқтисодий ва сиёсий сощаларнинг доимо бир-биридан такозо этишлиги щозирги шароитда, яъни товар-пул муносабатлари орқали бозор иқтисодиётга ытишда стихиялиликни олдини олиш учун муайян аниқ мақсадларни белгилаб олишни шарт қилиб қыяди. Бунда гап, илгари былганидек, барча сощаларни марказий режалаштириш тыʻрисида бормай, балки энг зарур вазифаларни белгилаб олиш, давлат манфаати билан шахсий ташаббусни кушиш, уларни мувофиқлаштиришни билдиради. Масалан, Ызбекистон хукуматининг кишлок хыжалигида пахта якка хокимлигига чек қыйиш

сари тадбирлари бу хом аше ишлаб чиқарувчиларни рағбатлантириб, етиштирилган махсулотга жумхуриятимиз учун зарур бўлган валютани олишга зид келмайди. Бунда Ўзбекистон иклими, энг муқим, пахтакорларнинг ялпи аҳолини яхшилаш назарда тутилади. Бундай сиёсат туфайли, оқибат-натижада, иқтисодий ривожланишнинг жадаллашишига эришиш мумкин бўлади.

қисқача хулосалар.

1. Иқтисод ва сиёсат ызаро чамбарчас бўлиқ бўлиб, уларнинг нисбатида ижтимоий шайтнинг моддий ва маънавий сощаларида бўладиган ызгаришларнинг бирлиги ва ызига хослиги кыринади.
2. Иқтисодий сиёсат жамиятда амал қилувчи иқтисодий қонунларнинг мощияти ва хусусиятларидан келиб чиқилган шолда амалга оширилади.
3. Ўзбекистон иқтисодий сиёсатининг бошмақсади иқтисодий ислощотларни изчил амалга ошириш ва уларни инсон манфаатлари учун шаракат қилдиришдир.

Таянч иборалдар.

Иқтисодиёт, сиёсат, иқтисодий сиёсат, иқтисодий қонунлар, мулк шакллари.

Назорат ва мщокама учун саволлар.

1. Иқтисодиётнинг сиёсатдан устиворлиги деганда нимани тушунасиш?
2. “Инсон ирслощотлар учун эмас, ислощотлар инсон учун” деган гапнинг заминида қандай маъно бор?
3. Ўзбекистон иқтисодий сиёсатини амалга оширишда кыпроқ нималарга эътибор қаратилмоқда?

АДАБИЁТЛАР.

1. Каримов И.А. “Озод ва обод Ватан, эркин ва фарофон шайт - пировард мақсадимиз”. Т.: 2000.
2. Каримов И.А. “Ўзбекистон бозор муносабатларига ытишнинг ызига хос йыли”. Ўзбекистон. Т.: 1993.
3. Каримов И.А. “Иқтисодий ислощат: маъсулиятли босқич” Т.: “Ўзбекистон” 1994
4. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг сиёсий- ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари. Тошкент. Ўзбекистон. 1995 .
5. Каримов И.А. “Ўзбекистон ХХ1 асрга интилмоқда”. Т.: Ўзбекистон. 1999
6. Шарипов Ф. “Сиёсатшунослик” Т.: 1996

13-Мавзу: Ижтимоий сиёсат.

13.1. Ижтимоий сиёсат ва унинг мощияти.

13.2. Ижтимоий адолатни таъминлаш одил ижтимоий сиёсатнинг мақсадидир.

13.1. Ижтимоий сиёсат ва унинг мощияти.

Жамият ижтимоий соҳаси нимани ифодалайди? Ижтимоий сиёсатнинг асосий йуналишлари қандай? Ижтимоий (социал) деган сўз кенг маънода “табиий” деган тушунчадан фарқ қилувчи “ижтимоий” ва тор маънода ижтимоий тузумнинг ызига хос соҳаси сифатида ифодаланади.

Ижтимоий (социал) деган тушунчада одамлар шайъий фаолиятининг жами умумий, жамоа шарактери ифодаланган. Унда турли бирликлар-синфлар, ижтимоий қатламлар, табақалар, миллатлар, халқлар ыртасидаги бирлашувга қаратилган интилишлар намоён булади. Кишининг у ёки бу синфга, ижтимоий қатламга былган алоқаси унинг жамиятга тутган ырнига берилган баҳо шисобланади. У ёки бу бирликлар ыртасидаги муносабат ва ызаро алоқалар жараёнида шар бир инсоннинг феъл-атворини ифода этувчи ижтимоий сифатлари таркиб топади. Ижтимоий муносабатлар шар бир индивиднинг жамиятдаги тенглигини (ёки нотенглигини) ифодалайди. Бизда шу вақтга қадар жамият аъзоларининг шаммаси умумхалқ бойлиги шисобланган ишлаб чиқариш воситаларига былган муносабатлардаги тенглиги таъкидлаб келинган.

Шунингдек, жамият аъзорлари ишлаб чиқариш жараёнига турлича жалб этилганлигини шисобга олмаслик мумкин эмас: бир хилларнинг меънати катта моддий ресурслардан фойдаланишга асосланган былса, бошқаларнинг меънати оддий меънат курорлларида фойдаланиш билан чекланган. Шундай экан, ишлаб чиқариш воситалари ва уларга эгалик қилиш соҳасида хакикий тенгсизлик сақланиб колган. Бундан ташқари, масалан, ишчилар билан дехконлар шар шар ашқолиси билан , кишлок ашқолисиақлий ва жисмоний меънат кишилари, рахбар билан ижро этувчилар ыртасидаги турмуш шароитларида тенгсизлик сақланиб колган. Бу шарқикатни эътироф этиш одамлар турли ижтимоий бирликлари, қатламлари кизикишларининг турлича эканлигини тан олишни шам англатади.

Ижтимоий соҳа синфлар ва ижтимоий гурушлар, миллатлар ва элатларнинг манфаатларини, жамият билан шахсининг муносабатларини меънат ва турмуш шароитларини, кишиларнинг сихат – саломатлиги ва буш вақтини ыз ичига олади. Фақатгина ана шу соҳада иқтисодий фаолиятнинг натижалари рыёбга чикади.

Демак, ижтимоий соҳа ыз ичига ижтимоий жараённинг шамма қирраларини, ижтимоий тизимнинг объектив шарт-шароитлари ва субъектив омилларни ижтимоий ва шахсий кизикишлар тузилмаси шамда уларнинг мураккаб диалектик алоқасини ыз ичига олади.

Ытмишга назар ташлайдиган былсак, айнан шу соҳада катта камчилик ва нуқсонларга йыл куйилди. Кабул қилинган “улу\вор” режалар рыёбга чикмай коғозда колаверади. Утмишда технократик

ендошувлар сари муайян огиш содир былганлиги ишлаб чиқаришнинг ижтимоий жищатларига, мецнаткашларнинг турмушига, буш вақтнинг мазмунли утказишга эътиборни сусайтирди, бу эса уларнинг мецнат натижаларидан манфаатдорлигини пасайтиришнинг, мецнат интизомининг бышашишининг сабабларидан бири былди. Иттифокнинг таркалиб кетиши, мустақил давлатлар щамдустлиги давлатларида щозирда юз бераётган чуқур иқтисодий, сиёсий танглик кып жищатдан ижтимоий соцанинг оксокланиб колаётганлиги билан боʻлиқ эканлиги эндиликда щеч кимга сир эмас.

Ижтимоий сиёсат-жамиятга сиёсий рахбарлик қилишнинг шундай йуналишидирки, у ыз ичига қатор ижтимоий тадбирлар орқали моддий фаровонликни ошириш, ижтимоий адолат, демократия, синфлар, миллат ва элатлар, ижтимоий қатламлар, коллектив ва шахснинг турмуш маданиятини ривожлантиришни ыз ичига олади.

Жамиятни янгилаш вазифаси узоқ муддатли, чуқур уйлаб курилган яхлит ижтимоий сиёсатга мувофиқ келиши яъни ижтимоий соцанинг щамма томонларини бир бутун щолда ыз ичига олган ва халқ оммасининг эхтиезини тыла кондириш, уларнинг фаоллигини янада оширишга қаратилган былиши керак. Бу эса ижтимоий эхтиезлар учун ажратиладиган маблагнинг колдик принципини бартараф этиш, ишлаб чиқариш тараққиёти жараёнида ижтимоий соцани ривожлантиришга етарли бахо бермаслик тенденциялари, тақсимотдаги тенглаштирувчилик, мецнатсиз даромадларга эга былишнинг йылларини бёкитишини кызда тутуди.

Ягона давлат, СССР таркалиб, мустақил давлатлар вужудга келган бир шароитда щар бир жумхурият ижтимоий-иқтисодий ва сиёсий тенгликдан чиқиш йылларини чанкоклик билан изланмоқда. Жумладан, Ызбекистон жумхурияти рахбарияти шу тангликдан чиқишнинг янги йылларини ахтариш ва буни щар бир инсон унинг оиласи, ащолининг турли қатламлари, жамики халқнинг талаб ва эхтиезларини щисобга олган амалга оширишни назарда тутмоқда.

Жумхуриятнинг истиқболга қаратилган ижтимоий сиёсати бу инсонга, унинг, сиёсий иқтисодий ва ижтимоий турмуш шаклларини эркин танлашни кафолатлайдиган жамиятнинг сиёсий ва давлат тузилмасини бунед этишдир.

Ижтимоий сиёсатнинг асосий йуналишлари кайсилар? Быларни шундай таърифласа былади.

Биринчи-жамият аъзоларининг мецнат ва дам олишга қаратилган сиёсий йылини ишлаб чиқиш:

Иккинчидан-ащолига ижтимоий турмуш хизматларини кырсатишнинг самарли йылларини ишлаб чиқиш:

Учинчи-ащолига нафака ва имтиезлар бериш, ижтимоий щимоялаш сиёсатини олиб бориш.

13.2. Ижтимоий адолатни таъминлаш одил ижтимоий сиёсатнинг мақсадидир.

Тарихан ызини оклаган инсонпарвар ижтимоий сиёсатнинг асосий мақсади жамиятда ижтимоий адолатни таъминлашдир. Ижтимоий адолат тенглик ва эркинлик сызлари билан шамоханг былиб, у доимо ва кыпчилик томонидан қылланиб келади. Турли даражадаги депутатликка номзод былган бирорта шахс ижтимоий оадолат сызини четлаб ута олмайди, доимо уни щимоя этиш мақсадида сыз беради.

Ижтимоий адолат сизи нимани англатади ва щозир мамлакат рахбарияти томонидан ишлаб чиқилган ижтимоий сиёсат кандай рыёбга чикарилмоқда. Бошқа щамма ижтимоий вокелик каби “ижтимоий адолат” тушунчаси тарихий яъни щар бир аниқ вазиятда жамият тараққиёти даражаси билан белгиланади. Хатто Аросту фаровонлик ва бахт-саодат тушунчаларини одамлар ызлари олиб бораётган щаётдан ташкил былган деб тыри кыра олган.

Ижтимоий адолат-фаровонлик былиб, унинг йықлиги туфайли кам таъминланган ва бахабар ащоли каттик ташвишга тышади.

Щамма тугилганлар тенгдир деган шиор барчага тушунарли. Аммо щаёт қарама-қарши. Ащолининг бир қисми (кыпчилик) моддий ва маънавий жищатдан огир шартда былсалар, бошқалар (камчилик) имтиезли холатда быладилар. Табиий, кашшок ва эзилган кыпчилик буну ута кетган ижтимоий адолатсизлик деб кабыл қиладилар. Унда щар кандай йыл билан мавжуд холатни ызгартириш учун иштиек тугилади. Бу эхтиезни осон тушунса былади. Аммо эхтиез ва объектив имконият ыртасидаги қарама қаршиликка дуч келади.

Маълумки дастлабки христианликдан то щозиргача одамлар рухиятида бойликни тенглик асосида таксимлаш андозаси сақланиб келмоқда. Аммо щеч качон ва щеч ерда ижтимоий вокеликда у қарор топмаган.

Ижтимоий адолат турли тарихий даврларда ызининг мазмунига кыра турлича былади. Бир шароитда адолат деб щисобланган нарса бошқа шароитда адолатсизга айланиши мумкин. Ижтимоий адолат муаммоси чексиз тенгликка эришиш маъносини англатмайди. Уни рыёбга чиқариш мумкин щам эмас, чунки одамлар ыз кобилистларига ыз фаолиятларини рыёбга чиқариш даражасига кыра тенг эмаслар. Шунингдек у мещнат ташаббуси, иждокорликни бугганлиги, тайерга-айерлик тарбияланганлиги учун зарарлидир. Бу муаммо шундан иборатки, щар бир муайян вазиятда одамларнинг шахсий ва ижтимоий манфаатлари ыртасидаги уйгунликни топиб, уни амалиетда қыллаш керак. Жамиятни ислощ қилиш табиий ащоли учун кийинчиликларни тугдирмоқда. Аммо у зарур былганлиги туфайли ызини оклайди, адолатли. Щамма гап уни кандай утказишда у кандай йуналиш ва оявий асосни касб этади.

Жамиятда амалга оширилаётган кайта ызгартириш жараёнига назар ташлайлик. Ишлаб чикрувчининг мулкка былган бевосита

бегоналашувини бартараф этиш учун унга ишлаб чиқариш воситаларини бериш адолатдан былар эди. Чунки айнан мецнаткашлар мамлакат щамма бойлигини яратганлар. Олимлар бир тақлифлар берсалар, сиёсатчилар бошқа йылни танлайдилар. Бир хиллар товар муомиласига ерни, уй, квартира, корхонанинг асосий фондини киритсалар иккинчилари сотиб олинадиган нарсанинг щаммаси: ер, уй, курулма ва фермалар сотилиши керак, бундан чикдики, умумхалқ мулкени давлат яъни вазирликлар ва муассасалар сотиши, щамма уни сотиб олиши керак.

Аммо уни йирик пули былган шахслар сотиб олишга кодир. Оддий мецнаткашда бу йық. У республика ва хорижлик корчалонларда, ноқонуний йыл билан капиталга эга былган хазина угрилари, олиб-сотарлар кулида бор. Былар учун олиб-сотарлик ноқонуний йыл билан топилган маблагни сарфлашнинг энг макбыл йылидир. Мецнаткашлар эса сотиб олган нарсаларига икки марта хак тылайдилар. Биринчи марта улар сотиб олган нарсалари, учун, иккинчи марта ыз мулкларини хусусийлаштириб олганликлари учун хак тылайдилар.

Ишлаб чиқариш воситаларини сотиб олиш асосига курилган мулкчилик муносабатларини ислощ қилиш жамиятнинг мулкый тенгсизлигини кучайтириб, бойлар янада бой, камбагаллар эса янада камбагаллашади. Щозирги утказилаетган иқтисодий ислощат ишсизликни юзага келтирмоқда. Худди шундай холат бойликларни таксимлаш сощасига щам таалукли. Бойликни бевосита ишлаб чиқарувчи энг зарур хак эхтиежи учун зарур товарларни сотиб олиши учун ва таъминот шахобчалари щамда савдо ташкилотлари томонидан инсонни камситувчи чигириклардан ытиши керак.

Нарх ортиб бормоқда. Ты\ри нархларни эркинлаштирилиши муносабати билан 1992 йил мобайнида иш хаки пенсия ва стипендияларнинг энг оз миқдори етти марта оширилди.

Бошқача қилиб айтганда, уларнинг щажми 1990 йилга нисбатан 350, 1992 йилга қаратилганда - 12, 5 баравар кыпайди. Ыртача маош эса тегишлича 320 ва 12 баравар усди. ... 1993 йил 1 декабрдан бошлаб энг щам иш хаки 24300 сум кыпони, мецнат пенсиясининг энг кам миқдори 26325 сум кыпони ташкил этди.

1995 йил 1 мартдан бошлаб энг кам иш хаки 350 сум пенсияларнинг энг кам миқдори 430 сум қилиб белгиланди.

Миллий сумга утилиши нарх-навони бир неча ун маротаба ошириб юборди, аммо шунга мос щолда иш хакини ошириш бир даражада туриб колди. Оддий халқ чунтагидан миллионерлар, биржа ходимлари, олиб-сотарлар чунтагига мисли кыринмаган миқдорда пул окиб утмоқда.

Жамият щаётий фаолиятининг щамма сощаларини демократиялаш ижтимоий адолатни рыёбга чиқаришнинг асосий шартидир. Давлат фуқароси шуқуқ ва эркинликларига эга былиши керак, демократия эса щар иккаласини щимоя қилиши керак.

Маънавий кашшоклардан кутилиш, фикрлар хилма-хиллиги, сиз, матбуот, диний эътикод эркинлиги-ижтимоий адолатнинг зарур жищатидир. Жамиятимизнинг ушбу йылга утганлиги бу муштим галаба. Аммо бу ерда щам бизнинг мамлакатимиз фукуриси изчилликни сезмаяпти. Быларни щаммаси биздаги ислощат жараёни мураккаб, узоқ муддатли йилни босиб ытиши кераклигидан далолат беради.

Ижтимоий адолат-жамиятни ривожлантириш ва такомиллаштиришнинг кудратли куролидир. У фақат иқтисодий муаммолардангина иборат былмай, балки инсоннинг бутун турмушига сингиб кетади, ижтимоий сощанинг ва бу сощага янгича ендошишнинг негизини ташкил этади. Кадимдан мешнат ахли “адолат” сызига ыз маъносини, ыз орзу – умидларини киритган. У щақиқатни хохлаб келган, щақиқатни билиб олганч эса адолат юзасидан иш тытишга интилган.

Ижтимоий адолат тушунчаси абадул-абад белгилаб қыйилган, котиб колган бир нарса эмас. Щар бир даврда бу шунча ызига хос иқтисодий-ижтимоий синфий-сиёсий мазмун билан тулган, жамиятнинг ривожланиш даражаси билан чамбарчас бо̀лиқ былган.

Ижтимоий адолат тушунчаси деганда у инсон турмушининг щамма сощаларини шахс билан жамият ызаро муносабатларининг барча жищатларини камраб олганлигини тушунамиз. Ижтимоий адолат реал халқ хокимиятидан ва барча граждaнларнинг қонун олдида тенглигидан, миллатларнинг амалдаги тенг щуқуқлигидан шахснинг хурмат қилинишидан иборат. Кенг микесдаги ижтимоий кафолатлар: иш билан таъминлаш, маорифда, маданият неъматларидан, медицина хизматидан фойдаланиш ва уй жойли былиш, кексалар, оналик ва болалик ты̀рисида гамхурлик қилиш щам шулар жумласига киради.

Ижтимоий адолат принципи халқ бирлигининг жамият сиёсий барқарорлигининг, ривожланиш жушкинлигининг муштим шарти щисобланади. Шуни айтиш керакки бу сощада объектив равишда мавжуд мазкур былган щамма имкониятлар щали етарли даражада рыёбга чикарилган эмас. Реал вокеликда шу принципга зид келадиган ходисалар сақланиб келинмоқда. Бу ходиса кып жищатдан иктисодда, ижтимоий маънавий сощада нохуш тенденцияларни келтириб чикарган субъектив турдаги сабаблар билан изохланади.

Ижтимоий сощада бундан буенга ривожланишга янгича назар ташлаш унинг олиб бораётган ащамиятни тыла-тыықис бахолаш зарур. Чунки айна шу сощада мешнаткашларнинг щаётий манфаатларига дахлдор былган иқтисодий фаолият натижалари рыёбга чикади. Айна шу сощада жамиятнинг инсонпарварлик табиати намоён былади.

Адолат жамиятнинг чинакам турмуш нормаси былиб колиши учун нима қилиш керак? Мустақил жумхуриятларнинг щозирги ахволи ва уни ривожлантириш вазифалари бу муаммони бенихоя долзарб қилиб куймоқда. Адолатсизлик кыриниши каерда содир былмасин ишлаб чикариш, тақсимот сощасидами, кадрларни танлаш ва жой-жойига

қыйиш ишидами, одил судловчи амалга оширишда давлат, жамоат мулкидан ва хизмат мавкеидан шахсий бойлик ортириш мақсадида фойдаланиш ва шу каби холлардами, быларнинг щаммаси кишиларнинг табиий норозилигини кызготади, унга қарши фаол щаракат қилина бошлайди. Тозалаш деб аталган бир сыз билан ифодалаш мумкин былган жараён рый беради. Щозирги кунда ижтимоий адолат нормаларини қарор топтириш учун унинг йылида тусик былган жуда мураккаб кыпдан –кып муаммоларни бартараф этишга ты\ри келмокда.

Жамият маънавий-ахлокий эхтиешлари борувчи инсонни ыз ижтимоий турмушининг марказига қыйиш орқали етуклик босқичига эришган сайин ижтимоий адолатнинг кыпгина муаммоларини щал этиш учун янги имкониятлар объектив равишда эга былиб қолади. Эндиликда щамма гап шу имкониятларни юзага чиқаришда колган. Ишлаб чиқариш иктисод бошқарув, сощасидаги щар кандай қарорга эндиликда ижтимоий адолат принципини мустахамлашга кай даражада кумақлашади, деган нуктаи назардан қаралмокда.

Жамиятнинг щар бир фуқаросига қыядиган у ёки бу иқтисодий сиёсий щуқуқий талаби одиллигини, ызининг хизмат қилаетган ишининг хақлигига комил ишонч маънавий рухни оширади, шахсни улуглайди, актив щаёттий позицияни вужудга келтиради.

Ижтимоий манфаатларни кызламай туриб, хакикий адолатни тасаввур қилиш щам унинг принципларини амалга ошириш щам мумкин эмас. Жамоат давлат ишини ыз иши деб билиб гамхурлик қилиш – ижтимоий адолатнинг муштим қиррасидир.

қисқача хулосалар.

1. Ижтимоий сиёсат асосида қатор ижтимоий тадбирлар амалга оширилди, моддий фаровонликни ошириш, ижтимоий адолат, турли ижтимоий гурушларнинг турмуш маданиятини юксалтириш фылга қыйилди.
2. Ижтимоий сиёсат натижасида ижтимоий адолат қарор топиб, жамиятдаги турли қатламларининг моддий ва маънавий манфаатларини амалга оширилади.
3. Ызбекистонда амалга оширилаётган кучли ижтимоий сиёсатнинг асосиё мақсади кам таъминланган, ночор кишиларни бозор иқтисодининг турли быщронларидан щимоя қилишдир.

Таянч иборалар.

Ижтимоий сиёсат, ижтимоий адолат, ижтимоий тенглик, ижтимоий мнфаатлар.

Назорат ва мушокама учун саволлар.

1. қандай омиллар ижтимоий сиёсатни етакчи вазифалар қаторига олиб чиқишга имкон беради?
2. Бозор муносабатларининг янги босқичида ижтимоий сиёсатнинг қайси йыналишлари кыпроқ ащамият касб этади?
3. Ижтимоий адолат тушунчпаси нимани англатади?

4. Жамиятимизда ижтимоий адолатнинг кенг ёйилиши учун қандай ишларни амалга ошириш керак?

АДАБИЁТЛАР

1. Каримов И.А. “Ўзбекистон келажаги буюк давлат”. Т.:Ўзбекистон. 1992
2. Каримов И.А. “Ўзбекистоннинг ыз истиқлол ва тараққиёт йили”. Т.: Ўзбекистон. 1992
3. Каримов И.А. “Ўзбекистоннинг сиёсий ижтимоий ва иқтисодий истиқболнинг асосий тамойиллари”. Т.: Ўзбекистон. 1995
4. Каримов И.А. “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон шаёт - пировард мақсадимиз”.Т.: 2000
5. Шарипов Ф. “Сиёсатшунослик” Т.: 1996
6. Рафиков Г., Хошимов Т, Тураев А. “Сиёсатшунослик асослари” Термиз.: 1997

14-Мавзу: Миллий сиёсат

14.1. Миллий муносабатлар, миллий масала ва миллий сиёсат тушунчалари.

14.2. Ўзбекистон давлат хокимиятининг миллий сиёсати.

14.1.миллий муносабатлар, миллий масала ва миллий сиёсат тушунчалари.

Миллий муносабатлар тушунчаси билан миллий сиёсат тушунчаси ызаро объект-субъект боўлиқлигидаги, диалектик бирликдаги мутаносиб категориялардир. Миллий муносабатлар шаклланиб амал қилаётган давлат доирасидаги хокимиятнинг миллий сиёсати асослари яратилади ва амалга оширилади, яъни миллий муносабатларсиз миллий сиёсат

юретишнинг ҳам зарурияти қолмайди. Шунинг учун табиийки, миллий сиёсат-миллий муносабатлар оқимини давлат ҳокимияти режалаштирган ҳолда бошқаришни аниқлатади. Лекин миллий муносабатларни ыз тарқок этнослар, элатлар, бир миллиат бўлиб қолушгандан кейингина қодир бўлиши мумкин. Демак, аввало миллат тушунчасининг мазмунини, ундан кейин эса миллатларнинг вужудга қилишлари шарт-шароитларини қилиб олиш зарур бўлади.

Миллатларнинг шаклланишлари қараёни миллат тушунчасининг мазмунида ыз ифодасини топиши билан қамбарчас бўлиқдир. Чунки биз миллат деб қуайян бир ҳудуд доирасида истиқомат қиладиган ягона моддий-иқтисодий ишлаб қиқариш тури атрофида бирлашган битта адабий тилда сўзлашадиган яхлит маънавий-рухий табиатга эга бўлган этнослар-элатларнинг тарихий бирлигига айтамыз. Бу тарихий-этник бирлик эса ижтимоий-иқтисодий тараққиётнинг аниқ бир босқичида, объектив ва субъектив шарт-шароитларнинг қамланиши натижасида амал қиладиган миллатларнинг шаклланишлари қараёнида қодир бўлади.

Шозирги қунда ақсарият қипчилик томонидан қабул қилинган миллий муносабатлар ва миллий сиёсат назарияси шуни қирсатадики, миллатларнинг шаклланишлари қараёни бевосита капиталистик ишлаб қиқариш муносабатлари феодал тузум бағрида вужудга қела бошлаган пайтларидаек мазкур ишлаб қиқариш муносабатларига диалектик бўлиқ ҳолда ва у билан ена-ена амал қила бошланган.

Одатда миллатларнинг шаклланишини капиталистик тузум вужудга қилиши билан бўлиқ ҳолда тасаввур қиладиган, лекин шозирги қунда уларга қарши турадиган муқобил фикр мулоҳазалар ҳам вужудга қелган бўлиб, улар миллатлар вужудга қелган даврни феодал тузум ҳаёти билан боғлайдилар. Менинг фикримча, иққала назарий қарашда ҳам ҳақиқатга яқин томонлар мавжуд бўлиб, фақат уларни бирлаштирганимиздагина, миллатлар шаклланишининг объектив ҳақиқат доирасидаги тушунчасига эга бўлишимиз мумкин.

Шунинг учун миллатлар шакллана бошлаган пайтларни феодал ишлаб қиқариш муносабатлари ҳуқмрон бўлган шароит билан боғлаб, миллатларнинг вужудга қилиши капиталистик ишлаб қиқариш муносабатларининг ҳосиласи сифатида шарҳласак тарихий ҳақиқатга яқин бўлади. Демак, турли этнослар-элатларнинг бир миллат сифатида тарихий бирликни ҳосил қилишлари қараёни феодал тузумнинг сунғи босқичларида бошланган бўлиб, капиталистик тузумда асосан яқунланганлигини эътироф этиш мумкин.

Миллатларнинг шаклланишлари қараёни капиталистик ишлаб қиқариш усулининг қарор топиши, мустанқамланиши ва такомиллашиб бориши қараёни билан қушилиб, уйғунлашиб бораверади, чунки капиталистик тузум феодал тарқокликка, мазкур шароитда ишлаб қиқариш қучларини баробар қиладиган бещисоб ҳарбий тукнашувларга

асосан хотима бериб ижтимоий ишлаб чиқариш жараёнини нихоят даражада байналмилаллаштиради, иқтисодиёт, ижтимоий сиёсат шаёт, маданият соҳаларида бир қадар тартиб-қоидалар урнатиб, ишлаб чиқариш кучларининг бирмунча юксак суръатларда раванк топишига муваффақ бўлади.

Лекин шу билан бир қаторда капиталистик ишлаб чиқариш муносабатлари миллий масала атамаси билан белгиланадиган жуда оғир, жуда мураккаб, жуда чигал бўлган ижтимоий-сиёсий муаммони ҳам юзага келтиради. Миллий масала – бу миллатлар, халқлар, элатлар ырталаридаги амал қиладиган иқтисодий, сиёсий, шуқуқий, ижтимоий, мафкуравий муаммолар йигиндисининг яхлит бир мазмун бўлиб, ҳам бир давлат ичидаги, ёки давлатлааро алоқаларга киришишлари натижасида вужудга келади.

Турли халқлар ва элатлар ыртасидаги муносабатлар жараёнида уларнинг бири иккинчисини ызига буйсундириб, зулм утказиши натижасида маълум халқлар ва элатларнинг озодлик курашлари кулдорчилик тузуми бағридаек мавжуд бўлиб феодализм тузуми даврида ҳам давом эттирилган. Лекин бундай озодлик курашлари феодализм тузумнинг тугатилиши ҳамда капиталистик тузумнинг қарор топиши, миллатларнинг шаклланиши жараёнида миллий масала даражасига ушиб кутарилади, унинг тобора кескинлашиб бориши натижасида ечими мушкул бир жумбоққа айланиб қолади.

Шозирги кунда миллий масала миллатларнинг иқтисодий ва сиёсий мустақилликка интилишлари билан, уларнинг миллий ызлигини англаш хисси ушиб бориши билан иқтисодий, илмий техник ва маънавий-маданий тараққиёт натижасида шаётий талаб даражасига кутарилган халқаро алоқаларни чуқурлаштириш, мустахамлаш эҳтиёжлари билан ызвий боғланиб кетган муаммолар тугунини англатади.

Феодализм истибдодга қарши олиб борилган бир қатор озодлик курашларига шу жумладан, Оврупа мамлакатларида ва Америка китъасидаги мустамлака улкаларда содир бўлган миллий озодлик шаракатларига буржуазия синфи раҳнамолик қилиб, кып холларда мазкур халқларнинг ва элатларнинг озодлиликка эришилди. Лекин бир турдаги (феодализм) зулмнинг бошқа турдаги (буржуа) зулмига ушиб ытиши натижасида бу озодликнинг ҳам бир миллат асосини ташкил қилган меҳнатқашлар ҳаммаси учун сезиларли даражада самараси бўлмади. Буржуа жамияти мафкурачилари миллий масалани ҳам этишнинг асоси сифатида “миллийлик акидаси” ёки “миллий шуқуқи” га амал қиладиган \оғвий асосни кабыл қилиб нима бўлсаям ызининг миллий давлатини барпо қилиш учун кураш олиб бориш зарур, токи "битта миллат" битта давлат акидаси тантана қилсин – деган ечимини тавсия қилиб кетганлар ва шозирда ҳам шу тарздаги сиёсий курашлар улар орасида кенг тарқалган.

Инсоният тарихий тараққиётида феодал ижтимоий-сиёсий тартиботлар лданвоз кечиб капиталистик ишлаб чиқариш муносабатларининг тыла урнатилишини таъминлашга қаратилган буржуа инқилобларини ва уларнинг галабалари натижасида қарор топган миллий буржуа давлатлари одамлари феодал таркоклик асоратларидан ва миллий зулмдан шалос қилишда миллийлик акидасидан оқилона ва самарали фойдлаланиб, ижобий хусусиятга молик натижаларни кулга киритишга муваффик былдилар.

Лекин капиталистик ишлаб чиқариш муносабатлари ривожланиб ва такомиллаша бориб, пировардида монополистик капитализм босқичига кутарилиши жараёнида катта кичик ривожланган капиталистик мамлакатларда кенг кулоч йойган ва айрим холларда ызига хос пойга тусини олган мустамлакачилик сиёсати ер юзида амал қилаетган миллий муносабатлар тугунини янада чигаллаштириб юборди, феодал миллий зулм ырнига ундан шам рахм-шавкатсиз былган буржуа миллий зулмини вужудга келтирди.

Монополистик капитализмнинг мустамлакачилик сиёсати аслида капиталистик ишлаб чиқариш муносабатларининг вужудга келишидан бошланагн былиб, (ХУ1 асрнинг охирги чорагидан бошлаб) ХХ асрнинг биринчи ун йиллиги ичида ер юзининг энг ривожланган кураш капиталистик мамлакатлар томонидан таксимланиб былиши шамда уни кайта таксимлаш учун бошланган кураш билан белгиланади. Миллий муносабатлар сощасида монополистик буржуазия юритадиган сиёсатнинг бу қисмида энди “миллийлик акидаси”га ырни колмайди, бу қисмида у бутунлай улоктириб ташланади.

Монополистик капитализм шароитида шу тарика миллий масала шар бир мамлакат давлат хокимияти муамасалари юритадиган миллий сиёсатни ажралмас таркибий қисми сифатида давлатнинг ички сиёсати вазифасидан мустамлака асоратида колган миллионлаб мазлум халқларнинг озодлигини таъминлаш томон йуналтирилган халқаро муаммога айланади ва жащон тараққиёти жараёнида шал қилиниши лозим былган энг долзарб вазифалардан бири былиб қолади.

14.2. Ызбекистон давлат хокимиятининг миллий сиёсати.

Жамият шаёти барча жабщаларини демократиялаштиришнинг қарор топиб бориши шароитида миллий муносабатлар сощасида утказиладиган сиёсатни тубдан янгидан, миллий муносабатларни адоват, ишончсизлик гаразгуйлик, худбинлик, локайдлик ва бошқа ярамас хусусиятлардан шалос этиб, уларни тенглик, дустлик, шамкорлик ва ызаро ёрдам муносабатларига усиб ытишини хизмат қиладиган барча тадбир чораларни амалга ошириш зарурияти вужудга келди.

Миллий муносабатларни уйгунлаштиришга қаратилган сиёсат, албатта мукарра тарада миллатларнинг ыз тақдирини ызи белгилаш

шуқуқи акидаси пойдеворига курилганидагина кутилган самаралар бериши мумкин былади. Фақат мазкур акида қонунни амал қилганидагина миллий муносабатлар инсонпарварлик, демократия, адолат, дустлик, халқаро ва ызаро мазмунига эга былади.

Миллий масалани адолатли ва демократик равишда шал қилишда миллий муносабатларни уйғунлаштиришда, миллий сиёсатни омилкорлик билан юритишда бу сощада ижтимоий сиёсат муносабатларнинг ызига хос ута нозик шамда ута мураккаб сиёсий шает ва сиёсий жараён окими эканлигини шисобга олиш объектив қонунияти амал қилишни инобатга олмок зарурияти тугилади. Шунинг учун шам миллий мустақилликнинг ыз кулига олган Ызбекистон жумхуриятини тубдан кайта куриб, уни янгилаш жараёнини янги мазмун билан сугорилган миллий сиёсат асосларини ишлаб чиқиш ва уни ижтимоий шаетнинг барча жабшчаларига тадбик этиш жараёни билан мутаносиб тарзда юритиш мақсадга ва муштарак манфатларга мувофиқ равишда хизмат қилади.

Кып миллатли Ызбекистонда ижтимоий тенглик ва ижтимоий адолат акидалари пойдеворига куриладиган инсонпарварлик ва демократик жамиятини яратиш миллий сиёсатнинг босқичма-босқич тарихий шарт-шароитларини инобатга олган шолда шаетга жорий қилинишини такозо этилади. Акс шолда мазкур тарихий босқичларга амал қилмаслик ёки уларни четлаб ытишга ыриниш миллий сиёсатнинг оксаб колишга ва издан чиқишига олиб келиши мукаррардир.

Миллий давлат мустақиллигини барқарор амал қилдириш йылидан бораётган Ызбекистон жумхуриятининг давлат хокимияти ишлаб чикиб амалга ошираётган миллий сиёсат асосларини мустақил давлат тизимини яратиш жараёни билан мутаносиб равишда юритиши уни босқичма-босқич деолектик минтакавий ызаро бо`лиқликка шаетга тадбик этишни такозо қилади. Бу йуналишлар ыз навбатида миллий сиёсат окимини тасодиф ва нуксонлардан шалос қилиб миллий низолар, можаролар, тукнашувларнинг олдини олишга, барча миллатлар ва элатлар туб манфатларни ифодалашга хизмат қилади.

Октябр инқилобидан кейинги йилларда амалга оширилган миллий сиёсатнинг дастлабки босқичи мазмуни шақиқатдан шам миллатларнинг ыз тақдирларини ызи белгилаш шуқуқи акидасига содиклик рухи ташкил қилиши баъзи миллатларнинг мустақил давлат сифатида ажралиб кетиши, колган миллатларнинг эса социализм орзуси атрофида бирлашишга хизмат қилиши кутилган эди.

Социализм куриш мақсади атрофида бирлашган барча миллатлар ва элатларга нисбатан утказилган миллий сиёсат мазкур босқичнинг асосий мазмунини уларнинг амалдаги тенг шуқуқлигини таъминлаш сиёсати, иқтисодиёт, ижтимоий сиёсий тараққиёт маънавий маданият сощаларида равнак топиб аввал шуқумрон былган рус миллатининг

мазкур сошларидаги тараққиёт даражасига кутарилиши ва гуллаб-яшнаши кызда тутилган эди.

Лекин миллий сиёсатнинг кейинги босқичларидаги кыпол хатолар дастлабки босқичларда эришилган миллий сиёсат кадриятларини щам бой бериб қыйишга олиб келди.

Оқибат натижасида, миллий щамкорлик дустлик, ызаро ёрдам рухи ырнига миллий адоват миллий камситиш бир-бирига ишончсизлик, миллий худбинлик, миллий чекланганлик, миллий манманлик, миллий тукнашувлар миллий муносабатларнинг асосий мазмунидан ырин эгалллади.

Миллий сиёсатдан дастлабки босқичларидан кейинги утган катта бир тарихий давр оралигида миллатларнинг иқтисодий хыжалик, ижтимоий-сиёсий, маънавий-ахлокий щаёти жабщаларида ички миллий мустақиллик акидаларининг поймол этилиши миллий щаётнинг ипидан игнасигача юкоридан марказдан маъмурий буйрукбозлик ва сансаларлик хокимият муассасаларини томонидан олинадиган белгилаб куйилиши, щар кандай миллийлик руhini бостириб уни миллатчилик сифатида жазолаш сиёсати кып миллатли “федератив” далатнинг барбод былишига олиб келди.

Миллатлараро муносабатлардаги щозирги парокандаликнинг асл илдизи барча миллатлар мещнаткашларини асосий ишлаб чиқариш воситаларидан ва сиёсий хокимиятдан махрум қилиб қыйиш сиёсатида яширинган былиб, миллий муносабатлар қыйиш сиёсатида жараёнида щам ызининг акс-садосини топди.

Миллий сиёсат мощиятининг бызилиши иқтисодий сиёсат мощиятининг бызилиши билан чамбарчас, ызвий боўлиқдир. Демак, кескин иқтисодий ишлощатни амалга ошириш жараёнида ва унинг воситасида миллий муносабатларни щамда унга мутаносиб тарзда миллий сиёсатни тубдан янгилаш щозирга мустақил Ўзбекистон давлат сиёсатининг бош ва долзарб вазифаси сифатида щаёт кун тартибидан ырин эгаллайди.

Кып миллатли Ўзбекистон жумхуриятида сиёсий щукмронлик вазифасини амалда бажараетган хокимият муассасалари ва сиёсий партиялар маъмулиятли янада ортиб борааетганлиги уларни щозирги шароитдаги миллий сиёсат асосларини ишлаб чиқишга ва уни щаракат дастурига айлантиришга мажбур этади.

Миллатлараро муносабатларни уйгунлаштириш уларни кыпол равищда бызулишларидан камчилик-нуксонлардан щалос этиш ва истиқболга йуналтирилган омилкор миллий сиёсат асосларини жорий қилиш мазкур хокимият муассасаларининг кундалик энг мущим амалий фаолиятларининг асосий мазмунини ташкил этиши зарур былиб колди. Мещнаткашлар жамоалари ва якка тартибда халқ мунозарасидан утиб, жуда кып фикр мулохазалар тақлиф ва тавсиялар билан бойитиладиган бундай щаракат дастури омиллар ва самарали миллий сиёсат юритиш учун назарий-методологик асос вазифасини уташи мумкин былади.

Шозирги давр тақозосига мос келадиган миллий сиёсат асосларини назарий ишлаб чиқариб давлат ҳокимиятига қараётган Ўзбекистон Президенти И.А.Каримов ызининг бир қатор асарларида рисола, мақола, нутқларида бу ҳақда теран фикр-мулоҳазаларни баён қилган эди. Шу туфайли у давлат ҳокимиятининг миллий сиёсати нафақат собиқ Совет Иттифоқи вайроналарида вужудга келган мустақил давлатлар, балки жаҳон жамоатчилиги томонидан ҳам “миллий тотувлик” сиёсати сифатида тан олишди ва юксак даражада баҳолаганди.

“Ўзбекистоннинг ыз истиқлол ва тараққиёт йили” - рисоласида И.А.Каримов “Ўзбек халқнинг ажралмас шуқуқи-ыз тақдирини ызи белгилаш шуқуқи ырёбга чиқарилди. 1991 йилнинг 31 августида Ўзбекистон Республикасининг мустақиллиги эълон қилинди” - деб Ўзбекистонда тугилган унинг заминиде яшаётган ва меҳнат қилаётган ҳар бир киши миллий мансублиги данва эътиқодидан катъий назар унинг фуқароси бўлишига муносиб эканлигини уқдирди. Авлодаждодлари ёки ызлари утмишдаги фожиали воқеалар сабабли хорижга кетиб қолишга мажбур бўлган ызбеклар ҳам бемалол унинг фуқаросига бўлишлари, Ўзбекистон ҳудуди ызбекларнинг миллий давлатчилиги бўлган бирдан-бир ҳудуд эканлигини эътиборга олиб, у ызбеклар қаерда яшамасин уларнинг ҳаммаси учун маданий ва маънавий маркази бўлиб қолиши лозим эканлиги мазкур рисолада алоҳида таъкидлаб утилган.

Миллий сиёсатнинг оқил ва истиқболга йуналтирилган илмий-амалий дастурини ишлаб чиқишга ута муҳим ҳисса бўлиб қўшилган И.А.Каримовнинг фикр-мулоҳазалари ҳам мазкур рисола матнидан ырин эгаллаган. Унда: “озчиликдан иборат миллатларнинг манфаатлари ва шуқуқларини ҳимоя қилиш, уларнинг мданияти, тили, миллий урф-одатлари ва анъаналари сақланиши ва ривожланишини қафолатли таъминлаш, давлат тузилмаларининг фаолиятида ва жамоат турмушида фаол катнашиш” имкониятлари яратилиши мулжалланган бўлиб, Ўзбекистон далат ҳокимияти инсон шуқуқлари ва халқаро талабларига тыла мос келадиган, демократик моҳиятли миллий сиёсат юритиши баён қилинган”.

Жумҳурият давлат ҳокимияти шаҳобчалари ва улар муассасалари мустақил Ўзбекистон миллий сиёсатининг илмий-назарий ҳамда методологик асосларини такомиллаштириш фаолиятини ызлуксиз давом этдириб, унга салмоқли ҳисса қўшмоқдалар. Бир юз уттиздан ортик миллатлар ва элатлар яшаб меҳнат қилаётган Ўзбекистонда миллий тотувлик сиёсатининг изчил ва огишмай амалга оширилиши рус, украин, козок, киргиз, тожик, корейс, татар: туркман ва бошқа жуда кып миллий маданий марказларнинг таркиб топиши ва фаол яратувчанлик ташкилотчилик бурч вазифаларини ҳокимият муассасалари билан ҳамкорликда бажараетганликлари орқали номоен бўлмоқда. Улар амалий фаолиятига юксак баҳо бериб, ызининг “Ўзбекистон иқтисодий ислоҳотларни ҳуқурлаштириш йилида” китобида И.А.Каримов қуйидаги

фикр-мулохазаларини баён қилган эди. “Ўзбек халқнинг миллий тотувлиги 130 дан ортиқ миллатни ўз қадрдонларидан бағрига олган юртимизда миллатлараро тотувликнинг энг мушм шартидир. Мамлақтимиздаги мушқиллик, тинчлик ва барқарорлик фақат ўзбек халқи учунгина эмас, балки шу билан бир қаторда фақат ўзбек халқи улқамизда яшовчи бошқа барча иллатларнинг вақиллари учун шам бебахо бойлик шисобланади. Тобора қыплаб кишилар ўз она тилида маълумот олиш фарзандларини миллий руҳда тарбиялаш имқониятига эга былмоқдалар. Миллий маданият марказлари шам маданият ва маънавий ый\ониш борасида фойдали иш қилмоқдалар. Айни мащалда улар Ўзбекситонга нисбатан умумхалқ ватанпарварлик муносабатида былишнинг мушқамлашига кумақлашмоқдалар”.

Сиёсий донишмандлик руҳи билан йугирилган узок истиқбол мақсад манфаатларини ўзида мужассамлаштирган миллий тотувлик сиёсатини дастлабки амалга ошириш натижалари шундан далолат берадики, чин инсонпарварлик, байналмиллаллик ва демократизм ақидалари сингдирилиб, мушқам пишик, пухта ишлаб чиқилган миллий сиёсат барча фуқавроларнинг иқтисодий, ижтимоий-сиёсий, маънавий-ахлоқий, равнак топишларини таъминлашга кодир кучга айланиши мушқин. Шу туфайли Ўзбекистон худудида келиб чиқиши мушқин былган миллий низолар, можоролар, тукнашувларнинг олди олинди, жохиллик, худбинлик, миллатчилик руҳи жиловланди, натижада мамлақат осойишталиги, сиёсий ва иқтисодий барқарорлиги таъминланди, барча фуқарорларнинг тинч ва фаровон турмуш тарзлари шакллаиниша кенг имқониятлар вужудга келтирилди.

Щақиқатда шам И.А.Каримов рахбарлигида ва бевосита иштирокида илмий-назарий асосларда ишлаб чиқилган шамда изчил амалга оширилаётган миллий тотувлик сиёсати ута зиддиятли, \оят мураккаб ытиш даврининг синчков синовидан муваффақиятли утазилиб, миллий бухронлик, ека бугишлар, кон тықишлар шамон давом этаётган мамлақатлар хавас қилиб, ибрат олса арзийдиган давлат хокимияти сиёсати эканлигини тыла ифодалайди.

қисқача хулосалар.

1. Кишилар тарихий бирлигининг энг муқамал шакли шисобланган миллат миллий сиёсат ва миллий муносабатларнинг асоси сифатида мушм ижтимоий-сиёсий ащамият касб этади.
2. Жашон тараққиётининг шозирги болсқичида турли мамлақатлар миллий сиёсатида миллий масала ва миллатлараро муносабатлар масаласи даврининг энг долзарб вазифаларидан бирига айланмоқда.
3. Ўзбекистон давлат хокимиятининг миллий сиёсатдан қызлаган мақсади мамлақатда миллий тотувлик ва фуқаролар бирдамлигини таъминлаш ва шу асосда ижтимоий-сиёсий барқарорликни янада мушқамлашдир.

Таянч иборалар.

Миллат, миллий масала, миллий муносабатлар, миллий сиёсат, миллий ярашиш, миллий айирмачилик, миллий тотувлик.

Назорат ва мушокама учун саволлар.

1. Собиқ иттифоқ даврида миллий масалада қандай камчиликлар, қийинчиликлар ва хатоликлар мавжуд былди?
2. Миллий туйлулар оёқ ости қилинишининг асосий сабаблари нимада?
3. Баъзи мамлакатларда бир миллат вақилларига икки фуқоролик шуқуқи берилишидан кызланган мақсад нима?
4. Ўзбекистонда истиқомат қилувчи бошқа миллат вақиллари уб ащоли тилини ырганишлари шартми?

АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси.
2. Каримов И.А. “Ўзбекистон миллий истиқлол, иқтисодиёт, сиёсат, мафкура”. 1993.
3. Каримов И.А. “Биздан озод ва обод Ватан колсин”. Т.: Ўзбекистон. 1994
4. Каримов И.А. “Ўзбекистон буюк келажак сари”.Т: Ўзбекистон 1998 й.
5. “Миллатлараро муносабатлар маданияти ва байналминал дунёқараш” (Ықув қылланма) Т.: Ўзбекистон. 1993
6. Шарипов Ф. “Сиёсатшунослик” (Ықув қылланма) Т.: 1996

15-Мавзу: Кадрлар сиёсати.

15.1. Кадрлар сиёсатининг назарий – методологик асослари.

15.2. Ўзбекистон давлат хокимиятининг кадрлар сиёсати.

15.1. Кадрлар сиёсатининг назарий методологик асослари.

Давлат хокимиятининг вужудга келиши жараёни унинг бошидаек давлатни ким ёки кимлар бошқариши масаласи билан ызвий боғланиб келади ва унинг ечимини тез суръатда топишини такозо этади. Давлат хокимияти тузилиши жараёнида уни бошқарадиган одамлар гуруци щам шакллана боради. Демак, бу икки жараён давлат хокимиятининг тузилиши щамда уни амалга оширадиган ижтимоий-сиёсий гуруцнинг шаклланиши бир-бири билан диалектик ызвий боʻлиқликда енма-ен баробар содир былади. Шундай қилиб давлат хокимиятининг вужудга келиши уни амалга оширадиган мутахассис кадрлар корпуси шаклланиши заруриятини тугдиради. Ўз навбатида мазкур зарурият туфайли тайерланган кадрлар давлат хокимиятининг изчил ва омилкор амал қилиши динамикасини таъминлаб беради.

Давлат хокимиятининг амал қилиши кулами кенгайиб борган сари, жамиятни сиёсий бошқариш мураккаблашиб ва чуқурлашиб боргани, сари, бу ишларга мутаносиб былиб колган одамларни тайерлаш танлаш, ыз жойини топиб куй иш бир жойдан иккинчи жойга кучириш куйи мансаблардан юкори мансабларга кутариш каби чора тадбирлар мажмуи кадрлар сиёсати сифатида шакллана боради, ёки бошқача қилиб айтганда, кадрлар масаласи билан шугулланиш ва уни щал қилиш режаларини амалга ошириш давлат хокимияти кадрлар сиёсатининг асосий мазмунини ташкил этади.

Кадрлар масаласи ва уни щал қилиш жараёнида утказиладиган кадрлар сиёсати щар кандай давлат хокимияти воситасида жамиятни бошқаришнинг энг муцим, энг долзарб вазифаларидан биридир. Изчил, омилкор самарали давлат хокимиятининг муттасил тарзда ишлаб туришини таъминлашга хизмат қиладиган кадрлар сиёсатини манфаатдорлик ва тезкорлик рухида шакллантириб ишга солмаган жамият илгарига қараб бир кадам щам ташлай олмайди, бундай жамиятини бошқариб щам былмай қолади.

Кадрлар сиёсатининг мощияти, асосий мазмуни, асосий йуналишлари, асосий акидалари, стратегия ва тактикаси муаммолари шунинг учун щам сиёсатшунослик назарияси ва амалиетининг улкан

ащамиятига молик былган ташлил ва тажриба объектив былиб хизмат қилади, шунинг учун бу муаммоларнинг шал қилиш жараёни жиддий ва амалий ащамият касб этади. Шунинг учун шам кадрлар сиёсатининг мощиятини, мазмунини англаш жуда мушмидир.

Демак, кадрлар сиёсатининг туб мощияти амал қилаетган жамиятнинг табиатга мос келадиган ва унинг туб мақсад манфаатлари йылида хизмат қиладиган давлат хокимиятининг иқтисодий-хыжалик, ижтимоий-сиёсий, маънавий-ахлоки, мафкуравий, мудофаа-мухофаза фаолияти сощаларининг уйгун ва муътадил равишда ишлаб туришини доимий таъминлаб туришда номоен былади.

Унинг асосий мазмунини кадрлар тайерлаш тизимининг вужудга келтириш уларга энг замонавий бошқариш санъатини ургатиш, энг илгор бошқариш тажрибаларини айрибошлаш воситасида уларнинг оммалаштириш, жамиятни бошқариш санъатини такомиллаштириб бориш шақида кайуриш, бунинг учун кадрлар кайта ықишлари ва малака оширишлари учун зарур шарт-шароитларни яратиб бериш, тажрибали ва еши улуг кадрлар билан енма-ен истеъдодли еш кадрларни чиниктириш каби чора тадбирлар ташкил этади.

Мана шу юкорида зикр қилинган мазмундаги вазифаларнинг узоқ муддатга мулжалланган мажмуи кадрлар сиёсатидаги стратегик йуналиш, уларни амалга ошириш воситалари, усуллари, услубларини қыллаш эса кадрлар сиёсатидаги тактик йуналиши былиб хизмат қилади.

Кадрлар сиёсатининг асосий акидаларини жамиятни бошқариш стратегик ва тактик вазифаларини кадрлар томонидан амалга ошириш жараёнида номоен быладиган иш сифатига нисбатан куйиладиган объектив талабаларнинг назарий-амалий замини сифатида инъикос этиш зарур. Куйиладиган талабларга жавоб-бера олишга кодир былган мутахассис кадрларни кандай қилиб ыз вактида, етарли миқдорда ыз ырнига қыйиш махоратининг изчил амал қилиниши кадрлар сиёсати асосий акидаларининг асл мазмунидан келиб чиқиши шарт.

Кадрлар масаласини шал қилиш зарурияти кадрлар сиёсатини ишлаб чиқиш ва уни амал қилдириш жараёни юзага келадиган бери кадрларни тайерлаш иши бошидан-охиригача жамиятда щукмрон былган сиёсий хокимият кулидадир. Мутахассис кадрларни етарли миқдорда ва юкори сифатда тайерлаш ва улардан жамият манфаатлари йылида оқилона фойдаланиш учун шар кандай жамиятда унинг ызига мослаштирилган таълим-тарбия системаси шакллантирилади ва амал қилади.

Мактабгача таълим – тарбия, умумий ырта мактаблар таълим – тарбияси, хунар – техника билими, ырта махсус ва олий таълим – тарбия ишларининг барчаси бир-бири билан ызвий, погонама –погона, богланиб кетган былиб уларнинг барча бугинларида йылга қыйилган таълим –тарбия ишларининг асосий мазмунини щукмрон тузум давлат

хокимиятининг туб манфаатларини щимоя қилиши, уларнинг тыла кондирилишига, бу йылда келиб чиқиши мумкин былган щар кандай норозилик ва қаршилик щаракатларининг мумкин кадар олдини олишга, иложи топилмаса бостиришга хизмат қиладиган мутахассис кадрлар тайерлаш ташкил этади.

Шунинг учун щам давлат хокимиятининг кадрлар сиёсати ишлаб чиқиладиганида, шундай омилкор шарт-шароитлар яратиш чоратадбирлар режалаштириладики, тугилган бола эсини таниганидан то кулидан бир иш келгунча кадар катъий ва зийрак назорат остига олинади. Унга мулжалланган таълим ва тарбия мажмуи оила (кичик мухит)да ва ундан ташқари (каттик мухит) ва щукмронлик тузум манфаатларидан келиб чиққан мазмун билан сугорилган былади.

Мазкур мақсадга Ықув ва тарбия дастурларини юкоридан, олдиндан белгилаб борилиши васитасида бу дастурларни, Ықув ва тарбия қылланишларини бир мақсад томон-щукмрон тузум манфаатларини рыёбга чиқариш томон мулжалланган мазмун билан магзи-магзига сингдириб юбориш воситасида эришилади. Шунинг учун халқ таълими системаси барча ривожланган мамлакатларда шаклан бир хилда кыринади, лекин мазмунан улар ызининг барча бугинларида амал қиладиган Ықув қылланмалари ва дастурлари жищатидан тубдан фарқ қиладилар.

Бундан ташқари кадрлар сиёсати яна бир муштим йуналишда Ықув муассасаларидан кимлар ва кимларнинг фарзандлари реал, амалда таълим-тарбия олиб, мутахассис кадрлар былиб етиши олиш имкониятлари шарт-шароитларни вужудга келтиришда щам кадрлар сиёсати ыз мощиятини номоен қилади. Масалан ривожланган мамлакатларда кенг тармокли, чуқур замонавий билимлар берадиган щал таълими системаси амал қилади ва барча фуқаролар мазкур система Ықув муассасаларида тенг щуқуқли тарзда билим ва тарбия олиш имкониятига эга эканликлари мамлакатлар конституцияларига езиб қыйилган. Лекин уларнинг амалий кадрлар сиёсати шундай ишлаб чиқилганки ва шундай юритиладики, унда ыз-ызидан задагонлар оилаларига мансуб былган ешлар сараланиб қолади ва уларнинг кыпчилиги мутахассис кадрлар былиб етишиб чикадилар щамда жамиятни бошқариш муассасаларида щал қилувчи ыринларни асосан фақат улар эгаллайдилар.

Малакали мутахассис кадрларни ащамиятли ва нуфызли иш ыринларига ва лавозимларига танлаб олиб жойлаштириш сиёсатида щам щукмрон ижтимой гурущлар ыз орасидан еттишиб чиққанларидан ошқора имтиезли шарт-шароитлапр яратиб беради, чунки улар албатта мещнаткашлар вақилларига нисбатан ыз тузумига содикрок ва ишончлирок кадрлардан иборат былади.

Ягона халқ таълими системасининг айрим бугинларида таълим-тарбия бепул, бошқаларида эса Ықув хаки тыланиши щам ижтимоий

гурущий мазмунга эга былиб, у шу жамиятда юритиладиган кадрлар сиёсатида олдиндан белгилаб куйилади. Одатда ривожланган мамлакатлар шароитида замонавий техника ва технологиялар билан ишлай оладиган малакали ишчи кадрларга талаб ортиб бораётганлиги туфайли уларни оммавий миқдорда тайерлаб етиштирадиган ырта ва хунар-техника билим юртлари бепул фаолият олиб боришлари ва улар щаражатлари давлат ыз зиммасига олиши сиёсати утказилади.

Лекин жамиятни бошқаришнинг щал қилувчи погоналарида ва муассасаларида малакали ишчи кадрларга нисбатан бир неча марта оз миқдорда талаб куйиладиган мутахассис кадрларни тайерлаб чиқариш халқ таълими системасининг шахобчаларида юкори миқдорда Ықув хаки жорий қилиш унга кушимча равишда яна турар жой хаки, китоб, дафтар, Ықув анжомлари сотиб олиш учун кетадиган щаражатларнинг жуда юкори былиши натижасида Ықув юртларида мецнаткашларнинг фарзандларидан камдан-кам одам таълим-тарбия олиш ва битириб чикиб ишга жойлашиш имкониятига эга былади.

Ривожланган мамлакатлар кадрлар сиёсатида яқин йилларгача устун даражада ащамият касб этган акида-ишончли ва тузумда содик мутахассис кадрларни кыплаб етиштириш режалари асосий ырин эгаллаган былиб, энди сунгги икки ун йилликлар ичида бу сиёсат юритилишида баъзи бир объектив ва субъектив шарт-шароитлар туфайли айрим ызгаришлар содир былмоқда.

Объектив омиллар орасида энг муццими-ижтимоий ишлаб чиқариш жараёнларига илмий техника инқилоби самараларини изчил жорий қилиш, фан ва техника янги технология воситаларининг бевосита ишлаб чиқариш кучига айланиб бораётганлиги былиб, быларнинг щаммаси янги хусусиятларига ва юксак замонавий малакага эга былган ишчи кадрларининг оммавий равишда шаклланиб етишишига сабабчи былади. Эндиликда умумий ырта ва ырта махсус Ықув юртлари билан бир қаторда олий таълим муассасаларининг щам эшикларини мецнаткашлар фарзандларига кенг очиб қыйишдан хусусий ишлаб чиқариш эгалари манфаатдор былиб бормоқдалар, бу хол эса ыз навбатида кадрлар сиёсати утказилишида ыз ифодасини топади.

15.2. Ызбекистон давлат хокимиятининг кадрлар сиёсати.

Щозирги давр мустақил Ызбекистонда юритилиши лозим былган кадрлар сиёсати иқтисодий, ижтимоий, сиёсий, маънавий-ахлокий тараққиётни юксалтиришга мулжалланган стратегик йылни амалга оширишда халқ хыжалиги барча тармоқларини етук, ватанпарвар, миллатпарвар, фидоийи, щалол, пок, мутахассис кадрлар билан таъминлаш вазифасини ифода этиши зарур. Жумхуриятда хыжалик юритишнинг маъмурий-буйрукбозлик усулларидан унинг иқтисодий усулларига ытиш барча ишларни маъсулиятли хис қилиб ва ижодий тарзда бажариш рухи билан йугирилган кадрлар сиёсатини янгидан

ишлаб чиқиб амалиётга жорий этилиши жамиятга барча шаёт жабжаларининг ривожланиб раванк топишини таъминлашга мулжалланган равишда намоён былмоқда.

Шозирги кунларда ишлаб чиқариш корхоналари, курилиш майдонлари, транспорт ва алоқа воситалари ыз ихтиерларига кып миқдорда молиявий моддий ва техникавий мададни олиб, ишлаб чиқариш жараёнларини кайта жихозлаш, янги технологиялар, машина, станок, ускуналарни унга жорий қилиш, ижтимоий масалаларни унга мустақил шал этиш, имкониятларига эга былиб бормоқдалар. Рахбар мутахассис ходимларга фақат хыжаликнинг техникавий муаммоларинигина эмас, балки уаман истиқболи барча ишлаб чиқариш масалаларини мустақил ечиш учун кенг шуқуқий асослар яратиб берилган.

Янги иқтисодий, ижтимоий-сиёсий, маънавий-ахлокий вазият вужудга келтирган шундай эркин ижод шараитида мутахассис кадрларнинг сергайрат ва билимдон былишлари, ыз иктидорларини ва кобилиятларини кенг намоён этишларининг имкониятлари бир мунча ортганлиги янгича кадрлар сиёсатида ыз ифодасини топгандир.

Кишлок хыжалиги ишлаб чиқаришда шам саноат ишлаб чиқариши туридаги технологияларни жорий қилиш асосида техникавий ва дон экинларини, бошқа кишлок хыжалик экинларини парвариш қилиш куламлари кенгайиб бораётган бир шароитда, жамоа ва давлат хыжаликларининг ижара ёки пудрат жамоаларининг тыла хыжалик шисобидаги иш усулига утиб, озик-овкат шамда хом-аше махсулотларини тезлик билан кыпайтираётган чоғларида бу соца мутахассис кадрларининг иқтисодиёт самарадорлигини оширишдаги ашамияти ниҳоят даражада ортиб бормоқда.

Шозирги даврда утказиладиган кадрлар сиёсатининг яна бир муштим томони ташқи иқтисодий муносабатларни тубдан янгилаш учун зарур былган тадбиркор мутахассис кадрлар тайерлаб, бу тармоқка жойлаштиришдан иборатдир.

Кыпгина саноат корхоналарининг ва бирлашмаларининг бевосита ташқи бозорга эркин чиқиш шуқуқларига амал қила бошлаган бир шароитда хорижий мамлакатлардаги ыз шамкасблари ва шериклари билан иқтисодий шамкорлик алоқаларига шуқуқни шам ишга солиб, умумжамият манфаатлари фойдасига фидокорона хизмат қилиш имкониятлари ташқи иқтисодий алоқалар ходимлари, мутахассис кадрлари учун кенг амалиёт йылини очиб беради.

Фан ва техника ютукларидан самарали фойдаланилган, махсус мутахассис кадрлар етарли миқдорда ва юксак сифат даражасида таерланган, янги бозорлар ва бошқа имкониятлар реал ызлаштирилган тақдирдагина ташқи иқтисодий фаолият сошасида кызланган муваффакиятларга эришиш мумкинлиги шозирги кундаги кадрлар сиёсати рухига сингиб кетган. Жашон бозори талаблари даражасидаги

юкори сифатли махмулотлар ишлаб чиқаришга эришиш ва шозирги шароитда бу сощада очилган имкониятларни ишга солишнинг асосий шартидир. Быларнинг щаммаси шубщасиз Ўзбекистон жумхурияти иқтисодий ва сиёсий мустақиллигини мустахкамлаш учун хизмат қилади.

Ўзбекистонда давлат хокимияти ишлаб чикиб амалга ошираётган кадрлар сиёсатида эркинлик, ижодкорлик, ташаббускорлик, яратувчанлик мухитини вужудга келтириш тугилган былиб, унда барча мутахассис кадрларни иқтисодий ва самарадор ечимини излаб топишга, кенг жамоатчилик орасида очик, ошқора, рый-рост, фикрлашувга ундайдиган демократик шарт-шароитлар яратиб бериш мулжалланганлиги муштим ашчамият касб этади. Мамлакат Президенти И.А.Каримов “Ўзбекистоннинг ыз истиқлол ва тарккиет йыли” рисоласида кадрлар сиёсатининг асосий йуналишларини белгилаб: бозорнинг ызгарувчан шароитларида мешнат қилишга лайокотли былган ызимизнинг юкори малакали мащаллий кадримизсиз Ўзбекистоннинг мустақиллигини тасаввур этиш кийин. Нафақат умумий маълумот ва тарбияни, балки кадрларнинг касбкорга йуналиш олишини уларни тайерлаш, кайта тайерлаш малакасини оширишни ыз ичига олувчи ягона ызлуксиз миллий таълим тизимини яратиш вазифаси куйилмоқда. Бунда Ўзбекистоннинг ызига хос хусусиятлари халқнинг миллий-рухий турмуш тарзи, таълимдаги бутун жащон ва Шарк тажрибасининг энг яхши ютуқлари щар томонлама эътиборига олиниши керак. Олий ва ырта махсус таълимнинг бутун тизимини тубдан кайта куриш талабалар ықийдиган мутахассисликлар таркибини жиддий ызгартириш керак былади. Ўқув юртларининг янги шакллари гимназиялари, лицейлар, коллежлар ривожланади. Малакали ишчи кадрлар тайерлаш тизимини янги хусусиятларга эга былади. Иктидорли ешларни хорижий мамлакатларнинг етакчи, Ўқув илмий марказлари ва фирмаларига ықишга ва стажировкага юборишга муштим, ашчамият берилади – деган мазмунда ызи бошқараётган давлат хокимиятининг кадрлар сиёсати дастырини ишлаб чиққан эди.

Мазкур дастырининг изчил амалга оширилиши натижаларидан бири Ўзбекистон парламенти томонидан истиқболга йуналтирилган ягона халқ таълими системасини жорий қилиш щақидаги қонуннинг кабыл қилиниши былди ва унда демократик акидаларга огишмай амал қиладиган янгича замонавий халқ таълими тизими юкори малакали кадрлар тайерлаш ва тарбиялаш давлат сиёсатини амалга ошириш мулжаллангандир. Бозор иқтисодиёти муносабатларига ытиш жараёнлари янги бошқарув тизимини вужудга келтириш ва уларга ишлайдиган кадрларнинг уларнинг касбий тайергарлигига янада юкори талаблар куйганлигини, шозирги замон бошқарув кадрлари менеджерлари юкори касбий махоратга эга былибгина колмай, балки щар жищатдан маълумотли ыз сощаларининг билимдони, ташаббускор,

жонкуяр муаммоларни шал қилишга ижодий ендошадиган Ватан фидойилари былишлари лозимлигини И.А.Каримов “Ўзбекистонъизиниг ислошатларини чуқурлаштириш йылида” номли китобида шам уктириб утган эди.

Ўзбекистондавлат хокимиятининг қдрлар сиёсати барча йуналишлари босқичма-босқич амалга оширилмокда. Айникса, етарли даражада юкори малакали мутахассислар тайерлаб чиқариш сиёсати ёки давлат хокимиятининг “мактаб сиёсати” устувор равишда амалга оширилмокда. Шозирги, кунда мамлакатимизда 58-та олий Ўқув юртлари кадрлар тайерлаб бериш фаолиятини амалга ошириляетган былиб, уларнинг 16-таси давлат университетларидир. Ундан ташқари жуда кып гимназиялар, лицейлар, колледжлар, ырта махсус Ўқув юртлари тегишли йуналишларда ва ихтисослар буйича еш авлодга замонавий таълим-тарбия бериш биланЎзбекистон истиқлоли мақсад-манфаатларига хизмат қиладиган кадрлар корпусини яратиш ишига салмокли шисса кушмокда.

Кадрларни тайерлаш билан бирга уларни кайта тайерлаш ва малакасини ошириш сиёсати шам кушиб олиб бориляетганлиги алошида диқкатга сазовордир , сунгги йилларда кадрларни кайта тайерлаш ва улар малакаларини ошириш тизими тубдан кайта курилиб етук мутахассис кадрлар жамланган йирик шацарларда мужассамлаштирилди. Олий педогогика институти. Олий техника педагогикаси институти, Олий иқтисодиёт таълими институти каби марказларнинг очилиши кадрлар сиёсатининг бу сощасида муштим босқич былиб, жумхуриятда ягона ызлуксиз миллий таълим тизимини яратиш учун заминг былиб хизмат қилади.

Давлат хокимиятининг кадрлар сиёсатида иктидорли ешларни хорижий мамлакатларнинг етакчи Ўқув, илмий марказлари ва фирмаларига ықишга шам стажировкага юбориш ижобий ащамият касб этмокда. Охирги турт-беш йил ичида мутарикий мамлакатлар АқШ, Олмония, Франция, Буюк Британия, Италия, Туркия ва бҗга юборилиб, етук замонавий мутахассис кадрлар былиб кайтган минглаб ешлар фақат Курия жумхурияти ДЭУ Ўқув марказида 2 мингдан ортикЎзбекистонмиллий мустақиллигининг тыла ва ызил-кесил қарор топишига хизматга тушунганликлари шам самарали кадрлар сиёсатининг натижаларидан биридир.

Шундай қилиб, мустақилЎзбекистон давлат хокимиятининг кадрлар сиёсати шам жамият щаётининг бошқа сощаларида юритиляетган сиёсат йуналишларига ухшаш бутунлай янги мазмунли ва демократик мощияти сиёсат сифатида амалга ошириляетганлиги миллий мустақиллик жараёнларини уйгунлаштиришга уни тыла ва ызил-кесил қарор топтиришга мулжалланган сиёсат сощаси сифатида амалга оширилмокда.

қисқача хулосалар.

1. Кадрлар сиёсатининг туб моцияти амал қилаётган жамиятнинг табиатига мос келадиган ваунинг туб мақсад-манфаатлари йылида хизмат қиладиган давлат хокимиятининг барча сощалаидаги фаолиятининг уйун равишда ишлаб туришини таъминлаб туришда намоён былади.
2. Кадрлар сиёсатининг самарали тарзда амалга оширишда объектив ва субъектив омилларнинг уйун тарзда намоён былиши муцим роль ыйнайди.
3. Ызбекистон Республикасининг кадрлар сиёсатида бозор иқтисодиёти талабларига шар томонлама жавоб берадиган, илқор техника ва технологияни яхши эгаллаган, фан ютуқларидан тыри фойдаланадиган мащалли ймалакали кадрларни тайёрлашга алощида эътибор қараилмоқда.

Таянч иборалар.

Кадрлар сиёсати, кадрларкорпуси, таълим тизими, таълим андозалари. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури.

Назорат ва мущокама учун саволлар.

1. Собиқ Иттифоқ даврида кадрлар сиёсатида йыл қыйилган камчилик ва хатолар нималарда намоён былди?
2. Ривожланган мамлакатлар кадрлар сиёсатининг ащамиятли жищатлари нимада?
3. Жамият шаётида таълимнинг роли қандай?
4. Ызбекистон Республикаси кадрлар сиёсатининг муцим жищатлари қайсилар?

АДАБИЁТЛАР

1. Ызбекистон Республикаси Конституцияси.
2. Каримов И.А. “Ызбекистон истиқлол, иқтисодиёт, сиёсат, мафкура”. Т.: Ызбекистон. 1993
3. Каримов И.А. “Ызбекистон ХХ1 асрга интилмоқда”. Т.: Ызбекистон. 1999
4. Каримов И.А “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон шаёт - пировард мақсадимиз” Т.: 2000
5. Шарипов Ф. “Сиёсатшунослик” (Ықув қылланма) Т.: 1996
6. Рафиқов /А., Щошимов Т.Р., Тыраев А. “Сиёсатшунослик асослари” Термиз.: 1997

16-Мавзу: Ташқи сиёсат ва халқаро муносабатлар.

16.1. Давлат ташқи сиёсатининг мощияти ва мазмуни.

16.2. Шозирги босқичда Ўзбекистон давлатининг ташқи сиёсати.

16.3. Ўзбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг асосий тамойиллари.

16.1. Давлатлар ташқи сиёсатининг мощияти ва мазмуни.

Давлатларнинг ташқи сиёсати объектив сиёсий ходиса шисобланади. Шеч бир давлат бошқаси билан у ёки бу даражада алоқа қилмасдан ёки ызаро муносабатда былмасдан самарали ривожлана олмайди. Давлатларнинг ызаро муносабатлари ва алоқалари кай даражада олиб борилишидан катъий назар, бу жараён халқаро муносабатларнинг боришини белгилаб беради-ю. Ташқи сиёсатнинг зарурлигини шар бир давлатнинг эхтиежлари такозо этади. Эхтиежлар аввало, шар бир

мамлакатнинг миллий манфаатларидан келиб чиқади. Шеч бир давлат ызининг ташқи сиёсатида бошқа давлатнинг манфатларини устун куймайди ва бунга интирмайди. Ыз навбатида у ёки бу мамлакатнинг миллий манфаатлари бошқа мамлакатларнинг манфатларидан ҳам устун куйилмаслиги лозим. Шар бир давлат ызининг ташқи сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш жараёнида ана шу талабларга оғишмай риоя қилиши зарур. Акс шолда давлатлар ыртасидаги ызаро муносабатларда қарама-қаршиликлар келиб чиқиши табиийдир.

Давлатларнинг миллий манфаатлари уларнинг ташқи сиёсати орқали моддий кучга айланиб халқаро майдонда уларнинг у ёки бу даражада фаолият кырсатишини белгилаб беради. Ташқи сиёсат зарурлигининг миллий манфаатлари орқали ифодаланиши барча давлатларга хос былган умумий ходиса шисобланади.

Давлатлар учун ташқи сиёсатнинг зарурлиги бир давлатнинг бошқаси билан ызаро муносабатда былиши ва ызаро ҳамкорликни турли хил шаклларда олиб бориши билан белгилайди. Бундан ташқари давлатнинг турли халқаро ташкилотлар билан қиладиган алоқалари ҳам уларнинг ташқи сиёсатида муштим ырин ағаллайди ва улар олиб борадиган ташқи сиёсатининг муштим омили шисобланади.

Давлатлар ташқи сиёсатининг зарурлигини халқаро сиёсий муносабатларнинг ривожланиш эхтиеллари ҳам такозо этади. Халқаро муносабатларда рый берадиган шар кандай муаммони шал қилиш биринчи навбатда давлатлар ташқи сиёсий фаолиятига бо`лиқ булади. Бунинг сабаби шундаки давлатлар ызларининг ташқи сиёсий фаолияти орқали халқаро муносабатларга таъсир кырсатадилар ва уларни тартибга солиб туришда етакчи сиёсий кучлардан бири сифатида шаракат қиладилар.

Давлатларнинг ташқи сиёсати ва унинг амал қилинишига ички ва ташқи омиллар таъсир этиб туради. Ички омиллар объектив ва субъектив омиллардан ташкил топади. Объектив омилларга мамлакатларнинг ижтимоий ривожланиши билан бо`лиқ былган омиллар, субъектив омилларга эса, мамлакатнинг сиёсий шаетида фаолият кырсатувчи сиёсатнинг турли хилдаги субъектлари киради. Бу омиллар ташқи сиёсатга таъсир этиши билан бирга унинг зарурлигининг ҳам такозо этади. Бинобарин, агар давлатларнинг ташқи сиёсати амалда былмаса, мазкур омилларнинг шаракати ҳам бир томонлама йуналишга эга былиб қолади.

Умумбашарий муаммоларни сиёсий жишатдан шал этиш эхтиеллари ҳам давлатлар ташқи сиёсатида кып жишатдан бо`лиқдир. Гарчи давлатларнинг умумбашарий муаммоларни шал этишга муносабати уларнинг ички сиёсати орқали ишлаб чиқилса-да уни амалга оширилиши ташқи сиёсатга бо`лиқ булади. Чунки давлатлар ызларининг ташқи сиёсати орқали умумбашарий муаммоларни шал этишда ыз

щиссаларини бошқа давлатлар билан шамжищатликда аниқлаб оладилар.

Ташқи сиёсат шар бир давлатнинг бошқа давлатлар билан тинч ва ахил яшаш эхтиеларидан шам келиб чикади. Тинч-тотув яшашнинг давлатлар ташқи сиёсати орқали амалий вокеликка айланиши унинг объектив зарурлигини ифода этади.

Халқаро хавфсизлигини таъминлаш ва дунёда барқарор тинчликка эришиш эхтиелари шам давлатлар ташқи сиёсатининг зарурлигини ифода этади. Ташқи сиёсат ривожининг бутун тарихи давлатларнинг ташқи сиёсатида тинчлик ва хавфсизлик учун кураш шамиша етакчи ыринни эгаллаб келганлигини кырсатади. Жащон тараққиётининг щозирги босқичида шам бу масала ыз ащамиятини йықотгани йық. Ташқи сиёсат шам ички сиёсат сингари ызига хос хусусиятларга эга. Ташқи сиёсатнинг ызига хос хусусиятлари унинг мощияти ва мазмунидан келиб чикади шамда уни ички сиёсатдан фарқ қилиш имкониятини беради. Гарчи сиёсатнинг бу икки тури бир-бири билан чамбарчас бо̀лик былса-да, улар ызининг жамият щаётига қиладиган таъсири, шарт-шароитлари, амалга ошириш усуллари билан ажралиб туради.

Давлатларнинг ташқи сиёсатига хос былган асосий ва мущим хусусиятлардан бири ташқи сиёсатнинг объектив мощиятига эга эканлиги билан белгиланади. Ташқи сиёсат у ёки бу мамлакатлардаги бирон-бир сиёсий кучининг хощииш-иродасига бо̀лик былмаган щолда давлатларнинг ташқи муносабатларда иштирок қилиш эхтиеларидан келиб чикади.

Щар бир давлат бошқа давлатлар ызаро алоқада былмасдан мамлакатлар ижтимоий-сиёсий, иқтисодий-маънавий ривожланиш эхтиеларини тыла даражада кондириша олмайди. Бу хол зарурият тарикасида шар бир давлатнинг ташқи сиёсий фаолиятида акс этади ва унга муносабат билдириш давлатлар ташқи сиёсатида ифодаланади.

Ташқи сиёсатга хос былган объективлик хусусияти давлатларнинг халқаро майдонда рый бераетган ызгаришларга муносабат билдиришида шам намоён былади. Бу муносабат, бир томондан, шар бир давлатнинг хощииш истагига бо̀лик былса, иккинчи томондан эса, у жащон сиёсатидан четда колиб кетмаслиги зарурлигидан келиб чикади.

Ташқи сиёсат ызгарувчанлик хусусиятига эгадир. Маълумки, мамлакат ичида ва халқаро майдонда рый берадиган янгидан-янги сиёсий воқеа-ходисаларга билдириладиган муносабат шамиша бир хилда былиб колмайди. Гарчи бу муносабат давлатлар ташқи сиёсатининг бутунлай ызгариб кетишига олиб келмаса-да аيني пайтда бу сиёсатга маълум даражада таъсир этиб, унинг янги вазият талабларига мос раишда ызгариб туришига сабаб былади.

Ташқи сиёсат шам ички сиёсат сингари барқарорлик хусусиятига эга былади. Барқарорлик, бир томондан, ташқи сиёсат вазиятга, иккинчи томонданэса, сиёсий хокимиятларнинг фаолиятига бо̀лик былади.

Бунинг маъноси шундаки халқаро муносабатлар ва уларга таъсир этиб турувчи давлат хокимиятлари фаолиятидаги самарали натижалар ташқи сиёсатга барқарорлик руhini бахш этади. Сиёсий вазият қанчалик тез ызгариб туришига қарамай ташқи сиёсатнинг умумий йуналиши узоқ йиллар давомида кескин ызгаришларга учрасмаслиги мумкин. Шунга кыра ташқи сиёсат кыпчилик давлатлар фаолиятининг барқарор давом этишни билдиради.

Ташқи сиёсатга турли давлатларнинг мақсад ва манфаатларидаги умумийлик ходисаси шам хосдир. Бир давлатнинг ташқи сиёсати бошқа давлатларнинг ташқи сиёсатига кып жищатдан мос келади. Буни шар бир давлатнинг жашон майдонида рый бераетган ызгаришларга бир хил муносабат билдиришда у ёки бу муаммони шал этишда биргаликда шаракат қилишида аниқ куриш мумкин. Масалан, шозирги кунда тинчлик ва хавфсизлик учун кураш, шарбий можароларни сиёсий йыл билан шал қилиш, давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик ва бошқа шулар сингари сиёсий муносабатларда кыпчилик давлатлар олиб бораетган ташқи сиёсатда умумийлик ходисаси устун ыринни эгаллайди.

Давлатларнинг ташқи сиёсатига мамлакат ичидаги ва халқаро майдондаги турли сиёсий кучлар таъсир қилиб турса-да бироқ улар бирон бир давлатнинг ташқи сиёсатини батамом ызгартириб юбора олмайди. Ташқи сиёсатга қилинадиган таъсир ижобий ёки салбий былиши мумкин. Шар кандай давлатнинг ташқи сиёсатига кырситиладиган ижобий таъсир унинг мамлакат ичида ва халқаро майдондаги мавкеини мустахкамлашга, унингобру эътиборининг ошишига ёрдам беради. Бундай шароитда давлат мазкур сиёсий кучлар билан шамжамият былишига, улар фаолияти ва шаракатларини қыллаб-қувватлашга шаракат қилади.

16.2.Шозирги босқичда давлатларнинг ташқи сиёсатининг асосий хусусиятлари.

Барча давлатларда былгани сингари шозирги босқичда шам давлатларнинг ташқи сиёсати мамлакат шаети ва халқаро майдонда рый бераетган ызгаришларга мувофиқ шолда ишлаб чиқилмоқда ва амалга оширилмоқда. Шар бир давр давлатларнинг ташқи сиёсатига ызининг хусусиятларини киритгани сингари шозирги босқичнинг ызгаришлари шам бу сиёсатда ыз ифодасини топмоқда. Шозирги халқаро муносабатлар ва уларнинг ривожланиши давлатларнинг ташқи сиёсатсиз тасаввур қилиш мумкин эмас. Бунинг сабаби шундаки, халқаро муносабатларга, улар кандай былишидан катъий назар, давлатларнинг ташқи сиёсати орқали таъсир кырситилади. Бу таъсир давлатларнинг ташқи сиёсий фаолиятида амалий кучга айланади ва турли хилдаги натижаларига олиб келади.

Давлатларнинг ташқи сиёсати халқаро муносабатларда ижобий ёки салбий оқибатларни келтириб чиқаради. Бунинг сабаби жуда хилма-хил бўлиб, уларнинг қуйидаги ҳолатлар билан изохлаш мумкин.

Биринчидан: айрим ҳолларда давлатлар ызининг ташқи сиёсатини, ишлаб чиқиш ва амалга оширишда халқаро муносабатларда рый бераётган ызгаришларни щисобга олмаган шолда бу муносабатларда иштирок этишга ва унга таъсир кырсатишга щаракат қилади. Бунда гап у ёки бу давлат томонидан халқаро муносабатларда рый бераётган ызгаришларнинг мощиятини тушуниб етмаслик устида эмас, балки уларга онгли муносабатда былгани шолда муносабат билдириши щақида бормоқда. Шундай давлатлар борки, улар айрим ҳолларда халқаро муносабатларда быладиган ызгаришлар ва уларнинг оқибатлари билан щисоблашмай, халқаро ащамиятига молик масалаларини щал қилишда бирон-бир даражада устун былишга щаракат қилади. Бундай ыриниш бошқа давлатларнинг манфаат ва мақсадларига зид келиб қолади ва натижада халқаро муносабатларда тенглик ҳолатлари келиб чиқишига сабаб былади.

Иккинчидан, халқаро муносабатларни тартибга солиб туришда давлатларнинг ташқи сиёсати муштим ащамиятга эгадир. Ташқи сиёсат ёрдамида давлатлар халқаро майдонда рый берган вазиятга ыз муносабатларини билдирадилар ва унда келиб чикадиган муаммоларни щал қилишга у ёки бу даражада щисса кышадилар. Масалан: кейинги йилларда Босния, Сербия, Хорватия, Герцогования мамлакатлари ыртасида келиб чиққан уруш щаракатлари, Чеченистон воқеалари, Афғонистон ва Тожикистондаги можароларга дунёдаги кыпчилик давлатлар ыз муносабатларини билдириб, бу мамлакатларда тинчликка эришиш билан боʻлиқ масалалар улар ташқи сиёсатининг муштим вазифаларидан бирига айланади.

Бу минтакалардаги щарбий щаракатларни тухтатиш ва можароларни сиёсий йыл билан щал қилиш зарурлиги давлатимиз ташқи сиёсатида щам етакчи ыринни эгаллайди. Ызбекистон давлати щам кыпчилик бошқа давлатлар сингари ызининг ташқи сиёсатида щарбий щаракатлар ва можароларни тинч йыл билан бартараф қилиш йылини изчиллик билан давом эттириб келмоқда.

Учинчидан, халқаро муносабатларда рый берадиган айрим нохуш ҳолатлар, зиддиятли вазиятлар ва қарама-қаршиликлар щам давлатлар ташқи сиёсатига кып жищатдан боʻлиқдир. Айрим ҳолларда халқаро муносабатларда келиб чикадиган у ёки бу муаммони щал қилишда манфаатли бир-бирига зид келиб қолади. Бундай шароитда мавжуд муаммоларни щал қилишда давлатларнинг ташқи сиёсатига хос белган субъектив ендошишлар устунлик қилиб қолади. Бунинг оқибатида халқаро муносабатларнинг боришида салбий ҳолатлар келиб чикади.

Щар бир давлат халқаро муносабатларда келиб чикадиган салбий ҳолатларни бартараф қилишда ыз ташқи сиёсатини халқаро щуқуқ

нормаларига асосланган шолда амалга ошириши, кыпчилик давлатлар томонидан эътироф этилган ташқи сиёсат принциплари талабларига риоя қилиши зарур. Халқаро муносабатлар тарихидан маълумки, бу муносабатларда келиб чиқадиган муаммоларни шал этишга бир томонлама ендошиш шеч қачон ижобий натижага олиб келмаган.

Халқаро муносабатлар халқаро сиёсатнинг шундай мураккаб соҳаси шисобланадики, шар бир давлат ызининг ташқи сиёсатида бу мураккабликларни шисобга олиши лозим. Халқаро муносабатлар алоҳида олинган бир мамлакат шайтига дахлдор былганлиги учун шам бу муносабатларда жашондаги барча давлатларнинг ёки кыпчилик давлатларнинг мақсад-манфаатлари умумлашган тарзда акс этади. Бундай шароитда халқаро муносабатларнинг ривожланиши бирон-бир давлатга устунлик бермайди.

Халқаро муносабатларда ташқи сиёсати белгиловчилик роли шунда намоён буладики, бу муносабатлароанинг кандай ривожланиши биринчи навбатда давлатларнинг фаолиятига боʻлиқ булади. Жамият шайтида амалда былган бошқа бирон-бир ташкилот ёки сиёсий куч халқаро муносабатларга давлат ташкилоти сингари кучли таъсир қила олмайди. Хатто Бирлашган миллатлар Ташкилоти шам ызининг халқаро муносабатларига таъсирини унга аъзо былган давлатлар орқали амалга оширади.

Шар бир давлат ызининг ташқи сиёсатини амалга оширадиган махсус орган Ташқи ишлар вазирлигига эга. Бу вазирлик ызининг кып сонли мутахассис ва ташкилотчи кадрлари орқали давлатларнинг ташқи сиёсатида ифодаланган вазифаларни хилма-хил былиб, уларнинг самарали шал қилиб борилиши шар бир давлатнинг халқаро майдондаги нуфызли ва обру-эътиборининг ошиб боришига сабаб булади.

Халқаро муносабатларда давлатлар ташқи сиёсатининг белгиловчилик роли уларнинг бу муносабатларнинг ривожига кышадиган амалий шиссаси билан шам белгиланади.

Давлатларнинг халқаро муносабатлардаги амалий шиссаси мавжуд муаммоларни шал қилишга иқтисодий, сиёсий, маданий, шарбий йыллар билан кумак беришда аниқ намоён булади.

Давлатларнинг халқаро муносабатларниг долзарб муаммоларига доир масалалардаги муносабати белгилаб берувчи халқаро ашамиятга эга былган сиёсий хужжатларнинг ишлаб чиқилиши ва кабыл қилиниши шам уларнинг ташқи сиёсати орқали амалга оширилади. Айрим давлатлар томонидан икки томонлама ёки кып томонлама имзоланадиган хужжатлар: шартномалар, деклорациялар, меморандумлар, баёнотлар ва бошқа турдаги сиёсий хужжатлар шамда уларда белгиланган сиёсий-шуқуқий нормаларга амал қилиш давлатлар ташқи сиёсатининг асосий жишати шисобланади.

Барча давлатлар былгани сингари щозирги босқичда щам давлатлар ызининг ташқи сиёсатини турли йуналишлар орқали амалга оширмоқда. Бундай йуналишлар турлича былиб, улар давлатлар ташқи сиёсатининг мощияти ва мазмунини белгилаб бермоқда.

Щозирги босқичда давлатлар ташқи сиёсатининг асосий йуналишларидан бири тинчлик ва хавфсизлик учун курашдан иборат.

Щар бир давлат ызининг миллий хавфсизлигини таъминлашга интилиши, аввало унинг ички сиёсати орқали намоён былади ва ташқи сиёсатда акс этади. Бу ыз навбатида, тинчлик учун курашнинг хавфсизлик учун кураш билан бирлигини ифода қилади ва шу асосда давлатлар сиёсатига асос былади.

Тинчлик ва хавфсизлик масаласи сиёсий масала былганлиги учун щам у давлатлар ташқи сиёсати орқали моддийдашади. Бинобарин, щар бир давлат ызининг ташқи сиёсати орқали тинчлик учун амалий фаолият олиб боради ва бошқа давлатларни унга даъват этади.

Тинчлик ва хавфсизлик учун кураш щозирги энг долзарб масалаларидан бири былиб колмоқда. Дунёнинг айрим минтакаларида тинч вазиятнинг бызилиб туриши, щарбий щаракатларнинг рый бериши, щарбий курол-яроглар ишлаб чиқариш ва щарбий щаражатларни кыпайтиришга игтилиш сингари холатлар тинчлик ва хавфсизликка доимий равишда хавф солиб туради. Шунинг учун щам тинчлик ва хавфсизлик учун курашдан манфаатдор былган щар бир давлат бу йылини ыз ташқи сиёсатининг асосий йуналиш қилиб олмоқда.

Щозирги даврнинг муштим талабларидан бири тинчлик ва хавфсизлик учун курашда ягона давлат сиёсатининг былишидан иборат. Бу курашда сиёсий, ташкилий, щуқуқий, щарбий, иқтисодий ёки бошқа чора-тадбирларнинг ызаро уйгун тизимига эга былиш ва уларнинг имкониятларидан самарали фойдаланиш муштим ащамиятга эгадир. Щозирги кунда дунёдаги кыпчилик давлатлар ызининг ташқи сиёсатини яна шу асосда куришга ва олиб боришга щаракат қилмоқда.

Давлатлар ташқи сиёсатининг асосий ва муштим йуналишларидан яна бири умумбашарий муаммоларни щал этишда давлат сиёсатининг зарурлиги шундаки, бу сиёсат орқали давлатлар ызининг имкониятларидан келиб чиққан щолда уларни щал қилишда иштирок этади.

Умумбашарий муаммолар у ёки бу мамлакат худудида келиб чиққан былишига қарамай, уларнинг зарарли оқибатлари барча сиёсатида чуқур англаб этилмоги лозим. Давлат сиёсатида сансоларликка йыл куйиб былмагани сингари умумбашарий муаммоларни щал этишга щам ташқаридан томошабин былиб колиш мумкин эмас. Бу умумбашарий муаммоларни щал қилишнинг объектив эхтиешларига тыри келмайди. Шунинг учун щам давлатлар ызининг ташқи сиёсатида бу муаммоларнинг салбий оқибатларини чуқур англаб этиши ва уларни щал этишга амалда щаракат қилиши лозим.

Халқаро вазиятни соғломлаштириш учун кураш ҳам давлатлар ташқи сиёсатининг асосий йуналишларидан биридир. Давлатлар юзининг ташқи сиёсати орқали халқаро вазиятнинг ызғаришига таъсир кырсатади. Бундай таъсир ижобий ёки салбий былиши мумкин. Агар ижобий таъсир халқаро вазиятнинг барқарор былишига олиб келса, салбий таъсир натижасида эса, халқаро вазиятда кескинлик холатлари кучаяди, давлатлар ыртасида ишончсизлик келиб чиқади.

Шар бир давлат юзининг ташқи сиёсатида халқаро вазиятнинг ызғариб туришини тыъри щисобга олиши унда рый берадиган ызғаришларнинг мощиятини чуқур англаб етиши, уларнинг оқибатларини олдиндан сезиши ва шу асосда халқаро вазиятни тыъри бахолай олиши лозим. Халқаро вазиятнинг боришини тыъри бахолай билиш бу сощада келиб чиқиши мумкин былган муаммоларни щал қилишнинг йылларини олдиндан аниқлаш имконини беради.

Давлатлар ташқи сиёсатининг муштим йуналишларидан яна бири давлатлараро муносабатларни чуқурлаштириш ва уни янада такомиллаштириб боришдан иборат. Давлатлараро муносабатлар иқтисодий, ижтимоий-сиёсий, маданий, илмий-техникавий, шарбий щамкорлик шаклларидан иборат былиб, бундай щамкорликни йылга қыйиш ва амалга ошириш ташқи сиёсатга боълик былади.

Халқаро ташкилотлар билан алоқаларни ташкил этиш ва ривожлантириш ҳам ташқи сиёсатнинг муштим йуналишларидан биридир. Давлатларнинг жащон щамжамиятидаги ырни ва роли билан белгиланади. Давлатлар турли хилдаги халқаро ташкилотларнинг тенг шуқуқли аъзоси сифатида халқаро муносабатларда иштирок этади. Уларнинг бундай иштироки ыз ташқи сиёсатининг ишлаб чиқиш ва амалга оширишда муштим асос былиб хизмат қилади.

Халқаро ташкилотларнинг жащон сиёсатидаги ащамияти бенихоя катта былганлиги сабабли уларнинг фаолияти давлатларнинг ташқи сиёсатига у ёки бу даражада таъсир кырсатиши мумкин. Шу жищатдан қараганда, давлатларнинг ташқи сиёсатида уларнинг халқаро ташкилотларга муносабат билдириши ҳам турлича былиши табиийдир.

Щозирги даврда ташқи сиёсатни мафкурадан холи қилишнинг зарурлиги ва ащамияти жащондаги кыпчилик давлатлар томонидан эътироф этилмокда ва бунинг учун амалий щаракатлар қилинмокда. Бундай щаракатлар давлатлар ташқи сиёсатининг йуналишларидан бири сифатида давлатлараро муносабатларнинг ривожидида муштим ащамият касб этмокда.

Ъоявий мухолифлик барча замонларда ҳам давлатлар ыртасидаги душманлик муносабатларининг кескинлашишига сабаб былиб келган. Ыоявий мухолифликка асосланган давлат сиёсати щеч качон самарали натижага олиб келмаган. Аксинча, бундай сиёсат айрим холларда дунёни щалоқат екасига олиб келган. Шунинг учун ҳам Ыоявий курашдан воз кечиш щозирги кунда давлатлар ташқи сиёсатидаги муштим

йуналишлардан бирига айланиб колмоқда. Ҳоявий курашнинг зарурли оқибатларини Ўзбекистон Президенти И.А.Каримов қуйидагича таърифлаб кырсатади: “Ҳоявий муҳолифлик утмишда давлатлараро муносабатларга соя солиб, давлатларнинг бир-бирига қарши икки гуруцга былинишига сабаб былди. Дунёни щалоқат екасига олиб келди. Бундай келишмовчиликлар бугун щам давлатлараро ихтилофларни куч ишлатиш йыли билан щал қилишга, беғунох одамларнинг курбон былишига, бутун-бутун халқларнинг фожиасига сабаб былаетир”.

Давлатлар томонидан олиб бориладиган ташқи сиёсатнинг самарали былиши кып жищатдан давлатларнинг ташқи сиёсати сощасида амал қиладиган тамойилларида щар бир давлатнинг бошқа давлатлар олдида б урчи ва маъсулияти акс этади. Бунинг маъноси шундаки, давлатлар ызининг ташқи сиёсати орқали жащон сиёсатида рый берадиган ызгаришларга бахо беришни, ызаро мажбуриятларни доимо хис қилиб туришни, ташқи сиёсат сощасида кыпчилик давлатлар учун маъкул былган қоида ва нормаларга амал қилишни ыз фаолиятларининг асосий жищати деб билишлари талаб қилинади.

Ташқи сиёсат сощасида амал қиладиган тамойиллар щам жамият щаётининг бошқа сощаларида амал қиладиган тамойиллар сингари бирон-бир давлат томонидан ишлаб чиқилмаган. Улар давлатлар ыртасидаги ызаро муносабатларнинг ташкил топиш жараёнида бу муносабатларни самарали ривожлантириш этиежларидан келиб чиққан. Шунинг учун щам давлатларнинг ташқи сиёсатида амал қиладиган тамойиллар мажбурий щарактерга эга эмас. Уларга амал қилмаслик эса, давлатларнинг халқаро майдонда яккаланиб колишига сабаб былади.

Давлатларнинг ташқи сиёсатида кыпгина умумий томонлар борки, бу уларнинг жащон сиёсатининг долзарб муаммоларни щал қилишда ыз фаолиятларини мувафиклаштиришларини талаб этади. Бу объектив зарурият давлатларнинг ташқи сиёсати сощасида амал қиладиган тамойилларнинг талабларидан келиб чиқади. Тенг щуқуқли асосларда щамкорлик қилиш, бир давлатнинг бошқасига ыз щукмини утказмаслиги, ички ишларга аралашмаслик, Ҳоявий муҳолифликдан хола былиш, халқаро муносабатларга доир муаммоларни щал қилиш ишларида фаоллик кырсатиш, ташқи сиёсат сощасида ызаро ишончни мустахамлашга щаракат қилиш ва бошқа шулар сингари кыплаб тамойиллар щозирга босқичда давлатлар ташқи сиёсатини белгилаб бермоқда. Бу тамойилларга оғишмай амал қилиш давлатлар ташқи сиёсатининг ишончли ва самарали былишига ёрдам беради.

Ташқи сиёсат сощасида давлатларнинг тенг щуқуқли щамкорлиги тамойили халқаро ащамиятга доир масалаларни кандай муҳокама қилиш ишларида щар бир давлатнинг щеч кандай чеклашларисиз иштирок қилиниши, уларнинг кабыл қиляетган қарорларида баравар овоз бериш щуқуқига эга былишини билдиради. Бинобарин, щеч бир

давлат ташқи сиёсат соҳасида ҳам ызининг камситилишига йыл куймайди.

Давлатлар ташқи сиёсатининг тажрибаси шуни кырсатадики, айрим холларда бир давлатнинг бошқасига нисбатан ыз хукумини утказишга ыриниши рый бериб турган. Бундай щаракатлар оқибати кып холларда боскинчилик урушлари билан тугаган. Аммо бунга барча мамлакатлар ташқи сиёсатига хос хусусият деб қарамаслик керак. Дунёда кыпчилик давлатлар ызининг ташқи сиёсий фаолиятини бошқа давлатлар билан тенг щуқуқли щамкорлик асосида олиб борган. Бундай давлатларнинг халқаро давлатларнинг майдондаги обрү-эътибори ошиб борган. Шунинг учун ҳам кыпчилик давлатлар ташқи сиёсат соҳасида бошқа давлатларга ыз щукмини утказмасликка щаракат қилиб келмоқда ва бу соҳадаги щар кандай ташаббусни қыллаб-қувватламоқда. Щозирги кунда Ызбекистон Республикаси ызининг ташқи сиёсатида бу тамойилга огишмай амал қилиш асосида жащон щамжамиятида алощида нуфызга эга былмоқда.

Давлатлар ыртасида ишончсизлик холларнинг рый бериши уларнинг ички ишларига аралашыш оқибатида келиб чикади. Бундай холатлар давлатлар тарихида жуда кып былган. Щозирги давр ҳам бундан мустасно эмас. Кейинги ун йилликлар давомида собик СССР, АқШ, Англия, Франция, Исроил, Жанубий Африка Республикаси, Хитой сингари мамлакатларнинг ташқи сиёсатида бошқа давлатларнинг ва халқаро муносабатларга кучли салбий таъсир кырсатмоқда. Шунинг учун ҳам дунёдаги кыпчилик давлатлар ызларининг ташқи сиёсатида ички ишларга аралашмаслик тамойилига амал қилишга щаракат қилмоқдалар ва бошқа давлатларни ҳам бунга даъват этмоқдалар.

Давлатлар ташқи сиёсатининг ишончли былишида \оявий мухолифатликдан воз кечиш тамойилига амал қилиш ҳам муштим ащамиятга эгадир. \оявий мухолифлик давлатларни бир-бирига яқинлаштириш эмас, балки уларни узоқлаштиришга, улар ыртасида душманлик кайфиятининг авж олишига сабаб былади.

16.3. Ызбекистон Республикаси ташқи сиёсатининг асосий тамойиллари.

Президент И.А.Каримовнинг “Ызбекистоннинг ыз истиқлол ва тараққиёт йыли”, “Ызбекистон XXI аср быса\асида: хавфсизликка тащдид, барқарорлик шартларива тараққиёт кафолотлари” каби асарларида, маъруза ванутқларида мамлакатимиз ташқи сиёсат ва ташқи иқтисодий алоқаларининг асосий тамойиллари назарий ва амалий жищатдан пухта асослаб берилди. Ташқи сиёсий ва ташқи иқтисодий йылни белгилашда жащон тажрибасидан фойдаланилди, мамлакатимиз, халқимиз хусусиятлари ва манфаатлари щисобга олинди. Ташқи сиёсатга тинчлик, барқарорлик, щамкорлик йыли асос қилиб олинди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 17-моддасида мамлакатимиз ташқи сиёсат қоидалари қонунлаштирилди. Ўзбекистонни халқаро шуқуқ субъекти сифатида белгилайдиган, республиканинг ташқи сиёсий ва ташқи иқтисодий алоқаларини тартибга соладиган қонунлар қабыл қилинди.

Шозирги вақтда Ўзбекистон Ўзининг ташқисиёсати қуйидаги тамойилларга асосланган шолда олиб бормоқда. Бу тамойиллар:

- мафкуравий қарашлардан қатъий назар шамкорлик учун очиклик, умуминсоний қадриятларга, тинчлик ва хавфсизликни сақлашга содиқлик;
- давлатларнинг суверен тенглиги ва чегаралар дашлсизлигини шурмат қилиш;
- бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслик;
- низоларни тинч йыл билин шал этиш;
- куч ишлатмаслик ва куч билан ташдид қилмаслик;
- инсон шуқуқлари ва эркинликларини шурматлаш;
- ички миллий қонунлар ва шуқуқий нормалардан халқаро шуқуқнинг умум эътироф этилган қоидалари ва нормаларининг устиворлиги;
- давлатнинг, халқнинг олий манфаатлари, фаровонлиги ва хавфсизлигини таъминлаш мақсадида иттифоқлар тызиш, шамдыстликларга кириш ва улардан ажралиб чиқиш;
- тажовызкор шарбий блоклар ва уюшмаларга кирмаслик;
- ташқи алоқаларни шам икки томонлама, шам кыптомонлама келишувлар асосида ривожлантириш, бир давлат билан яқинлашиш шисобига бошқасидан ызоқмаслик;

Мамлакатимизнинг жащон халқлари тинчлиги ва хавфсизлигига мос былиб тушган тинчликсевар ташқи сиёсати, уни жащонда мустақил давлат сифатида тезда тан олишини таъминлади.

қисқача хулосалар.

1. Ташқи сиёсат объектив сиёсий шодиса сифатида давлатларнинг эштиёжлари ва миллий манфаатларидан келиб чиқади. Давлатлар учун ташқи сиёсатнинг зарурлиги бир давлатнинг бошқаси билан ызаро муносабатда былиши ва ызаро шамкорликни турли шаклларда олиб бориши билан бошланади.
2. Шозирги даврда давлатлар ташқи сиёсатида муштим ашамиятга эга шолат - ташқи сиёсатни мафкурадан шולי қилишнинг зарурлигидир. Иккинчи томондан эса, ташқи сиёсат сошасида амал қиладиган тамойилларда шар бир давлатнинг бошқа давлатлар олдидаги бурчи ва маъсулиятининг англаши масаласидир.
3. Мустақил Ўзбекистон ташқи сиёсатидаги муштим жищатлар - халқаро муносабатларда очик-ойдинлик, тенг шуқуқлилик ва ызаро манфаатдорликнинг амал қилишидир.

Таянч иборалар.

Ташқи сиёсат, халқаро муносабатлар, ташқи фаолият, дипломатия, элчи, ваколотхона, қышилмаслик сиёсати.

Назорат ва мушокама учун саволлар.

1. Давлатнинг ташқи сиёсатига таъсир кырсатувчи ички ва ташқи омиллар деганда нимани тушунасиз?
2. Халқаро муносабатларда давлатлар ташқи сиёсатининг қайси жищатлари кыпроқ ащамият касб этади?
3. Халқаро муносабатларда “бир давлат билан яқинлашиш щисобига бошқасидан ызоқлашмаслик” деганда нима тушунилади?

АДАБИЁТЛАР

1. Каримов И.А. “Ызбекистон келажаги буюк давлат”. Т.: Ызбекистон. 1992.
2. Каримов И.А. “Ызбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари”. Т.: Ызбекистон. 1995
3. Каримов И.А. “Ызбекистон ХХ1 асрга интилмоқда”. Т.: Ызбекистон. 1999
4. Каримов И.А. “Ызбекистон буюк келажак сари”. Т.: Ызбекистон. 1998
5. Каримов И.А. “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон щает - пировард мақсадимиз” Т.: 2000
6. Шарипов Ф. “Сиёсатшунослик” Ықув қылланма. Т.: 1996 .

17-Мавзу: Щозирги жашон тараққиётининг асосий хусусиятлари.

17.1. Щозирги жашон тараққиётида халқаро сиёсий муносабатлар ва уларнинг ривожланиш хусусиятлари.

17.2. Щозирги жашон тараққиётида халқаро муносабатларни демократиялаш.

1.

17.1.Щозирги жашон тараққиётида халқаро сиёсий муносабатлар ва уларнинг ривожланиш хусусиятлари.

Биз яшаётган шозирги даврнинг шарактерли хусусиятларидан бири халқаро сиёсий муносабатларнинг ривожланиб боришидан иборат. Бу муносабатлар жашон тараққиётининг мощиятини белгилаб бермоқда, халқлар ва давлатлар ыртасидаги хусусиятларни алоқаларнинг мазмунини ташкил этмоқда, давлатлараро шамкорликнинг ривожига самарали таъсир кырсатмоқда.

Шозирги халқаро сиёсий муносабатлар жашон майдонида рый бераётган сиёсий воқеа-ходисалар, ызгаришларнинг хусусиятларини ызиди ифода қилмоқда. Шар бир мамлакатнинг сиёсий шаётида былаётган ызгаришлар сиёсий муносабатлар окимига кушилиб, унинг мазмунини бойиб боришини таъминламоқда.

Сиёсий муносабатлар халқаро муносабатларининг ызига хос кыринишларидан биридир. Бу муносабатлар тырисида француз политологи Раймон Арон шундай езади: “Халқаро сиёсий муносабатлар-бу социал бирликлар ва институтлар (давлат, миллат, синф, социал қатлам ва гурушлар, дипломатик хизмат махкамаси) ызаро алоқалари ва таъсир заминиди шаклланувчи муносабатларнинг бир кыринишидир”. Унинг фикрича, иқтисодий, маданий ва социал муносабатлар ыз эволюциясининг маълум бир босқичиди, яъни сиёсий тизим давлатчилик ва бошқарув системасининг барқарорлиги билан боғланган жойда ыз-ызидан сиёсий тус олади. Демак, халқаро сиёсий муносабатлар давлатлар, сиёсий партиялар, ижтимоий шамда оммавий жамоат ташкилотларининг мамлакатлар ыртасида олиб борадиган фаолиятидир.

Узоқ йиллар давомида халқаро сиёсий муносабатлар масаласига синфийлик асосиди ендошиб келинди. Бу йилларда мазкур масалада оявий тус берилиб давлатлар ва мамлакатлар ыртасидаги икки хил тузум ыртасидаги муносабатлар сифатида таърифлаб келинди.

Собик социалистик системанинг инкирозга учраши ва бу системадан чиққан давлатларнинг демократик ривожланиш йылини танлаб олиши, мамлакатлар ыртасидаги муносабатларнинг демократик, умуминсоний принциплар асосиди таракий этиши учун кенг имкониятлар тугилмоқда. Шозирги халқаро муносабатларда кучлар нисбати эмас, балки манфаатлар нисбати сиёсати устунлик қилмоқда.

Халқаро муносабатларда манфаатлар устунлиги сиёсати турли манфаатларни уйгунлаштиришни такозо этади. Битта ёки бир гуруш мамлакатларнинг манфаатлари халқаро сиёсий муносабатларнинг асосий йуналишини белгилаб бермоқда. Манфаатлар нисбати сифатида халқаро муносабатга киришаётган шар бир давлат биринчи навбатда ыз манфаатини шисобга олишни, иккинчидан эса бошқа давлатларнинг манфаатларини этироф этиши ва хурмат қилишини такозо қилади.

Шозирги халқаро сиёсий муносабатлар ва уларнинг ривожланиши дунёнинг бир бутунлигидан келиб чиққан шолда курилмоқда. Чунки бир мамлакатда вужудга келган муаммо бошқа мамлакатларга шам ыз

таъсирини кырсатмоқда. Бундай муаммоларни шал қилиш кыпчилик мамлакатлар ва халқлар олдида турган вазифаларга айланиб бормоқда. Шу сабабдан шам шозирги халқаро сиёсий муносабатлар айрим зиддиятларга қарамай, ызаро боʻлиқ жараён сифатида келмоқда.

Шозирги кунда халқаро муносабатларда шарбий сиёсий ихтилофларга йыл куймаслик муштим ашамиятга эгадир. Чунки инсоният тақдири, жашон цивилизацияси тақдири хавфсизликнинг кай даражада таъминланганлиги билан боʻлиқдир. Шу сабабли шам жашон уруши хавфининг олдини олиш, курулланиш пойгасининг тухталишига қаратилган чора ва тадбирларни амалга ошириш давлатлар ыртасидаги муносабатларда муштим ырин эгаллайди.

Шозирги вақтда жашон жамоатчилиги ва халқлари шарбий устунликдан шеч ким ютмаслигини тушуниб етмоқда. Лекин шунга қарамай, шозирги кунда жашоннинг турли минтакаларида кескинлик учоклари мавжуд былиб, бу давлатлар ыртасидаги ызаро муносабатларни янгича тафаккур асосида куришни таказо этмоқда.

Халқаро сиёсий муносабатлардаги муаммоларни шал қилишда ижобий силжишлар мавжуд былиб, давлатлар ядро курулларининг янги турларини ишлаб чикмаслик, ядро куруллари синовини такиклаш, ядровий мамлакатларнинг кыпайишига йыл куймаслик тыʻрисида бир неча конференциялар, ызаро учрашувлар уюштирдилар ва унда муштим хужжатлар кабыл қилинди.

Халқаро сиёсий муносабатларда халқаро терроризмга қарши кураш зарурлиги муштим ашамият касб этмоқда. Терроризм ХХ асрнинг энг мудхиш ижтимоий-сиёсий ходисалардан бири былиб, халқаро муносабатларнинг барқарор ривожланишига салбий таъсир кырсатмоқда.

Терроризм давлатларнинг сиёсий тузуми, ривожланиш йыли ва тараққиёт даражасидан катъий назар жашондаги барча давлатларни ызаро келишувга, унга қарши мурасасиз кураш олиб боришга мажбур қилмоқда. Чунки терроризм алошида олинган бир мамлакатнигина эмас, балки барча давлатлар ва халқларнинг умумий муаммосига айланиб бормоқда.

Терроризм у ёки бу давлатларнинг томонидан, айрим ёки бир гуруш кишилар томонидан ижтимоий-сиёсий тартибни бызишга, кыпоришга ёки халқларни куркитишга қаратилган шаракатдир.

Халқаро муносабатларда у ёки бу давлат томонидан олиб бориладиган терроризм энг хавфли ижтимоий-сиёсий шаракат былиб, халқаро муносабатларни тартибга солишга ызининг салбий таъсирини кырсатади.

Терроризмнинг кыринишлари турли хил былиб, улар ыз ичига сиёсий рахбарларга суикасд уюштириш ёки гаровга олиш, давлат тунтаришини амалга ошириш, муштим объектларни портлатиш, кыпорув ишларини амалга ошириш каби шаракатлар былиб, уларнинг барчаси

халқаро муносабатлар соҳасида турли хилдаги зиддиятларни келтириб чиқармоқда. Масалан, 1995 йилда Исроил давлатининг Бош вазири Исхок Рабининг улдирилиши Исроил билан кыпчилик араб давлатлари ыртасидаги муносабатларга кучли салбий таъсир кырсатди. Шу сабабли щам Мисрнинг Аш-Шайх шахрида 1995 йилнинг май ойида терроризм қарши кураш буйича халқаро кенгаш утказилди. Бу кенгашда кыпчилик давлатларнинг Президентлари катнашиб, улар терроризмнинг щар кандай кыринишига қарши кураш щар бир давлат сиёсатининг ажралмас қисмига айланиши зарур эканлигини, унга қарши кураш эса барча давлатларнинг асосий вазифаларидан бири эканлигини таъкидлашди. Кенгашда терроризмга қарши курашнинг йыллари ишлаб чиқилди.

Шундай қилиб ызаро боʻлиқ ва ызаро қарам дунёда барча давлатлар ва халқлар учун умумий былган бундай муаммоларни щал этишда мамлакатлар ыртасидаги щамжищатлик муцим ащамиятга эгадир. Бунда халқаро ташкилотлар, хусусан БМТ ташкилоти катта роль ыйнайди. У давлатлар ыртасидаги щамкорликни, халқаро муносабатларни тартибга солиб утришнинг асосий гаранти щисобланади.

Халқаро сиёсий муносабатларнинг ривожланиши бу муносабатларда келиб чиқадиган турли хилдаги зиддиятларга ва уларни щал қилишга боʻлиқдир. Бундай зиддиятлар халқаро сиёсий муносабатларда турли хил сабабларга кыра турли хил шароитларда рый беради. Уларни келтириб чиқарган омиллар халқаро сиёсий муносабатларнинг ривожланиши жараёнида ызига хос даражада номоен былади ва бу муносабатларга ызининг таъсирини кырсатади.

Зиддиятлар жамият щаётининг барча сощаларида былгани сингари халқаро сиёсий муносабатларнинг щам щаракатлантирувчи кучи щисобланади. Бунинг маъноси шундаки, халқаро сиёсий муносабатларда бу муносабатларнинг ривожланишига тускинлик қилувчи муаммолар пайдо былиб туради. Бундай муаммолар давлатлар томонидан ёки сиёсатнинг бошқа субъектлари томонидан щамма вакт щам тыʻри ва хаконий равишда англаб олинмайди. Баъзи холларда сиёсатнинг айрим субъектлари халқаро сиёсий муносабатларда рый берадиган муаммоларни ыз манфаати йылида щал этишга щаракат қилади. Натижада халқаро сиёсий муносабатларда у ёки бу муаммони щал қилишда ёки бу сощадаги зиддиятни щал этишда манфаатлар ыртасида қарама-қаршилик келиб чиқади. Бундай шароитда зиддиятлар халқаро сиёсий муносабатларнинг ривожланишига эмас, балки унинг сёкинлашишига, унда турли хилдаги ихтилофларнинг колиб чиқишига сабаб былади.

Халқаро сиёсий муносабатларда келиб чиқадиган зиддиятлар щаракатидан турлича мақсадларда фойдаланиш бу муносабатларда айрим танглик холатларининг келиб чиқишига сабаб былади. Масалан, агар бирон-бир давлат ёки бирон-бир сиёсий ташкилот иккинчи

томоннинг манфаатларига зид ҳаракат қилса, бундай шароитда улар ыртасида зиддиятли айланади ва унинг янада кескинлашиши халқаро сиёсий муносабатларда номоён бўлади. Томонлар ыртасидаги зиддиятларнинг ыз вақтида шал қилинмаслиги халқаро сиёсий муносабатларнинг ривожига салбий таъсир кырсатади.

Шозирги сиёсий халқаро сиёсий муносабатларда мавжуд бўлган зиддиятлар қуйидагилардан иборат:

- халқаро сиёсий муносабатларда мавжуд бўлган муаммолар билан уларни шал қилиш имкониятлари ыртасидаги зиддиятлар:
- шар бир мамлакатнинг миллий манфаатлари билан уларнинг байналминал манфаатлари ыртасидаги зиддиятлар:
- халқаро сиёсий муносабатларда иштирок қилувчи субъектларнинг манфаатлари ыртасидаги зиддиятлар:
- халқаро сиёсий муносабатларни татибга солиш билан унинг имкониятлари ыртасидаги зиддиятлар:

Бу зиддиятларнинг шар бири объектив моцият касб этади ва халқаро сиёсий муносабатлар ривожланишининг эхтиеларидан келиб чиқади. Уларнинг шар бири турли хил кыринишларда номоён бўлиб, халқаро сиёсий муносабатлар ривожланишининг шар бир янги босқичида ызига хос маъно ва мазмунга эга бўлади. Масалан, халқаро сиёсий муносабатларни у ёки бу муаммосиз тасаввур қилиш мумкин эмас. Бир муаммонинг шал этилиши бошқа бир муаммонинг шал қилишини билдирмайди. Муаммолар жуда кып бўлганлиги ва улар янгидан пайдо бўлиб туриши сабабли шам халқаро сиёсий муносабатларда шеч кандай муаммо бўлмаслиги мумкин эмаслигини билдиради. Шунга, кыра янгидан пайдо бўладиган шар кандай муаммо уни ыз вақтида шал қилиб боришни такозо этади.

Халқаро сиёсий муносабатларда иштирок қилувчи турли субъектларнинг манфаатларидаги ызига хослик ызларининг манфаатларида зиддиятлар бўлиб туришини такозо этади. Уларнинг манфаатларини бир хилдаги манфаатлар шаклини келтириб бўлмагани сингари, бу манфаатлардан келиб чиқадиган муаммоларни шам айнан бир хилдаги муаммолар деб бўлмайди. Бинобарин, манфаатлардаги шар хиллик ва уларда ифодаланган вазифалар халқаро сиёсий муносабатларда ифодаланган зиддиятлар шаклида номоён бўлади.

Халқаро сиёсий муносабатларда келиб чиқадиган шар кандай зиддиятини шал қилишга алошида ендошиш талаб этилади. Уларнинг шаммасини бир хилдаги усуллар ёки воситалар ёрдамида шал қилиш мумкин эмас. Шунингдек, бундай зиддиятларни шал қилиш учун халқаро сиёсий муносабатларда иштирок этувчи барча субъектларнинг кучгайратини бирлаштириш шам талаб қилинди. Хлбықи бундай субъектларнинг шар бири ыз манфаати ва имкониятларидан келиб чикан шолда мавжуд зиддиятларни шал этишда иштирок қилади. Бироқ

шундай зиддиятлар быладики, уларда ифодаланган муаммоларнинг айримларини шал қилишда субъектларнинг фаолиятини, айникса, давлатлар, халқаро ташкилотлар шамкорлигини ташкил этиш талаб қилинади. Бундай шамкорлик хусусан хавфсизлик соҳасида келиб чиқадиган муаммоларни шал этишда, минтакавий можораларни бартараф этиш учун курашда ниҳоятда зарурдир.

Халқаро сиёсий муносабатларда келиб чиқадиган зиддиятларни бирон-бир томоннинг фойдасига шал этишга ыринни бу муносабатларда кыплаб нохуш ҳолатларни келтириб чиқариш мумкин. Шунинг учун шам давлатлар халқаро сиёсий муносабатларнинг шал этиш ишига бир томонлама ендошувлардан воз кечган шолда шаракат қилиши зарур. Бу заруриятни Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов қуйидагича таърифлаган эди: "... халқаро муносабатларнинг ривожланиши ва унга одамзод шайтига таъсири давлатлар ва халқлар ыртасида ызаро бирлашишга интилишни кучайтирмоқда".

Халқаро сиёсий муносабатларда келиб чиқадиган зиддиятлар кандай шаклда номоен былишидан катъий назар, улар давлатлар ва халқлар томонидан чуқур англаб олиниши лозим. Шар кандай воқеа-ходиса ёки ызгаришга онгли муносабатда ендошилгандагина унинг мощияти тълри тушунилади. Халқаро сиёсий муносабатларда тълри ифодаланган зиддиятлар шам бу талабдан мустасно эмас.

17.2. Шозирги жащон тараққийтида халқаро муносабатларни демократиялаш.

Халқаро сиёсий муносабатларда иштирок этаётган шар бир давлат, у катта ёки кичиклигига қарамай, ызи танлаган йылдан ривожланишга хақлидир. Турли сиёсий тузумдаги давлатлар бирга яшар экан, бир-бирларининг танлаган йылини хурмат қилиши ва у билан шамкорликда яшашга интилиши зарур, акс шолда улар ыртасидаги ызаро муносабатларда турли хилдаги қарама-қаршиликлар келиб чиқishi шубщасиздир.

Шозирги даврда мамлакатлар ыртасидаги муносабатлар, гарчи бир мунча барқарорлашган былса-да, бироқ у шамон чигаллигича колмоқда. Бу чигаллик барча давлатлар ва халқларни ташвишга солмоқда. Шу туфайли шам халқаро муносабатларни соғломлаштиришнинг турли хил йилларини ишлаб чиқишга шаракат қилинмоқда. Жумладан, кейинги йилларда "кенг камровли хавфсизлик", "кучлари нисбатидан манфаатлар нисбатига ытиш", "жащондаги ммажоролар ва кооператив муносабатларни мувофиқлаштиришда дипломатик махорат" тълрисидаги турли хил концепциялар ишлаб чиқилмоқда ва уларда халқаро сиёсий муносабатларни барқарорлаштиришга доир турли фикрлар илгари сурилмоқда.

Халқаро сиёсий муносабатларни барқарорлаштиришнинг энг мушим йыли халқаро муносабатларни демократик асосларда кайта куришидир. Давлатлар ыртасидаги муносабатлар шу катар мураккаб ва

зиддиятлики, унинг тақдирини бир-икки ёки бир гуруц кучли давлатлар ихтиерига топшириб қыйиш мумкин эмас. Бунда кыпчилик давлатларнинг биргаликдаги щаракати муццим ащамиятга эгадир.

Таниқли француз политологи Крозье жамият, миллат ва давлат тақдирини узоқ муддат давомида бир гуруц танланган шахслар щал этиб, ундан “сукутдаги кыпчилик” бежабар колса, у щолда ушбу бушликда, албатта, бошқариш кийин былган деструктив куч йигилади, Ю дейди. Унинг фикрича, халқаро сиёсий муносабатларнинг бориши ва унда рый берадиган муаммоларни щал қилиш кыпчилик давлатларнинг демократик асосдаги фаоллигига боўлиқдир. Халқаро майдонда “назоратсиз бушликлар” нинг вужудга келиши, дейди Крозье, щеч бир мамлакатнинг манфаатига тыўри келмайди.

Халқаро сиёсий муносабатларнинг бугунги кун тажрибаси ва амалиети шуни кырсаатмоқдаки, унга хос былган зиддият ва барқарорлик сабаблари, бир томондан щозирги тарихий босқичнинг қарама-қаршиликларидан келиб чикса, иккинчи томондан эса, сиёсий муносабатларнинг хусусиятлари билан боўлиқдир.

Халқаро майдонда рый бераетган жуда муццим ижобий ызгаришларга қарамай, халқаро муносабатларда айрим ызига хос муракабликлар борки, улар халқаро сиёсий муносабатлар ривожига маълум даражада таъсир қилиб туради. Маълумки, давлатлараро муносабатлар айрим олинган мамлакатлар ички муносабатларидан кескин фарқ қилиб, у тасодифларга жуда бой былади. Бунинг сабаби шундаки, халқаро сиёсий муносабатларда ызининг мақсад ва манффатлари турлича сиёсатнинг кып сонли субъектлари фаолият кырсаатади, уларнинг таъсирида жащон сиёсатига дахлдор былган жуда муццим ызгаришлар рый беради.

Бу ызгаришлар халқаро муносабатлар окимини янги мазмун билан бойитиб боради.

Щозирги халқаро сиёсий муносабатларда иштирок этаетган барча давлатларнинг БМТ хужжатларида ишлаб чиқилган умумий қоидаларига огишмай амал қилиши мамлакатлар ва халқларнинг демократик йылдан ривожланиши таъминлашга хизмат қилади.

Щозирги дунёнинг ызаро боўлиқлиги, бир бутунлиги халқлар ва давлатлар ыртасидаги халқаро алоқаларнинг демократик тарзда амал қилишини такозо этади. Янгича демократик дунёқараш щозирги вақтда умуминсоний кадриятлар ва манфаатларни қарор топтириш учун давлатлар щамкорлиги ъоясини илгари сурмоқда.

Умуминсоний кадриятлар ва манфаатларни синфий, миллий, давлатлар манфаатларидан усутнлигини эътироф этиш мамлакатлар ыртасидаги янгича демократик вазиятни вужудга келтиради.

Умуминсоний манфаатлар халқаро сиёсий муносабатлардаги ихтилофлардан устун туради. Бундай манфатлар турли сиёсий тузумлардаги давлатларни щозирги замоннинг долзарб масалаларини

шал этишда биргаликда куч – қудрат марфлашга ёрдам беради. Бу эса ыз навбатида халқаро сиёсий муносабатларнинг барқарорлашиб, демократик асосларда ривожланиб боришига олиб келади.

қисқача хулосалар.

1. Халқаро сиёсий муносабатлар муносабатлар ижтимоий бирликлар ва ижтимоий институтларнинг ызаро алоқалари ва таъсири замирида шаклланувчи муносабатларнинг бир кыриниши сифатида сиёсий партиялар, ижтимоий щамда оммавий жамоат ташкилотларининг мамлакатлар ыртасида олиб борадиган фаолиятини англатади.
2. Щозирги халқаро сиёсий муносабатларда демократик, умуминсоний тамойиллар, умуминсоний қадриятлар ва манфаатлар синфий, миллий щамда давлатлар манфаатларидан устунлик қилмоқда.
3. Ызбекистон Республикаси халқаро сиёсий муносабатларнинг муштим субъекти сифатида ызининг тинчликсевар сиёсати, халқаро терроризмга, гиёщвандликка қарши кураш каби тақлифлари билан жащон жамоатчилигини эътиборини қозонмоқда.

Таянч иборалар.

Халқаро муносабатлар, халқаро сиёсий муносабатлар, халқаро муносабатларни демократиялаштириш, умуминсоний манфаатлар, халқаро сиёсий ихтилофлар, террорчилик, сиёсий концепсус.

Назорат ва мущокама учун саволлар.

1. Халқаро сиёсий муносабатларда манфаатлар сиёсати устунлиги деганда нимани тушунасиз?
2. Щозирги халқаро сиёсий муносабатлардаги энг муштим жищатлар қайсилар?
3. Ызбекистон Республикаси халқаро сиёсий муносабатларда қандай ырин тутмоқда?

АДАБИЁТЛАР

1. Каримов И.А. “Ызбекистон буюк келажак сари”. Т.: Ызбекистон. 1998
 2. Каримов И.А. “Ызбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари”. Т.: Ызбекистон. 1995
 3. Каримов И.А. “Ызбекистон ХХ1 асрга интилмоқда”. Т.: Ызбекистон. 1999
 4. Каримов И.А “Озод ва обод Ватан, эркинва фаровон щаёт - пировард мақсадимиз” Т.: 2000
 5. Шарипов Ф. “Сиёсатшунослик” (Ықув қылланма). Т.: 1996
- Политология (дарслик). Т.: “Адолат” 1997
- 18-Мавзу: Щозирги замон умуминсоний муаммолар.

18.1. Умуминсоний муаммоларнинг турлари ва уларнинг келиб чиқиш сабаблари.

18.2. Умумбашарий муаммоларини сиёсий жищатдан щал этиш.

18.1. Умуминсоний муаммоларнинг турлари ва уларнинг келиб чиқиш сабаблари.

Умумбашарий муаммолар шозирги куннинг энг жиддий ва кескин муаммоларидан бирига айланиб колмоқда. Улар жуда хилма-хил былиб, ызининг келиб чиқиш сабаблари ва оқибатларига кыра бир-биридан ажралиб туради.

Умумбашарий муаммолар ызининг дахшатли оқибатлари, жамиятга келтирадиган зарари билан бошқа шар кандай муаммолардан кескин фарқ қилади. Бу муаммоларни жамият шаётида рый берадиган бирон-бир турдаги муаммога қиёслаб, былмайди. Улар ызининг кулами ва микесларига кыра дунёнинг жуда катта қисмига ейилган былиб, кыпчилик мамлакатлар ва халқлар шаётига кучли салбий таъсир кырсатмоқда.

Умумбашарий муаммоларни келтириб чикарган тарихий шароитлар, уларнинг кескинлашишига олиб келган сабаблар турлича былганлиги бу муаммоларни ызаро фарқ қилиш зарурлигини такозо этади. Умумбашарий муаммолар бир вақтда рый бермагани сингари, айна пайтда улар бир хилдаги оқибатларни шам келтириб чикармайди. Бу муаммоларнинг оқибатлари қанчалик дахшатли былишига қарамай, улар ызининг кыпгина хусусиятларига кыра бир-биридан ызаро фарқ қилади.

Умумбашарий муаммолар ызининг фарқ қилувчи хусусиятларига кыра куйидаги турларга былинади:

Хавфсизлик муаммоси. Халқлар ва давлатлар тарихида бу муаммо шамиша муштим ашамият касб этиб келган. Аммо бу муаммо инсоният тарихининг шеч бир даврида ХХ асрдаги сингари маъно ва ашамият касб этмаган. Асримизда рый берган иккита дахшатли жашон уруши, унлаб мащаллий урушлар инсоният бошига қанчадан-қанча кулфатлар келтирганлиги барчага маълум. Ядровий ва бошқа кирган курулларининг ишлаб чиқилганлиги ва улар захираларининг беҳад кыпайиб кетганлиги шам ХХ асрнинг мащсулидир. Быларнинг барчаси хавфсизликни таъминлашни умумжашон муаммосига айлантиради.

Тинчлик учун кураш муаммоси. Тинчлик учун кураш шар бир даврнинг уткир муаммоси былиб келган ва шозирги кунда шам у ызининг долзарблигини йықотгани йық. Тинчлик учун кураш барчи мамлакатлар ва халқлар учун баравар ашамиятга эга былган муаммодир. Гарчи урушлар дунёнинг шар ерида рый бериб турса-да, унинг оқибатлари кыпчилик мамлакатлар ва халқлар тақдирига у ёки бу даражада дахл қилади. Шунинг учун шам тинчлик учун кураш умумбашарий мошият касб этади.

Экологик муаммолар. Атроф мухитнинг ифлосланиши табиат учун шам, жамият учун шам энг зарарли ходисадир. Хаво, тупрок, сув, усимликлар ва хайвонот оламига эътиборсиз муносабатда былиш бу муаммонинг келиб чиқишига ва кескинлашиб кетишига сабаб былди. Фан-техника тараққиёти ва унинг ютукларидан самарасиз фойдаланиш

сингари субъектив сабаблар ҳам экологик муаммоларнинг келиб чиқиши ва кескинлашишига олиб келди.

Шозирги кунда экологик муаммолардан батамом холи былган бир-бир мамлакат йық. Шунга кыра бу муаммо ҳам умумбашарий муаммолардан бири шисобланади.

Касалликлар муаммоси. Шар кандай касаллик ҳам умумбашарий муаммо шисобланмайди. Касалликларнинг умумбашарий мощияти касб этиши, аввало, уларни даволаш имкониятларининг мураккабликларидан келиб чиқади. Дунёда шундай касалликлар рый берадики, улардан кутилиш учун кыпчилик давлатлар биргаликда кураш олиб боришга мажбурдирлар. Бу кураш давлатларнинг согликни сақлаш сошасидаги сиёсатида етакчи ыринни эшгаллаши лозим. Шозирги кунда рак ва Спид касалликларига қарши кураш ана шундай умумбашарий муаммолардан шисобланади.

Очарчилик муаммоси. Ер юзида инсоният пайдо былганидан буен очарчилик энг мураккаб муаммолардан бири былиб келган. Айрим мамлакатлар ва минтакаларда бу муаммони шал этиш учун бир неча юз йиллар талаб муаммосидан шамон кутилгани йық. Шозирги кунда дунёнинг кам тараккий этган айрим мамлакатларида очарчилик ва кашшокчиликдан кыплаб кишилар нобуд былмоқда. Бу хол шубшасиз, жащондаги кыпчилик давлатларни очарчилик муаммосини шал этишга ундамоқда.

Гиехвандлик муаммоси. Инсоният тарихининг турли даврларида айрим халқлар ва мамлакатларнинг турли гурушлари орасида учраб турган гиехвандлик ходисаси асримизнинг сунгги йилларига келиб дунёнинг кыпчилик мамлакатларига кенг таркалди. Унинг дахшатли оқибатлари жамият учун жуда кимматга тушмоқда. Ундан, айникса, ащолининг еш қатламлари кыпрок зарар курмоқда.

Кейинги йилларда давлатлар ыртасидаги савдо-иқтисодий алоқаларнинг шамда тижорат ишларининг кенгаши гиехвандлик жащон муаммосига айланиб кетишига олиб келди. Натижада давлатлар ызларининг ички ва ташқи сиёсатида бу муаммога қарши биргаликда кураш олиб боришга мажбур былмоқда.

Терроризм муаммоси. Терроризм ызининг барча кыринишлари билан ХХ асрнинг энг дахшатли ходисасига айланди. Эндиликда бу ходиса дунёнинг кыпчилик мамлакатлари ва минтакаларига таркалиб, жащон ахлини \оят ташвишга солмоқда. Унинг салбий оқибатлари халқаро муносабатларга, давлат бошликлари, айрим шахслар ва тинч ащоли шаетига, турли хилдаги иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ва маънавий тузилмалар ва фаолиятига тобора кучли салбий таъсир кырсатмоқда. Терроризмнинг бызгунчилик ва кыпорувчилик шаракатлари жамият ва унинг ривожланиши учун жуда кимматга тушмоқда. Шу сабабли ҳам давлатлар терроризмга қарши курашни

кучайтиришга, унинг барча кыринишларига қарши биргаликда кураш олиб боришга щаракат қилмокда.

Хайвонот ва усимликлар оламини асраш муаммоси. Атроф мухитнинг ифлосланиши щамда давлатлар олиб бораётган сиёсатдаги айрим хато ва янглишишлар хайвонот ва усимликлар оламини асраш ишига кучли салбий таъсир кырсатмокда. Кейинги ун ва юз йилликлар давомида кыплаб хайвонлар ва усимлик турларининг йықолиб кетаётганлиги ва бунинг олдини олиш йылидаги сусткашликлар табиат ва у билан боʻлиқ былган жамиятнинг ривожланишига катта хавф солмокда. Шу сабабли щам щар бир давлат ызининг ички сиёсатида бу масалага жиддий эътибор бериши зарур. Бир давлатнинг бу сощадаги амалий щаракатлари кыпчилик давлатларнинг шундай щаракатлари билан кушилиши зарур. Акс щолда умумбашарий моццият касб этувчи бу муаммоларни щал этиш мумкин эмас.

Умумбашарий муамолар кандай турда ёки кыринишда былишидан катъий назар, табиат ва жамият учун, мамлакатлар ва халқларнинг осойишта щаёт кечириши учун, давлатларнинг самарали ички ва ташқи сиёсат олиб боришлари учун энг хавфли ходисадир. Уларни щал этиш давлатларнинг биргаликда қиладиган щаракатларига, жашон жамоатчилигининг катъий ва изчил фаолият кырсатишларига кып жищатдан боʻлиқдир.

Умумбашарий муаммолар амалда жашон цивилизацияси тараққиёти билан чамбарчас боʻлиқ былган муаммолардир. Дунёнинг барча китъалари, мамлакатлари ва минтакаларида яшаётган барча кишиларга дахлдор былган бундай муаммолар кундан-кунга ташвишли тус олиб бормокда. Бу муаммолар жамият щаётининг хилма-хил томонларини жашон сиёсати ва иқтисодиётини, давлатлараро ва миллатлараро муносабатларини, кишиларнинг яшаш ва турмуш шароитларини, оммавий онгни ыз ичига олади. Бу муаммолар қанчалик хилма-хил былмасин бир қатор умумий хусусиятларга эга былиб, бу хусусиятлар уларнинг ягона, бир бутун щолда номоен былишига сабаб былади. Улардан щар бири ва щаммаси биргаликда инсоният тақдири учун катта хавф тугдиради. Уларни щал этишга бефарқ муносабатда былиш эса, цивилизациянинг щалок былишига олиб келади.

Кейинги ун йилликлар давомида ишлаб чиқариш ва техника тараққиётининг бёқиёс даражада усиши, атроф-мухитнинг ифлосланишини шу даражага олиб келдики, бунинг оқибатида мавжуд табиий тизимлар: океанлар, денгизлар, дарелар, урмонлар, атмосфера ва бошқалар бунга бардош беришга кодир былмай колди. Мутахассисларнинг щисоб китобларига кыра 2000 йилларнинг бошларига борганда атроф-мухитнинг ифлосланиши даражаси щозирги кунга нисбатан бир неча марта ортади. Табиатга қилинадиган бундай акс таъсир табиат мувозанатини бутунлай бызиб юбориши мумкин. Маълумки табиатнинг имкониятлари, унинг моддий бойликлари чексиз

былиши мумкин эмас. Агар табиатга вахшийларча муносабатда былинса, у маълум даврлардан сунг инсониятнинг талаб эхтиёжларини кондиришга кодир былмай қолади. Шу сабабли шам экологик муаммоларнинг шозирги холати жамият билан табиат ыртасидаги ызаро алоқаларнинг янги тарихий босқичи бошланганлигини кырсатади.

Шозирги даврда иссиклик кувватини хаддан ташқари кып истеъмол қилувчи йирик корхоналар сонининг кып сайин ортиб бориши натижасида атмосферанинг тобора иссиб бориши кызатилмоқда. Бунинг ижтимоий оқибати ниҳоятда мудхиш былиб, у ер шари атмосфераси кобигини кизиб кетишига олиб келади. Натижада шимолий мыз океанининг абадий мызликларининг эриши ва ер шарининг маълум қисмини сув босиб кетиши хавфи тугилади.

Инсониятнинг кып минг йиллик тарихий тараққиёти кутилмаган муаммоларни юзага келтирмоқда. Оммавий кирган куроллари, биринчи навбатда, ядровий куролларнинг вужудга келиши ва уларининг тобора такомиллашиб бориши инсоният шаёти ва жащон цивилизацияси учун шалоқатли былган термоядро хавфини келтириб чиқаради.

Маълумки термоядро урушида голиблир шам, маглублар шам былмайди. У бутун жащон халқлари ва мамлакатларини ыз гирдобига тортиб кетади. Термоядро ва бошқа оммавий кирган куролларнинг амалда қылланиши атмосфера, ер, сувнинг радиация билан защарланишини кучайтиради. Бу ходиса ыз навбатида инсониятнинг кирилиб кетишинигина эмас, балки хайвонот усимликлар дунёсининг шам бутунлай йық былиб кетишига олиб келиши мумкин. Шунинг учун шам дунёдаги кыпчилик халқлар ва мамлакатлар учун муштим былган экологик демографик, озик-овкат муаммоларини шал этиш иқтисодий, ижтимоий-сиёсий колокликка бутунлай баршам бериш, хавфли касалликлар ва гиехвандларнинг олдини олишнинг бирдан-бир йыли барча давлатларнинг биргалиқда ва шамжищатликда иш олиб боришига бо̀лиқдир, умумбашарий муаммолар турли хилдаги сабабларга кыра келиб чиқади. Табиат ва жамиятда щеч кандай воқеа-ходиса ыз-ызича рый бермагани сингари умумбашарий муаммолар шам аниқ бир тарихий шароитда турли хилдаги сабабларга кыра рый беради.

Умумбашарий муаммоларнинг барча турлари шам айнан бир хилдаги сабабларга кыра рый бермайди. Аммо бир хилдаги сабаблар уларнинг кыпчилиги учун шароит яратиб бериш мумкин. Масалан: давлатлар олиб борадиган ички ва ташқи сиёсатдаги миллий манфаатлар устунлиги кып холларда бу муаммоларнинг келиб чиқиши ва кескинлашишига сабаб былади. Чунончи, щарбий курол-яроглар ишлаб чиқаришни кыпайтириш, ядровий куроллар ишлаб чиқаришни кыпайтириш, щарбий щаракатлар микдорини ошириб бориш йылидаги щаракатлар жащонда хавфсизлик муаммосини келтириб чикарди. Орол денгизи муаммосининг келиб чиқиши шам собик СССР давлати олиб борган сиёсат натижасида рый берган эди.

Бу мамлакатда ишлаб чиқиладиган ва амалга ошириладиган сиёсий йилнинг бошқа мамлакатларнинг манфаатларига зид келиши ҳам айрим турдаги умумбашарий муаммоларнинг келиб чиқишига сабаб бўлади. Бунга терроризм муаммоси аниқ мисол бўла олади. Масалан: АҚШнинг Яқин Шарқдаги баъзи мамлакатларга ва Кубага қаратилган ташқи сиёсатдаги манфаатлар қарама-қаршилиги шу мамлакатларда ва АҚШнинг ызида турли хилдаги бызгунчилик ва кыпорувчилик шаракатларнинг рый беришига сабаб бўлмоқда 1966 йилда Саудия Арабистонда АҚШ элчихонасининг портлатилиши, Атлантика океани ва Кариб хавзаси районида АҚШ йыловчи ва шарбий самолетларнинг уриб тушурилиши терроризмнинг бундай кыринишларига аниқ мисолдир. Исроилнинг Бош вазири Исхок Рабин, Хиндистон ҳукуматининг бошлари Индира ва Раджив Гандиларга қилинган суюкасдлар ҳам терроризмнинг амалдаги кыринишларидан бўлган эди.

Мамлакатларнинг колоклик даражаси ҳам баъзи турдаги умумбашарий муаммоларнинг келиб чиқишига сабаб бўлади. Очарчилик ва кашшоклик муаммоси бунга аниқ мисолдир. Очарчилик ва кошшокликнинг уммбашарий муаммосига айланиши бу муаммонинг кыпчилик мамлакатларда рый бериши билан бо`лиқдир. Кейинги ун йилликлар давомида Осиё, Африка ва Лотин Америкасининг айрим мамлакатларда очарчилик ва кашшоклик даражаси шу қадар кучайиб кетдики, бунинг натижасида шу мамлакатларда истеъкомат қилувчи миллионлаб кишилар шалок бўлди. Бу муаммо рый берган мазкур мамлакатларининг шеч бири унга елгиз ыз кучи билан шал қилиш имкониятига эга эмас.

Умумбашарий муаммоларнинг бари бошқасининг келиб чиқишига ҳам сабаб бўлади. Масалан, очарчилик ва кашшоклик муаммоси айрим турдаги касалликларнинг келиб чиқишига, терроризм, боскинчилик, угрилик ва уюшган жинойтчиликнинг авж олишга ҳам олиб келиши мумкин..

Боскинчилик урушлари ва уларнинг турли мамлакатларда рый бериб туриши тинчлик ва тинч-тотув яшашни умумбашарий муаммога айланишига олиб келган асосий сабаблардан шисобланади. Бу муаммоларнинг келиб чиқиши ва кескинлашиб боришида давлатлар олиб борадиган ички ва ташқи сиёсатдаги янглишишлар хато ва камчиликлар асосий роль йунайди. Бундай салбий холатлар тинчлик ва тинч-тотув яшаш учун кураш муаммосининг умумбашарий муаммога айланишига сабаб бўлади.

Инсоннинг табиатга ноты`ри муносабатда бўлиши, кишилар томонидан табиат қонунларини шисобга олмаслик, табиат бойликларидан мақсадга мувофиқ равишда фойдаланмаслик сингари сабаблар ҳам айрим турдаги умумбашарий муаммоларнинг келиб чиқишига сабаб бўлади. Масалан, хайвонот ва усимликлар оламини

асраш ана шундай сабабларга кыра келиб чиққан муаммолардан биридир.

Умумбашарий муаммоларнинг келиб чиқиши ва кескинлашишига фан-техника ютуқларидан самарасиз фойдаланиш ҳам сабаб бўлади. Фан-техника ютуқларини ишлаб чиқаришга жорий қилишда технологик жараёнларни зарарсизлантиришга эътиборсизлик билан муносабатда бўлиш инсон ва табиат учун катта хавф тугдиради ва бундай хавф-хатарнинг кыпчилик мамлакатларда рый бериши орқали инсониятни тахликага солган кескин муаммолар пайдо бўлади.

18.2. Умумбашарий муаммоларни сиёсий жиатдан ҳал этиш.

XX аср бусагасида ижтимоий тараққиёт, айниқса, ишлаб чиқариш ва техника тараққиёти ҳаддан ташқари илгарилаб кетди. Натижада ундан келиб чиқадиган ва бошқа муаммолар шу даражага етдики, уларни ҳал этиш бутун дунё халқлари ва давлатлари олдида турган мушкел вазифалардан бирига айланди. Бу муаммолар сиёсий моҳиятга эга бўлиб уларни ҳал этишда давлатлар, сиёсий партиялар ва ҳаракатлар, халқаро ташкилотлар, ижтимоий ҳамада оммавий жамоат ташкилотларининг кенг жамоатчиликнинг маъсуллиги тобора ошиб бормоқда.

Умумбашарий муаммолар ҳозирги даврнинг энг долзарб сиёсий муаммоларидан биридир. Уларни ҳал этиш айрим мамлакатлар ёки халқларгагина тегишли бўлмай, балки бутун дунё мамлакатлари ва халқларига дахлдордир.

Ҳозирги кунда ҳақсон сиёсатида, халқаро муносабатлар жараёнида шундай объектив шарт-шароитлар вужудга келмоқдаки, бу шароитлар умумбашарий муаммоларни сиёсий йыл билан ҳал қилиш имкониятларини кенгайтирмоқда. Инсоният қайси ижтимоий гуруҳга, ирққа, миллатга, этниктодга мансублигидан катъий назар, яшаши, меҳнат қилиши, дам олиши, авлод кыпайтириш, тинч ва осойишта ҳаёт кечериши лозим. Буларнинг барчаси инсониятни табиий-ижтимоий талаб эҳтиёжлар доирасидаги заруриятлар, бўлиб бу эҳтиёжларнинг қондирилиши умумбашарий муаммоларни самарали ҳал этишни тобора кыпрок талаб қилмоқда.

Умумбашарий муаммоларни ҳал этиш барча давлатларнинг биргалиқда куч-гайрат сарфлашларига бўлиқдир. Улар биргалиқда ҳаракат қилганларидагина ижобий натижаларга эришиш мумкин бўлади. Ҳозирги кунда бу соҳага эътиборсизлик қанчалик хавфли эканлигини кенг жамоатчилик тобора кыпрок тушуниб етмоқда. Шунинг учун ҳам улар ҳақсон аҳлини бундай муаммоларнинг дахшатли оқибатларидан сақлаб қолиш учун биргалиқда ҳаракат қилишга зур бериб ҳаракат қилмоқдалар. Уларнинг бу саъи-ҳаракатлари давлатлар сиёсатида таъсир этиб, уларни умумбашарий муаммоларни сиёсий йыл билан ҳал қилиш ишига тобора кыпрок ундамоқда.

Сиёсий нуктаи назардан умумбашарий муаммоларни щал қилиш далатлар, сиёсий партиялар, халқарор ташкилотлар, ижтимоий щамда оммавий жамоат ташкилотлари олиб бораётган назарий ва амалий щаракатларининг таркибий қисми щисобланади. Аммо бу ташкилотларнинг щаммаси щам бу муаммоларни щал қилиш ишига бирдек муносабатда былаётганлари йық. Айрим давлатлар ёки сиёсий партиялар ва щаракатлар бу муаммоларнинг оқибатларини тыла тушуниб етиб, уларни щал этишга чуқур маъсулият асосида ендошаётган бир пайтда, баъзилар унга ута эътиборсизлик билан муносабатда былмоқда. Масалан: кыпчилик мамлакатларда хавфсизлик масаласига катта эътибор билан қаралаётганда, баъзиларида эса, асосий эътибор иқтисодий колокликдан чиқиш, мамлакатда ички тартибларни мустахамлаш сингари миллий хусусиятларга эга былган масалаларга қаратилмоқда. Жумладан, Бразилия хукумати ыз хыжалигини ривожлантириш мақсадида Амазонка водийсида тропик урмонларни ызлаштириш, бунинг учун дарахтларни кесиб, уларнинг ырнига экин майдонларига айлантиришга ыринмоқда. Бу хол мазкур минтакада кислород етишмаслигига ва бунинг оқибатида экологик муаммонинг кескинлашишига сабаб былмоқда.

Дунёдаги кыпчилик сиёсий партиялар ва щаракатларининг сиёсий дастурларида умумбашарий муаммоларни щал қилишнинг зарурлиги ва ащамиятга эътибор берилмай келинмоқда. Масалан: Исроилдаги “Исроил Мещнат партияси”, Эрондаги “Ислон Республикачилар партияси”, Бразилиядаги “Либерал фронт партияси” сингари кыплаб сиёсий партияларнинг фаолиятида умумбашарий муаммоларни щал қилиш масаласига икиинчи, учинчи даражали ащамият берилмоқда. Бундай турдаги партиялар фаолиятида сиёсий хокимиятга интилиш, айрим сиёсий кучларнинг манфаатларини щимоя қилиш асосий ыринни эгаллаган бир пайтда инсоният тахликага солиб турган умумбашарий муаммоларни щал қилишдан четда туриш холлари учраб турибди.

Лекин шунга қарамай жащондаги жуда кыплаб сиёсий партияларнинг дастурларида умумбашарий муаммоларни щал қилиш ишига катта эътибор билан қараб келинмоқда. Масалан: Ызбекистондаги барча сиёсий партиялар, АқШ, Англия, Германия, Хитой, Япония ва бошқа кыплаб мамлакатлардаги унлаб-юзлаб сиёсий партиялар ызларининг назарий ва амалий фаолиятларида умумбашарий муаммоларни сиёсий йыл билан щал қилиш мақсадларида тызилган. Жумладан, Германиядаги “Кукатпарварлар партияси” атроф-мухитни мухофаза қилиш мақсадида, Португалиядаги “Демократик янгиланиш партияси” мамлакатдаги тинчликсевар кучлар сафини жипслаштириш мақсадида тызилган. Австралиядаги “Ядровий куролсизланиш партияси”нинг дастурида Австралиядаги барча турдаги ядро куролларининг жойлаштирилиши ва Австралия худудий сувларига ядро куроли ёки ятом зарядлари курилмалари былган кемаларнинг кириши,

ядро курули былган самолетларнинг учиб ытишини таиклаш билан бо`лиқ масалалар асосий ыринни эгаллайди. Бундай мисолларни жащондаги бошқа кыплаб сиёсий партиялар щаётидан щам келтириш мумкин.

Умумбашарий муаммоларни сиёсий жищатдан щам щал қилишда халқаро ташкилотлар ва уюшмалар мущим роль ыйнайди. Уларнинг щар бири ызининг мақсад вазифаларига кыра атроф-мухитни мухофаза қилиш, очарчиликка қарши кураш, тинчлик ва хавфсизликни таъминлаш, ядро урушининг олдини олиш сингари умумбашарий муаммоларни щал қилишда катта ишларни амалга оширмоқдалар. Бу ишда, айникса, Бирлашган Миллатлар Ташкилоти щамда унинг ЮНЕСКО, ЮНЭП сингари ихтисослашган ташкилотлари амалга ошираетган ишлар эътиборга лойикдир. Улар уруш ва тинчлик, хавфсизлик, экологик, кашшоклик ва очарчилик касалликлар билан бо`лиқ муаммоларни щал этишда етакчилик ролини ыйнамоқда.

Умумбашарий муаммолар бир-бири билан ызвий равишда бо`лиқ былган муаммолардир. Шунга кыра улар олдинма-кекйин щал қилинмайди. Аксинча уларнинг барчаси бир вақтда щал қилиб борилади. Чунончи, хавфсизлик муаммосини щал қилиш жараёнида экологик муаммолар, тинчлик, тинч-тотув яшаш ва бошқа муаммолар щал этиб борилади. Хатто бу муаммолардан бирининг щал этилиши бошқа муаммоларни щал қилиш ишини тезлаштиришга ёрдам беради.

Умумбашарий муаммоларни щал қилишда сиёсат субъектлари ыртасидаги ызаро ишонч ва щамкорлик мущим ащамиятга эгадир. Давлатлараро, сиёсий партиялараро муносабатларда ызаро ишонч қанчалик кучли былса, умумбашарий муаммоларни щал қилиш иши шунчалик осонлашади. қарама-қарши туришдан кенг щамкорлик йылига ытиш, ызаро ишончни мустахамланиб бориши умумбашарий муаммолар ечимида соглом мухитни вужудга келтиради. Умумбашарий муаммоларни щал қилишда бундай щамкорликнинг ащамиятини Ўзбекистон Республикасининг Президенти И.А.Каримов куйидагича таърифлаган эди: “Ўзбекистонбарча манфаатдор мамлакатлар ва ташкилотлар билан умумбашарий муаммоларни щал этиш базасида щамкорлик қилишга тайер, Умумбашарий муаммоларга қарши курашда биргаликдаги куч гайратларни мувофиқлаштириш учун Марказий Осиёда БМТнинг минтакавий комиссиясини тузилишини биз кутлаган былур эдик”.

Умумбашарий муаммоларни щал қилишда Ўзбекистон Республикасининг ырни ва роли тобора ошиб бормоқда. “Ўзбекистон Республикасининг давлат мустақиллиги ты`рисида”ги Баёнотда унинг умумбашарий муаммоларни щал этиш сощасида мақсадлари аниқ кырсаиб берилган былиб, унда тинчлик ва тинч-тотув яшаш сиёсатини изчиллик билан олиб бориш, курулсизланиш, мамлакатларнинг ыз худудини курул-яроглардан холи қилиш, ядровий

куролларни тугатиш, суверен давлатлар ыртасида низо, ва келишмовчиликларни шал этишда куч ишлатмаслик каби мушмим умуминсоний тамойиллар ызининг чукур ифодасини топган. Ызбекистон хукумати ана шу тамойилларга огишмай амал қилган шолда жащон майдонида, хусусан, Марказий Осиёда рый бераетган кескин муаммоларни шал этишда ызининг Ызбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов БМТ Бош Ассамблеясининг 48 сессиясида қилган маърузасида қуйидагича асослаб берган эди: “Ызбекистон барча минтакаларда ва аввало Марказий Осиёда хавфсизлик ва барқарорликни таъминлаш учун катъий ва изчиллик билан щаракат қилиб келаяпти. Минтака хавфсизлигини бутун жащон хавфсизлиги муаммоларидан ажралган шолда куриб былмайди. Шунга асослаб, Ызбекистон ядро куролининг батамом тугатилиши учун Ядро куролини таркатмаслик тырисидаги Шартномаларнинг самарали щаракат қилиши ва унинг щеч бир муддатсиз ызайтирилиши учун щаракат қилади. Бизнинг республикамиз ана шу Шартноманинг щаракат қилиш муддатини ызайтиришга оид Конференцияга тайергарлик мызоқараларида фаол катнашади Ызбекистон Марказий Осиё Минтакасининг ядросиз зона деб эълон қилишининг катъий тарафдоридир”.

қисқача хулосалар.

1. Умумбашарий муаммолар дунёнинг жуда катта қисмига ёйилган былиб, у кыпчилик мамлакатлар ва халқлар щаетига кучли салбий таъсир кырсатмоқда.
2. Умумбашарий муаммолар щозирги даврнинг энг долзарб сиёсий муаммоларидан бири сифатида бутун дунё мамлакатлари ва халқларига дащлдордир. Бу муаммолар қандай турда ёки кыринишда былишидан катъий назар табиат ва жамият учун, мамлакат ва халқларнинг осойишта щает кечириши учун, давлатларнинг самарали ички ваташқи сиёсат олиб бориши учун энг хавфли щодисадир уларни шал этиш давлатларнинг биргаликда қиладиган щаракатларига, жащон жамоатчилигининг катъий ва изчил фаолият кырсатишларига кып жищатдан бошлиқдир.
3. Ызбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримов бир қанча халқаро анжуманларда ва учрашувларда қилган маърузаларида умумбашарий муаммоларни тинч, ызаро келишув йыли билан шал қилишни щамда айрим муаммоларни халқаро щамжамиятнинг щамкорлиги асосида бартараф этишни тақлиф қилиб келмоқда.

Таянч иборалар.

Умуминсоний муаммолар, экологик муаммолар, террорчилик, гиёщвандлик, ядросиз зона.

Назорат ва мущокама учун саволлар.

1. Умумбашарий муаммоларни сиёсий жищатлардан шал этиш деганда нимани тушунасиз?

2. Президент И.А.Каримов томонидан умуминсоний муаммоларни шал этиш йылидаги қандай муштим ашамият касб этади?
3. Ызбекистон учун бевосита дашлдор ылган умуминсоний муаммолар қайсилар?
4. Шозирги умуминсоний муаммоларнинг қайси кыринишлари инсоният учун янада хавфли шисобланади?

АДАБИЁТЛАР

1. Каримов И.А. “Ызбекистоннинг ыз истиқлол ва тараққиёт йыли”. Т.: “Ызбекистон”. 1992
2. Каримов И.А. “Ызбекистон буюк келажак сари”. Т.: Ызбекистон. 1998
3. Каримов И.А. “Ызбекистон ХХ1 асрга интилмоқда”. Т.: Ызбекистон. 1999
4. “Политология асослари” (дарслик). Т.: Университет. 1992й

Адабиётлар рыйхати.

1. Абу Наср Форобий “Фозил одамлар шашри” Т.: 1993
2. Амир Темур “Тызуклар”. Т.: 1991
3. Бобоев Ш, Норматов К “Миллий давлатчилик шақида” Т.: 1999
4. Дарендорф Р “От социального госудраства к цивилизованному сообществу” “Полис” № 5, 1993
5. Каримов И.А “Истиқлол йыли: муаммолар ва режалар” Т.: 1992
6. Каримов И.А. “Ызбекистоннинг ыз истиқлол ва тараққиёт йыли”. Т.: “Ызбекистон”. 1992
7. Каримов И.А. “Ызбекистон буюк келажак сари”. Т.: Ызбекистон. 1998
8. Каримов И.А. “Ызбекистон ХХ1 асрга интилмоқда”. Т.: Ызбекистон. 1999
9. Каримов И.А. “Ызбекистоннинг сиёсий-ижтимоий ва иқтисодий истиқболининг асосий тамойиллари”. Т.: Ызбекистон. 1995

- 10.Каримов И.А “Озод ва обод Ватан, эркин ва фаровон шаёт - пировард мақсадимиз” Т.: 2000
- 11.Каримов И.А “Истиқлол ва маънавият” Т.: “Ўзбекистон” 1994
- 12.Каримов И.А “Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йилида” Т.: 1995
- 13.Каримов И.А “Ўзбекистон XXI аср бисаласида: хавфсизликка таъдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари” Т.: 1997
- 14.Каримов И.А “Ватан озодлиги - олий саодат” Т.: “Ўзбекистон” 1999
- 15.Каримов И.А “Баркамол авлод орзуси” Т.: 1997
- 16.Каримов И.А “Ўзбекистон келажаги буюк давлат” Т.: 1992
- 17.Макиавелли Н “Государь” Минск.: 1998
- 18.Рафиқов /А., Шошимов Т.Р, Тураев А “Сиёсатшунослик асослари” Термиз.: 1997
- 19.Рамозонов И, Мыминов Э “Политология”. Дарслик. Т.: “Адолат” 1997
- 20.Ўзбекистон Республикаси Консмитутцияси Т.: 1992
- 21.Ўзбекистон тарихи (Н.Жыраев, Т.Файзуллаев, қ.Усмонов) миллий истиқлол даври Т.: “Ўзбекистон” 1998
- 22.“Ўзбекистон мустақил тараққиёт йилида” Т.: “Ўзбекистон” 1994
- 23.“Ўзбекистон: мустақиллик одимлари” Усмонов қ, /аниев Д. Т. “Ўзбекистон” 1995
24. “Ўзбекистон миллий истиқлол мафкураси” (Тыплам) Т.: 1993
25. Шарипов Ф.Ш “Сиёсатшунослик” ықув қылланма 1,2,3-китоблар Т.: 1996
26. қирғизбоев М “Фуқоролик жамияти: сиёсий партиялар, мафкуралар, маданиятлар” Т.: 1998
27. Шошимов Т.Р, Рафиқов /А “Сиёсий тафаккур тарихидан” Т.: 1999
28. “Янги Ўзбекистоннинг 7 зафарли йили” Т.: 1999

Мундарижа.

Кириш _____

1-Мавзу: Сиёсатшунослик фани, унинг мавзуси ва усули. _____

2-Мавзу: Сиёсий қарашларнинг вужудга келиши ва ривожланиши. _____

3-Мавзу: Сиёсат ва унинг жамият тараққиётидаги роли. _____

4-Мавзу: Жамиятнинг сиёсий тизими. _____

5-Мавзу: Сиёсий хокимиятни амалга ошириш шакллари.

6-Мавзу: Жамият сиёсий тузилмасида давлатнинг ырни.

7-Мавзу: Сиёсий партиялар ва сиёсий шаракатлар.

8-Мавзу: Ижтимоий ташкилотлар ва шаракатлар, уларнинг сиёсатлашуви.

9-Мавзу: Сиёсий маданият.

10-Мавзу: Ижтимоий гуруцлар-сиёсатнинг асосий субъект ва объектларидир.

11-Мавзу: Шахс исёсат субъектидир.

12-Мавзу: Иқтисодий сиёсат.

13-Мавзу: Ижтимоий сиёсат.

14-Мавзу: Миллий сиёсат.

15-Мавзу: Кадрлар сиёсати.

16-Мавзу: Ташқи сиёсат ва халқаро муносабатлар.

17-Мавзу: Щозирги жащон тараққиётининг асосий хусусиятлари.

18-Мавзу: Щозирги замон умуминсоний муаммолар.